

**Tutkimusprojekti ELDIA
(European Language Diversity for All):
suomenkielinen tiivistelmä
loppuraportista**

Alkuperäisen englanninkielisen raportin kirjoittajat:

*Johanna Laakso, Anneli Sarhima,
Sia Spiliopoulou Åkermark, Reetta Toivanen*

**e
l
d
i
a**

europaan kielen
monimuotoisuus kaikille

Sisällys

Sisällys.....	2
Taulukot ja kuvat	5
Alkusanat	6
1 Johdanto	7
1.1 Euroopan monikielisydestä	7
1.2 Miksi ELDIA?.....	7
1.3 ELDIAN päämäärät ja menetelmät: lyhyt yleiskatsaus	8
1.4 ELDIAN tutkimien kielten valinnasta.....	10
1.4.1 Suomalais-ugrilainen näkökulma Euroopan monikielisyteen	10
1.4.2 Erityyppisiä vähemmistöjä ja monikielisiä yhteisöjä	10
2 ELDIAN taustaa: tutkimuksen näkökulmia kielelliseen monimuotoisuuteen.....	13
2.1 ELDIA monitieteisenä hankkeena.....	13
2.2 Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometri ja sen rakentaminen	13
2.3 Keskeiset käsitteet: Kyky, tilaisuus ja halu	14
2.3.1 Keskeisten käsitteiden varhemmasta käytöstä	14
2.3.2 Keskeiset käsitteet – kyky, tilaisuus, halu – ELDIA-hankkeessa.....	14
2.3.3 Kielituotteiden käsite	15
2.4 Kielitieteellisestä monikielisyden tutkimuksesta.....	16
2.4.1 Teoreettisen ja kuvailevan kielitieteen yksikielisyysideologiat	16
2.4.2 Yksikielisyysideologian näkökulma monikielisyteen.....	16
2.4.3 Uusi kuva monikielisydestä ja välittäjäkielistä.....	17
2.4.4 Puhujan toimijuus, ”kieleily” ja ”monikieleily”	17
2.4.5 Monimuotoisuus, supermonimuotoisuus ja monimuotoisuuksien monimuotoisuus.....	18
2.5 Lainsäädäntö, kieli ja monikielisyys.....	18
2.5.1 Historiallista taustaa: Kieli ja nationalismi lainsäädännössä	19
2.5.2 Kielipolitiikka lainsäädännössä: yhteisön ja yksilön näkökulma	19
2.5.3 Syrjinnän välttäminen ja tasa-arvon perinne	20
2.5.4 Kieleen liittyvät kansainväliset oikeustapaukset	21
2.5.5 Uusia normatiivisia lähestymistapoja kieliasioihin	21
2.6 Sosiologinen ja etnografinen vähemmistökieliyhteisöjen tutkimus	22
2.6.1 Sosiologia ja kielentutkimus	22
2.6.2 Etnografinen kielten ja kielivähemmistöjen tutkimus.....	23
2.6.3 Kieli ja valta	23
2.6.4 Mediadiskurssianalyysi.....	23
2.6.5 ELDIAN sosiologinen ulottuvuus	24
2.7 Fennougristiikka	24
2.8 Kielen säilyminen sosiolingvistiikan tutkimuskohteena	25
2.8.1 Kielen säilyminen ja kielenvaihto sosiolingvistisessä tutkimuksessa	25

2.8.2	Kielen säilymisen ja kielenvaihdon taustatekijät	26
2.8.3	Malleja ja työkaluja kielen uhanalaisuuden mittaamiseen	27
3	Kenttätutkimuksesta EuLaViBariin: ELDIAN sosiolingvistinen tiedonkeruu ja analyysi.....	29
3.1	Sosiolingvistinen data ja ELDIAN tiedonkeruumenetelmät	29
3.1.1	Kirjoituspöytä tutkimus	29
3.1.2	Kyselykaavaketutkimus	29
3.1.2.1	Kohderyhmän ja otoksen määrittely	31
3.1.2.2	Kyselykaavakkeet	31
3.1.3	Haastattelut.....	32
3.1.4	Kenttätutkimustiedon analyysi.....	32
3.2	Kielen säilymisen mittaamisesta	33
3.2.1	ELDIA-työkalun taustapohdintaa.....	33
3.2.2	ELDIAN kielen elinvoimaisuuden asteikko	33
3.2.3	Kyselykaavakedatan soveltamisen periaatteista	34
3.2.4	EuLaViBar ja muut mittausmenetelmät: yhtäläisyyksiä ja eroja	35
3.2.5	EuLaViBarin arviointia ja kehitysehdotuksia.....	36
4	Kielen elinvoimaisuuden painopistealueet: ELDIAN tapaustutkimusten tuloksista lyhyesti	38
4.1	ELDIAN tapaustutkimukset: kyselykaavaketutkimusten tuloksista	38
4.2	Kieliyhteisöt.....	39
4.2.1	Unkarin kieli Sloveniassa	39
4.2.2	Unkarin kieli Itävallassa	40
4.2.3	Viron kieli Saksassa	41
4.2.4	Seton (setukaisen) kieli Virossa	42
4.2.5	Võron (võrun) kieli Virossa	43
4.2.6	Vepsän kieli Venäjällä.....	44
4.2.7	Karjalan kieli Venäjällä.....	45
4.2.8	Karjalan kieli Suomessa	46
4.2.9	Viron kieli Suomessa.....	47
4.2.10	Meänkieli Ruotsissa	48
4.2.11	Kveeni (kainunkieli) Norjassa	49
4.2.12	Pohjoissaamen kieli Norjassa	50
4.2.13	Ruotsinsuomesta	51
4.3	Kielen elinvoimaisuuden painopistealueet: kyky	51
4.3.1	Kyvyn määritelmä	51
4.3.2	Kyvyn mittaamisesta	52
4.3.3	Tulosten vertailua.....	53
4.3.4	Tulokset: Kielenkäyttö ja kanssakäyminen.....	53
4.3.5	Tulokset: Lainsäädäntö.....	54
4.3.6	Tulokset: Viestimet.....	54
4.3.7	Päätelmiä: <i>Kyvyn</i> painopistealue.....	55
4.4	Tilaisuus.....	55
4.4.1	Tilaisuuden määritelmä	55
4.4.2	Tilaisuus ELDIAN kyselykaavakkeessa	55
4.4.3	Tulosten vertailua.....	56
4.4.4	Tilaisuus: Kielen käyttö ja kanssakäyminen.....	57
4.4.5	Tilaisuus: Koulutus.....	58
4.4.6	Tilaisuus: Lainsäädäntö.....	58

4.4.7	Tilaisuus: Viestimet.....	59
4.4.8	Tilaisuus: Loppupäätelmiä.....	59
4.5	Halu	60
4.5.1	Halun mittaamisesta	60
4.5.2	Halun painopistealueen kolme ulottuvuutta	62
4.5.3	Halun painopistealueen ulottuvuuksien vertailua.....	62
4.5.4	Halu: Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	63
4.5.5	Halu: Lainsäädäntö	63
4.5.6	Halu: Viestimet.....	64
4.6	Kielituotteet	64
4.6.1	Kielituotteiden arvioinnista	64
4.6.2	Tulosten yleisarviointia.....	65
4.6.3	Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	66
4.6.4	Lainsäädäntö	66
4.6.5	Viestimet	67
4.6.6	Koulutus.....	67
4.6.7	Päätelmiä.....	68
4.7	Monikielisyys ELDIAN kyselykaavaketutkimuksessa	68
4.7.1	Kielten sekoittaminen	69
4.7.2	Viranomaisten ja lainsäädännön tuki monikielisyydelle sekä tasa-arvokysymykset.....	69
4.7.3	Päätelmiä.....	69
4.8	ELDIAN mediadiskurssianalyysistä.....	70
4.8.1	Tutkimussuunnitelma.....	70
4.8.2	Tulosten yhteenvetoa.....	72
4.8.2.1	Unkarin kieli Itävallassa.....	72
4.8.2.2	Võro ja seto Virossa	72
4.8.2.3	Viron ja karjalan kieli Suomessa.....	73
4.8.2.4	Pohjoissaame ja kainunkieli Norjassa	73
4.8.2.5	Karjala ja vepsä Venäjällä.....	74
4.8.2.6	Meänkieli Ruotsissa	75
4.8.3	Euroopan enemmistö- ja vähemmistöviestimien diskurssi ja sen merkitys ELDIAssa.....	76
4.9	ELDIAN lakien ja laitosten analyysi	77
4.9.1	ELDIAN lakien ja laitosten analyysin kysymykset ja tavoitteet	77
4.9.2	ELDIAN lakien ja laitosten analyysin yleistuloksia.....	78
4.9.3	Monikielisuuden ja kielellisen monimuotoisuuden asema tutkittujen maiden lainsäädännössä... ..	79
4.9.3.1	Itävalta	79
4.9.3.2	Viro.....	80
4.9.3.3	Suomi	80
4.9.3.4	Saksa	80
4.9.3.5	Norja	81
4.9.3.6	Slovenia.....	81
4.9.3.7	Ruotsi	81
4.9.3.8	Venäjä	82
4.9.3.9	Alustava loppupäätelmä: Kielellinen monimuotoisuus kansallisissa lainsäädännöissä	82
4.9.4	Syrjinnän vastustamisen ensisijaisuus.....	82
4.9.5	Alueellisuusperiaatteen ensisijaisuus.....	83
4.9.6	Yksityisen ja julkisen elämänpiirin epäselvä raja	84
4.9.7	Yleisiä päätelmiä ELDIAN lainopillisista tutkimuksista	85
5	Loppupäätelmiä	86

5.1	Tulevaisuudennäkymiä.....	87
5.2	Opetuksia	87
5.3	Toimenpidesuosituksia.....	88
5.3.1	Näkyvyys, julkisuus, voimaantuminen ja identiteetinrakennustyö	89
5.3.2	Kielen elvytys, välittyminen ja voimaantuminen.....	90
5.3.3	Kielitaidot, liikkuvuus ja kestävä monikielisyys	91
	Kirjallisuutta	93

Taulukot ja kuvat

Taulukko 1.	ELDIAn kyselykaavake- ja haastatteluaineisto	30
Taulukko 2.	Kielikyvyn barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset	52
Taulukko 3.	Kielikyvyn arvot ELDIAn tapaustutkimuksissa	53
Taulukko 4.	Tilaisuuden barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset.....	56
Taulukko 5.	Tilaisuuden arvot ELDIAn tapaustutkimuksissa	56
Taulukko 6.	Halun barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset.....	61
Taulukko 7.	Halun painopistealueen barometriarvot	62
Taulukko 8.	Kielituotteiden barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset	65
Taulukko 9.	Kielituotteiden painopistealueen barometriarvot.....	66
Kuvio 1.	ELDIAn työvaiheet ja tulokset	9
Kuvio 2.	Katariinanpyörä.....	15
Kuvio 3.	ELDIA-tapaustutkimusten elinvoimaisuusarvojen yhteistulokset	38
Kuvio 4.	Kielen elinvoimaisuuden astetta ja ulottuvuuksia kuvaavat EuLaViBar-värikoodit.....	39
Kuvio 5.	Slovenianunkarin tilanne EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	40
Kuvio 6.	Itävallanunkarin tilanne EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	41
Kuvio 7.	Viron kielen tilanne Saksassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	42
Kuvio 8.	Seton kielen tilanne Virossa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna.....	43
Kuvio 9.	Võron kielen tilanne Virossa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	44
Kuvio 10.	Vepsän kielen tilanne Venäjällä EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	45
Kuvio 11.	Karjalan kielen tilanne Venäjällä EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna.....	46
Kuvio 12.	Karjalan kielen tilanne Suomessa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	47
Kuvio 13.	Viron kielen tilanne Suomessa EuLaViBar-diagrammilla havainnollistettuna	48
Kuvio 14.	Meänkielen tilanne Ruotsissa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	49
Kuvio 15.	Kveenin (kainun) kielen tilanne Norjassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna.....	50
Kuvio 16.	Pohjoissaamen tilanne Norjassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna	51
Kuvio 17.	Mediasosiologinen analyysi	71

Alkusanat

Tämä on tiivistelmä kansainvälisen tutkimusprojektin ELDIAN (*European Language Diversity for All*, Euroopan kielellinen monimuotoisuus kaikille) tuloksista. Tutkimushanketta rahoitti Euroopan Unionin 7. puiteohjelma vuosina 2010–2013, ja sen päätuloksina syntyivät

- tässä tiivistettynä suomennettu loppuraportti, jossa kuvataan projektin tieteellinen tausta, tavoitteet ja tulokset;
- Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometri (*European Language Vitality Barometer, EuLaViBar*), työkalu, jolla kielen säilymisen tasoa voidaan mitata;
- 12 tapaustutkimusraporttia, jotka perustuvat sekä tausta- että kenttätutkimukseen ja käsittelevät 12 monikielistä puhujayhteisöä kautta Euroopan; nämä tapaukset esitellään lyhyesti luvussa 4.2.

Tapaustutkimusraportit (englanniksi sekä lyhennelminä kullakin vähemmistö- ja paikallisella enemmistökielellä), *EuLaViBar Toolkit* ("työkalupakki", joka sisältää tarkemmat ohjeet barometrin laatimiseen) ja tämän raportin englanninkielinen alkuperäisversio ovat ladattavissa tutkimushankkeen kotisivulta www.eldia-project.org, mistä löytyy myös lisätietoa ELDIA-projektista.

Tämä raportti on Johanna Laakson laatima ja suomentama lyhennelmä alkuperäisestä englanninkielisestä raportista, jonka kirjoittivat yhteistyössä Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark ja Reetta Toivanen; työtä johti Spiliopoulou Åkermark. Raportin perustana ovat ELDIAN tapaustutkimukset, joita tehtiin 12 monikielisen puhujayhteisön parissa eri puolilla Eurooppaa. On sanomattakin selvää, että olemme suuressa kiitollisuudenvelassa näiden tutkimusten tekijöille – samoin kuin kaikille kenttätöntekijöille ja muille tutkimustyössä avustaneille kollegoillemme, sekä kaikille niille yksityishenkilöille, vastaajille, haastateltaville ja avustajille, järjestöille ja laitoksille, jotka antoivat korvaamattoman panoksensa ELDIA-projektiin.

1 Johdanto

1.1 Euroopan monikielisydestä

Kielentutkimuksessa (vrt. luku 2.4) ja yhteiskuntatieteissä (vrt. luku 2.6) alkaa vallita yhä selvempi yksimielisyys siitä, että monikielisyys on luonnostaan ominaista ihmisen kielikyvyille ja siten myös yhteisöjen sisäiselle ja väliselle kanssakäymiselle. Vuonna 2005 Euroopan unioni hyväksyi virallisen strategian monikielisyuden edistämiseksi. Sen päämääränä on

- a) varmistaa, että kansalaiset pääsevät käsiksi EU:n lainsäädäntöön, hallintomenetelyihin ja tietoihin omalla kielellään;
- b) korostaa kielten ja monikielisyuden keskeistä merkitystä Euroopan taloudelle ja löytää keinoja sen kehittämiseksi entisestään;
- c) kannustaa kaikkia kansalaisia oppimaan ja puhumaan useampia kieliä, jotta keskinäinen ymmärtäminen ja viestintä paranisi.

Käytännössä kuitenkin monikielisyys yhä usein ymmärretään Euroopan suurten kielten (esimerkiksi englannin tai ranskan) opettamisena oletetusti yksikielisille opiskelijoille (esimerkiksi suomenkielisille suomalaisille). Tällainen näkökulma voi ohjata päättäjät näkemään vähemmistöjen ”luonnollisen” monikielisyuden poikkeavana ilmiönä, joka on taakka yhteiskunnalle ja haitta vähemmistökielten puhujille itselleen. Samalla päättäjät usein unohtavat, että kielet eivät ole vain viestinnän välineitä; kielet myös rakentavat identiteettejä ja kannattavat tärkeitä henkilökohtaisia, tunne- ja kulttuuriarvoja.

1.2 Miksi ELDIA?

ELDIA (*European Language Diversity for All*, Euroopan kielellinen monimuotoisuus kaikille) oli monitieteinen tutkimushanke, jonka päämääränä oli lisätä ymmärtämystä monikielisydestä ja sen vaikutuksesta Euroopassa. ELDIAn tutkimuskonsortioon¹ kuului kieli-, laki-, yhteiskunta- ja tilastotieteen asiantuntijoita. Empiirinen tutkimustyö perustui 12 tapaustutkimukseen 8 maassa (ks. 4.2).

ELDIA:n tavoitteena oli

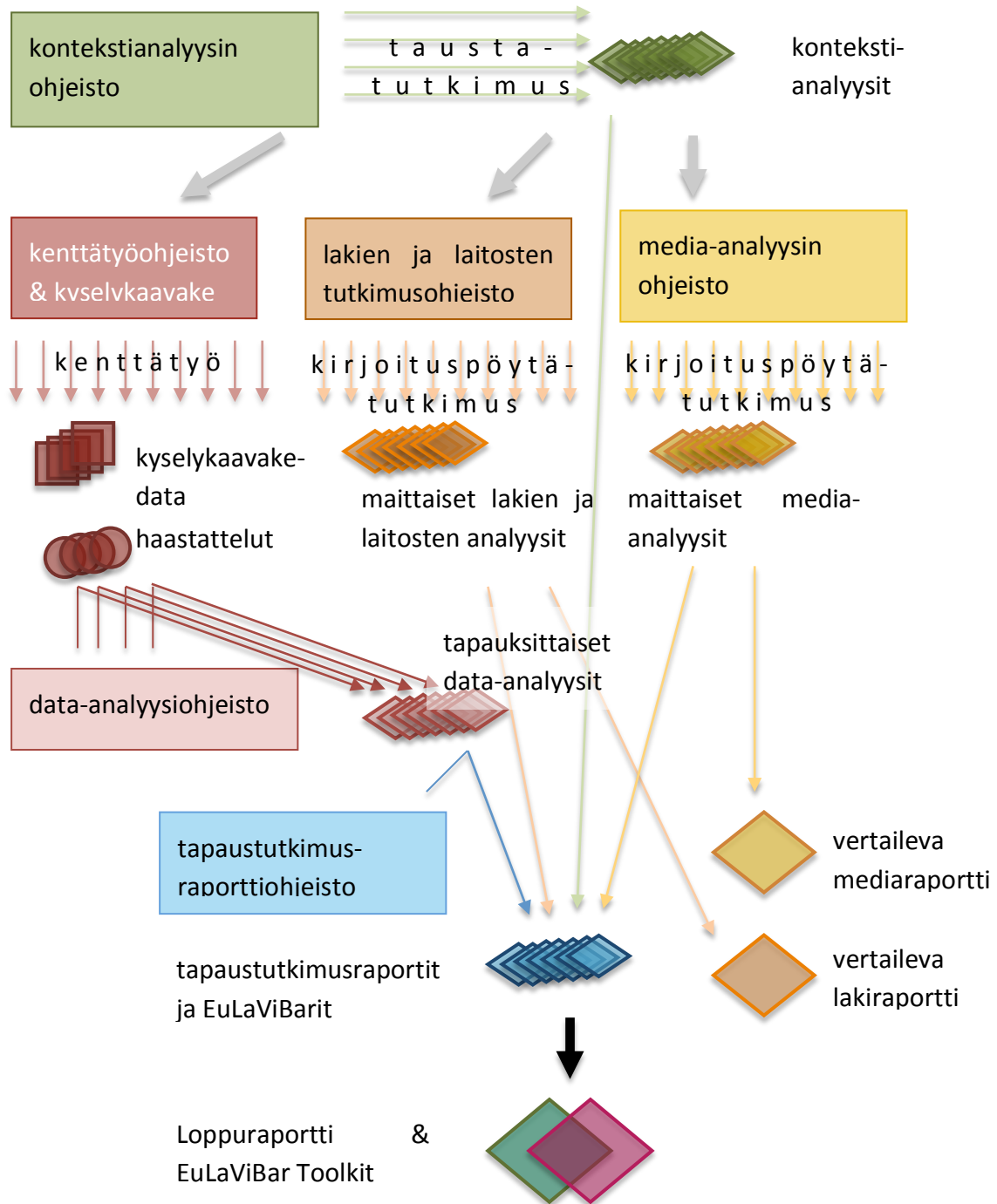
¹ ELDIA-hankkeen suunnittelun käynnisti ja sitä johti Anneli Sarhimaa (Mainzin yliopisto, Saksa). Suunnitteluryhmään, josta vähitellen kasvoi tutkimuskonsortio, tulivat kuulumaan (aakkosjärjestyksessä) Riho Grünthal (Helsingin yliopisto), Anna Kolláth (Mariborin yliopisto, Slovenia), Johanna Laakso (Wienin yliopisto, Itävalta), Jarmo Lainio (Mälardalenin yliopisto, myöhemmin Tukholman yliopisto, Ruotsi), Helle Metslang ja Karl Pajusalu (Tarton yliopisto, Viro), Sia Spiliopoulou Åkermark (Ahvenanmaan Rauhantutkimusinstituutti) sekä Helena Sulkala (Oulun yliopisto), ynnä kaksi asiantuntijajäsentä: Mats Börjesson (Mälardalenin yliopisto, mediasosiologia) ja Kari Djerf (Helsingin yliopisto, tilastotiede). Börjesson vetäytyi projektista jo hyvin varhaisessa vaiheessa, ja hänen tilalleen tuli Reetta Toivanen (Helsingin yliopisto).

- löytää uusi, monitieteinen lähestymistapa, joka ottaa huomioon nykyeurooppalaisten vähemmistöjen monikielisuuden;
- luoda uutta tietoa ja uusia työkaluja;
- löytää kielipolitiikan aukot ja puutteet sekä kehittää kestäviä kielipoliittisia toimenpiteitä tulevaisuuden varalle;
- luoda monitieteinen tutkijaverkosto.

ELDIA ei tutkinut vähemmistöjä yksitellen omissa alueellisissa tai kansallisissa puitteissaan vaan lähti vertailemaan laajaa eri ympäristöihin sijoittuvien monikielisyystilanteiden kirjoa. Huomattakoon, että ELDIA-hanke ja sen menetelmät ovat olleet kokeiluluontoisia: ennen kaikkea on pyritty etsimään uusia tapoja tutkia niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat kielten säilymiseen ja elinvoimaisuuteen. Lopullisena päämääränä ei siis ollut luoda kokonaisvaltaista kielen elinvoimaisuuden tai kielellisen monimuotoisuuden säilymisen teoriaa.

1.3 ELDIAN päämäärät ja menetelmät: lyhyt yleiskatsaus

ELDIA:n työ jakautui työpaketteihin (*work package*, WP), joista useimmat rakentuivat perätysten toistensa varaan; vain kolme (WP 1, Menetelmien synergia, johtajanaan Helena Sulkala; WP 8, Tiedonlevitys, johtajanaan Johanna Laakso; WP 9, Koordinaatio ja hallinto, johtajanaan Anneli Sarhimaa) toimi koko projektin ajan. Tarkoituksena oli suorittaa yhteiseen työsuunnitelmaan perustuvia vertailukelpoisia tapaustutkimuksia huolellisesti valikoidulle ryhmälle monikielisiä puhujayhteisöjä, joihin kuului sekä perinteisiä vähemmistöjä että maahanmuuttajaryhmiä (ks. luvut 1.4 ja 4.2). Tutkimussuunnitelmien tulokset yhdistettäisiin vertailevaan raporttiin, ja niiden pohjalta laadittaisiin Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometri (*EuLaViBar*). Työvaiheet ja niiden tärkeimmät tulokset on kuvattu kaaviossa 1.

Kuvio 1. ELDIAn työvaiheet ja tulokset

ELDIA:n työ alkoi maaliskuussa 2010 kontekstianalyysien merkeissä (WP 2, johtajanaan Riho Grünthal), joihin koottiin tähänastinen tutkimustieto. Tapauksittaisten kontekstianalyysien tiivistelmät on julkaistu (englanniksi) sarjassa *Working Papers on European Language Diversity*. Seuraavassa vaiheessa luotiin tiedonkeruusuunnitelma, kenttättyöohjeistot ja kyselykaavakkeet (WP 3: Tiedonkeruu ja menetelmät, johtajanaan Jarmo Lainio).² Tämän

² Erinäisten ongelmien takia, jotka lopulta johtivat Tukholman yliopiston eroamiseen projektista, tämä työvaihe viivästyi pahasti ja kyselykaavakkeiden viimeistelyyn jäi liian vähän aikaa. Tämä haittasi tiedonkeruuvaiheen toteuttamista ja viivästytti myös seuraavia työpaketteja.

jälkeen suoritettiin kyselykaavaketkimukset ja haastattelut (WP4, Kenttätyö, johtajanaan Karl Pajusalu). Kerätty data tallennettiin Mainzian yliopistoon ELDIADATA-tietokannaksi, joka projektin päätyttyä on käytettävissä tutkimustarkoituksiin.

Tätä seuraavassa vaiheessa (WP 5, Data-analyysi, johtajanaan Anneli Sarhima), kyselykaavakkeiden tulokset analysoitiin, haastattelut litteroitiin ja koodattiin. Enimmäkseen kvantitatiivisten sosiolingvististen analyysien ohella Reetta Toivasen johtama media-analyysityöryhmä tutki vähemmistöviestimiä sekä vähemmistön edustumista enemmistön viestimissä (ks. lukua 4.8), ja Sia Spiliopoulou Åkermarkin johtama oikeustieteellinen työryhmä analysoi kunkin maan lakeja ja laitoksia (ks. lukua 4.9).

ELDIA:n lopulliset tuotteet syntyivät kahdessa viimeisessä työpaketissa. WP 6, johtajanaan Helle Metslang, tuotti tapaustutkimusraportit, joihin koottiin kontekstianalyysin, media- ja lainopillisen analyysin sekä WP 5:n kenttätyödatan analyysien tulokset. Tämä raportti on yksi WP 7:n (jota johti Sia Spiliopoulou Åkermark) tuloksista; toista lopputuotetta, EuLaViBar-barometriä, esitellään luvuissa 2.2 ja 3.2 sekä erillisessä ”työkalupakissa” (*EuLaViBar Toolkit*), joka julkaistaan projektin kotisivulla (www.eldia-project.org).

1.4 ELDIA:n tutkimien kielten valinnasta

1.4.1 Suomalais-ugrilainen näkökulma Euroopan monikielisyteen

Kaikki ELDIA-hankkeessa tutkitut vähemmistökielet kuuluvat suomalais-ugrilaiseen kielikuntaan. Näin projekti täyttää merkittävän aukon Euroopan kielellisen monimuotoisuuden tutkimuksessa, joka yleensä on harvoin käsitellyt muita kuin indoeurooppalaisia kieliä ja saattaa jopa lähteä liikkeelle siitä yleisestä harhakäsityksestä, että kaikki Euroopan kielet kuuluisivat indoeurooppalaiseen kielikuntaan. Tutkimalla suomalais-ugrilaisiin kieliin liittyviä monikielisyyskuvioita olemme pystyneet myös tutkimaan eriateisen kielisukulaisuuden vaikutusta, hyvin läheisestä sukulaisuudesta täydelliseen sukulaisuuden ja keskinäisen ymmärrettävyyden puutteeseen.

Kansainvälisenä projektina, joka ylittää perinteiset fennougristiikan verkostot, ELDIA edustaa uudenlaista lähestymistapaa näiden kielten tutkimukseen (vrt. luku 2.7). Useimmat saavuttamistamme tuloksista koskevat kuitenkin myös monia muita vähemmistökieliä, joten niillä on merkitystä myös fennougristiikan ulkopuolella.

1.4.2 Erityyppisiä vähemmistöjä ja monikielisiä yhteisöjä

Ennen kaikkea suomalais-ugrilaiset vähemmistökielet valittiin kohteeksi siksi, että ne kattavat mahdollisimman laajan kirjon eurooppalaista monikielisyttä:

- erilaisia ja päällekkäisiäkin eurooppalaisen yhteiskunnan tyyppejä: vanhoja kansallisvaltioita, entisistä monikansallisista imperiumeista irronneita valtioita, lännen ja entisen sosialistisen Itä-Euroopan valtioita;
- erilaisia vähemmistön ja enemmistön kanssakäymisen tyyppejä, sekä valtion sisällä että valtakunnanrajojen yli;
- erilaisia välittäjäkieliä ja niiden eri tavoin vaihtelevia rooleja (etenkin saksan, englannin tai venäjän käyttö välittäjäkielinä on historian mittaan vaihdellut);
- mahdollisimman laaja kirjo erilaisia monikielisyystilanteita, joissa on mukana sekä "vanhoja" että "uusia" vähemmistöjä ynnä ryhmiä, joita on vaikea sijoittaa tähän kahtiajakoon;
- erilaisessa asemassa olevia kieliä, joita käytetään virallisesti ja julkisesti eri tavoin ja eri määrin;
- eriasteista yhteiskunnallista ja kulttuurista sopeutumista.

Vähemmistöryhmien rajaaminen tai niiden jäsenyyden määrittelemineen on usein hankalaa. ELDIAn tärkeimpänä lähtökohtana oli, että "vähemmän päteviä puhujia" ei saa rajata tutkimuksen ulkopuolelle vain siksi, että he eivät aktiivisesti kieltä puhu tai käytä sitä edes kotonaan ja perheensä parissa. Monien ELDIAssa tutkittujen kielten tilanne on niin kriittinen, että tällainen rajaaminen vain vahvistaisi jo tapahtuneen kielenmenetyksen tuloksia ja estäisi yritykset elvyttää kieltä.

"Uudet", maahanmuuttaja- eli *alloktoniset* vähemmistöt joskus limittyvät vanhojen vähemmistöjen kanssa (esimerkiksi Itävallan unkarilaisten tapauksessa), joskus kilpailevat niiden kanssa resursseista. Monissa Euroopan maissa todelliset tai luulotellut yhteiskunnalliset ongelmat, joita maahanmuuttoon liittyy, pakottavat kaikki uudet vähemmistöt määrittelemään asemansa suhteessa sekä enemmistöön ja vanhoihin vähemmistöihin että toisiin maahanmuuttajaryhmiin, ja sentapaiset nimikkeet kuin "maahanmuuttaja" tai "muukalaisperäinen, alloktoninen" saavat helposti kielteisiä sävyjä.

"Vanhoja" eli perinteisiä (alueellisia) vähemmistöjä voidaan nimittää kotoperäisiksi (*autoktonisiksi*) tai alkuperäisväestöiksi (alkuperäiskansoiksi); molemmat nimitykset voivat olla ongelmallisia. "Alkuperäiskansa" (*indigenous people*) on termi, jota nykyään käytetään kahdessa merkityksessä: ensinnäkin "alkuperäisiksi" (*indigenous*) nimitetään joissain kielissä "kantaväestöä" yleensä (maahanmuuttajien vastakohtana), ja tätä termiä käytetään joskus maahanmuuttoon liittyvässä julkisessa keskustelussa. Termin toinen käyttötapo liittyy käsitteeseen *alkuperäiskansat (indigenous (and tribal) peoples)*. Tästä käsitteestä on keskusteltu etenkin ILO-sopimusten 107 ja 169 sekä YK:n alkuperäiskansafoorummin (United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues) yhteydessä, ja sen tyypillisinä piirteinä nähdään esimerkiksi "historiallinen jatkuvuus siirtomaaherruutta tai uudisasukkaiden saapumista edeltäneiden yhteisöjen kanssa", "oma kieli, kulttuuri ja uskomukset" sekä

jonkinlainen ei-hallitseva asema yhteiskunnassa. Euroopassa saamelaisia usein nimitetään EU:n ainoaksi tunnustetuksi alkuperäiskansaksi. Tämän aseman pyrkivät toisinaan kiistämään Norjan kveenit tai Ruotsin tornionlaaksolaiset, koska se – joidenkin aktivistien mielestä – asettaa vähemmistöt arvojärjestykseen, jossa saamelaiset alkuperäiskansana nauttivat erityistä suojaa.

Alkuperäiskansan ja *autoktonisen* (kotoperäisen) vähemmistön eronteko on epäselvä, eikä sitä tunneta kaikissa kielissä. Kotoperäisiä vähemmistöjä ovat ryhmät, jotka ovat asuneet perinteisellä alueellaan ”ylimuistoisista ajoista”, eli niin kauan kuin historiallista dokumentaatiota on olemassa. Tämä kriteeri on tietenkin epämääräinen, ja jotkin ELDIAssa tutkituista vähemmistöistä voidaan nähdä alloktonisen (muuttaja-) ja autoktonisen (kotoperäisen) vähemmistön välisinä rajatapauksina.

Toinen tärkeä ja terminologisestikin ongelmallinen eronteko voidaan tehdä ns. ”katottomien” kielten välille, eli kielten, joita ei käytetä valtiollisena tai virallisena kielenä missään, ja niiden kielten, joilla on ”emämaa”. Kuten luvussa 4 esitellyistä tapaustutkimuksista näkyy, jälkimmäisen tyyppin kielet ovat yleensä vahvemmassa asemassa. ”Emämaan” antama tuki voi kuitenkin olla myös ongelmallista ja kääntyä tarkoitustaan vastaan.

Loputtomien terminologiakiistojen välttämiseksi ELDIAN tutkimuksissa on yleensä käytetty termejä ”vähemmistö” (*minority*) ja ”enemmistö” (*majority*), joskus myös ”kohderyhmä” ja ”verrokkiryhmä”. Näitä ryhmiä nimitetään ”kieliyhteisöiksi”, vaikka tämäkin termi on ongelmallinen: todellisuudessa monet vähemmistöt eivät muodosta yhtä yhtenäistä ja tasakoosteista ”yhteisöä”, eivätkä ne useinkaan toimi pelkästään yhdellä kielellä.

2 ELDIAn taustaa: tutkimuksen näkökulmia kielelliseen monimuotoisuuteen

2.1 ELDIA monitieteisenä hankkeena

Kielten tehtävät, yhteiskunnalliset asemat ja käyttötavat ovat muuttumassa perin pohjin, ja näihin prosesseihin liittyy yhteiskunnan ja ihmisen käyttäytymisen eri puolia. Tämän selvittämiseksi ELDIAn oli yhdistettävä kielitieteellisiin lähestymistapoihin myös muiden alojen asiantuntemusta. Näin syntyi monitieteinen tutkijaryhmä, johon kuului lakitieteen, sosiologian, väestö- ja tilastotieteen sekä useiden kielitieteen alojen, etenkin sosiolingvistiikan asiantuntijoita. ELDIAn eri tieteenalat eivät toimineet erillään eri työvaiheissa vaan tyypillisesti yhdessä saman työpaketin sisällä.

2.2 Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometri ja sen rakentaminen

ELDIA-projektin käytännön päämääränä oli kehittää Euroopan kielten elinvoimaisuusbarometri (*EuLaViBar*). *EuLaViBar*-diagrammeissa kuvataan kunkin kielen tilanteesta saadut tulokset asteikolla 0–4 (ks. lukua 3.2.2) neljän painopistealueen osalta, jotka ovat Kyky, Tilaisuus, Halu ja Kielituotteet (ks. lukua 2.3). ELDIAn tapaustutkimuksista syntyneet *EuLaViBar*-diagrammit esitellään luvussa 4.

*EuLaViBar*in perustana ovat

- François Grinin (2003) kolme ratkaisevaa ehtoa kielen käytölle – kyky (*Capacity*), tilaisuus (*Opportunity*) ja halu (*Desire*) – joita ELDIAssa on sovellettu neljään ulottuvuuteen: kielen käyttö ja vuorovaikutus, koulutus, lainsäädäntö ja viestimet (ks. lukua 2.3.2);
- Miquel Strubellin ”katariinanpyörä”-malli, jonka pohjana on kielituotteiden kysynnän ja tarjonnan välillä vallitseva syy-seuraus-suhde (ks. 2.3.3), sekä
- kyselykaavakkeen neljä aihealuetta: kielitaito, kielen käyttö eri alueilla, kieliasteet ja halu käyttää eri kieliä, julkinen ja yksityinen kielenkäyttö sekä viestimien käyttö eri kielillä.

2.3 Keskeiset käsitteet: Kyky, tilaisuus ja halu

2.3.1 Keskeisten käsitteiden varhemmasta käytöstä

ELDIA:n kolme painopistealuetta – kyky, tilaisuus ja halu – perustuvat François Grinin ja hänen kollegojensa työhön (Grin & Vaillancourt 1998; Grin, Moring & al. 2002, Grin & al. 2003). ELDIA:ssa nämä termit on kuitenkin määritelty ja niitä on käytetty hieman eri tavalla.

Alkuperäisessä mallissa kyky (*Capacity*) on ensimmäinen välttämätön edellytys kielen käytölle ja säilymiselle. Kieliyhteisön jäsenten on osattava kieltä, ja elleivät he osaa sitä tarpeeksi hyvin, heidän on saatava tilaisuus oppia se.

Toinen välttämätön ehto Grinin ym. mukaan on tilaisuus (*Opportunity*) käyttää kieltä. Näitä tilaisuuksia luovat valtio ja viranomaiset – mutta on myös vähemmistöjä, joille tilaisuuksia kielen käyttämiseen perhepiirin ulkopuolella tarjoavat pääasiassa tai ainoastaan kansalaisjärjestöt ja yksityiset verkostot.

Kolmas välttämätön kielen elinvoimaisuuden edellytys on halu (*Desire*) käyttää kieltä. Halu ei riipu siitä, onko kielen käyttöön todella tilaisuuksia – esimerkiksi vähemmistökielen puhuja saattaisi haluta lukea uutiset omalla kielellään, vaikka sanomalehtiä ei tällä kielellä ilmesty. Halu heijastelee myös ihmisten *asenteita* eri kieliä kohtaan. Tutkimukset ovat osoittaneet, että usein ”käytäntö laahaa halun jäljessä” (Grin & Vaillancourt 1998: 200): kielen puhujat saattavat haluta käyttää kieltään enemmänkin, mutta käytännössä heidän kielivalintojaan kuitenkin säätelee kulloinenkin tilanne.

ELDIA-hankkeen keskeisiä päämääriä oli tutkia näitä perusehtoja hajottamalla ne ”ulottuvuuksiinsa”, joita ovat kielen käyttö ja vuorovaikutus, lainsäädäntö, koulutus ja viestimet. Emme myöskään halunneet tyytyä tutkimaan kustannustehokkuutta tai syy- ja seuraussuhteita ahtaassa mielessä. Kustannustehokkuuden tutkimukset kärsivät usein perusdatan puutteesta: tutkimus ei selvittänyt, mitä oikeasti tapahtuu kielenkäyttäjien elämässä ja kieli-valinnoissa, vaan tyytyy laskelmoimaan erilaisten byrokraattisten toimien kustannuksia. Syy- ja seuraussuhteita puolestaan on hyvin vaikea saada selville: kielen säilyminen ja kielenvaihto ovat moniulotteisia ilmiöitä ja riippuvaisia hyvin monenlaisista tekijöistä.

2.3.2 Keskeiset käsitteet – kyky, tilaisuus, halu – ELDIA-hankkeessa

ELDIA:ssa avainkäsitteet *kyky*, *tilaisuus* ja *halu* on määritelty seuraavasti.

Kyky viittaa **subjektiiviseen kykyyn, siihen, missä määrin puhuja luottaa taitoonsa käyttää kyseistä kieltä**, tai siihen, miten puhuja itse arvioi kielitaitonsa (neljässä ulottuvuudessa: ymmärtäminen, puhuminen, lukeminen ja kirjoittaminen).

Tilaisuus viittaa **niihin olemassa oleviin laitoksiin ja virallisiin järjestelyihin (lainsäädännössä, koulutuksessa jne.), jotka sallivat kielen käytön, tukevat tai estävät sitä**.

Halu viittaa **puhujien toiveisiin ja halukkuuteen sekä valmiuteen käyttää tiettyä kieltä.**

Kaikilla näillä alueilla ELDIAN tulokset perustuivat kyselykaavakkeen tuloksiin: kartoitettiin siis puhujien omia kokemuksia ja havaintoja, ei olemassaolevia järjestelyjä sinänsä.

2.3.3 Kielituotteiden käsite

EuLaViBar-mallissa **kielituotteet (Language Products)** viittaa ns. **kielituotteiden** (painettujen, sähköisten, ”elämyksellisten” – esim. konsertit, näytelmät, performanssit jne.) **olemassaoloon, saatavuuteen ja kysyntään** sekä kielenpuhujien **toiveisiin** saada tuotteita ja palveluja kyseisellä kielellä. Tämän käsitteen käyttöä innoitti Miquel Strubellin ns. katarinaanpyörämalli³ (Strubell 1999: 239), jossa kielitaidon, kielenkäytön ja kielituotteiden saatavuuden välille muodostuu dynaaminen kehä.

Kuvio 2. Katarinaanpyörä

Kuitenkin tutkimuksemme viittaavat siihen, että pyörämalli kenties toimii näin vain silloin, kun kieliyhteisö on suhteellisen suuri ja kieli edelleenkin välittyy myös lapsille. ELDIAN tapaustutkimusten joukossa on useita vähemmistökieliä, joilta tämä ”luonnollinenkin” kielen käyttöyhteys puuttuu.

³ Katarinaanpyörä (*Catherine wheel*) on pyörivä ilotulituslaite, joka on alkuaan saanut nimensä kirkkotaiteessa pyhän Katariina Aleksandrialaisen tunnuksena käytetystä teiliipyörästä.

2.4 Kielitieteellisestä monikielisuuden tutkimuksesta

2.4.1 Teoreettisen ja kuvailevan kielitieteen yksikielisyysideologiat

Kielentutkimus on alkanut kyseenalaistaa sitä eroa, joka perinteisesti on tehty (äidin)kielen omaksumisen ja (vieraan) kielen oppimisen sekä siten myös ”syntyperäisen” ja ”hankitun” monikielisuuden välille. Kaksikieliset puhujat eivät vaihtelee kielestä toiseen vain ”täyttäkseen aukkoja” vaan käyttävät kahden tai useamman koodin aineksia vapaasti ja luovasti. Sitä paitsi myös ns. yksikieliset yleensä hallitsevat useita äidinkieltensä varieteetteja, murteita tai tyyllilajeja – eikä ”saman kielen murteiden” ja ”eri kielten” välille aina voi tehdä eroa millään selkeillä kielitieteellisillä kriteereillä (kuten esimerkiksi meänkielen ja suomen vertailu osoittaa). Kaiken kaikkiaan yhä kasvava todistusaineisto viittaa siihen, että kaksi- tai monikielisyys on ihmisen henkisille kyvyille luonnollista. Näin ollen ihmiskielen teorioiden pitäisi kyetä selittämään myös monikielisyys.

Kielitieteessä kieli on kuitenkin perinteisesti nähty itsenäisenä, omalakisena järjestelmänä, ja näin ollen kaksikielisyys voisi merkitä vain kahden tällaisen systeemin rinnakkaista olemassaoloa (”rinnakkaiset yksikielisyudet”). Tämä ajatus kulkee kautta länsimaisen kielitieteen historian; lisäksi se on osunut yhteen myös kansallisromanttisen ajattelun ja sittemmin monien eurooppalaisten kansalliskielen suunnitteluprojektien kanssa, joissa yksikielisyys on nähty normaalina tilana ja (yhdelelle tietylle) äidinkielelle annettu suorastaan mystinen merkitys.

Tämä on erityisen merkittävää ELDIAssa tutkittujen suomalais-ugrialaisten kielten kannalta, koska perinteinen vertaileva fennougriistiikka usein keskittyi etsimään ”puhtaita” ja ”aitoja”, yksikielisten puhujien käyttämiä kielimuotoja. Tästä syystä monien nykyisten suomalais-ugrialaisten vähemmistöjen nykyistä kielimaailmaa ja kielenkäyttöä ei edelleenkään ole kunnolla tutkittu. ELDIAN avulla olemme toivottavasti onnistuneet kiinnittämään tutkijayhteisön huomion myös näihin ”valkoisiin läikkiin”, ja haastattelujemme kieliaineistoa voidaan jatkossa käyttää myös yksityiskohtaisempaan kielitieteelliseen tutkimukseen.

2.4.2 Yksikielisyysideologian näkökulma monikielisyteen

Ajatus yksikielisydestä normaalitilana näkyy edelleenkin maahanmuuttajien ja vähemmistöjen ”integraatiota” (kotoutumista) koskeissa keskusteluissa ja jopa vieraiden kielten opetuksessa (”rinnakkaisina yksikielisyysinä”). Samat ristiriitaisuudet ilmenevät myös lainsäädännössä, kuten ELDIAN oikeustieteellisistä tutkimuksista näkyy (ks. lukua 4.9).

Lisäksi ns. ”etnolingvistinen oletamus” – se ajatus, että kunkin ihmisen ”normaalin” yksikielisen kielenkäytön ja hänen etnisen identiteettinsä välillä on selkeä yksi yhteen -suhde – on viime aikoina jälleen noussut esiin monien etnisten ja kielivähemmistöjen vapautus- ja tietoisuudennostatusliikkeissä. Tämä yksikielisyysvinoutuma saattaa osua yhteen myös edellä kuvatun tutkimusperinteen vinoutuman kanssa: keskitytään kuvaamaan idealisoitujen, yksikielisten puhujien ”aitoa” kieltä.

2.4.3 Uusi kuva monikielisyydestä ja välittäjäkielistä

Monikielisyyttä katsellaan Euroopassa usein edelleenkin kahdesta näennäisen vastakkaisesta näkökulmasta: Arvostetut ”suuret” välittäjäkielet (samoin kuin valtioiden viralliset kielet) ovat kansallisen koulutuspolitiikan keskeisiä kohteita, vähemmistökielet taas nähdään enemmänkin etnisyyteen liittyvinä piirteinä kuin viestintävälineinä, ja niitä säätelevät käytänteet ja poliittiset toimenpiteet saattavat kuulua aivan erilaisiin – usein alueellisiin – poliittisiin puitteisiin.

Termi *välittäjäkieli* (*vehicular language*, *langue véhiculaire*, *Verkehrssprache*) voi viitata julkisissa käyttöyhteyksissä (liike-elämä, koulutus, politiikka ja hallinto, kulttuuri- ja uskonnolliset laitokset) vallitseviin kieliin, vastakohtana puhutuille kansankielille (*vernacular languages*) tai ”perintökielille” (*heritage languages*), joita tyypillisesti käytetään vain yksityisessä elämänpiirissä ja joilta virallinen asema saattaa täysin puuttua. Välittäjäkieliäkään ei kuitenkaan käytetä vain julkisesti vaan myös yksityisessä kanssakäymisessä. Määritelmiä mutkistaa sekin, että välittäjäkiellelläkään ei välttämättä aina ole virallista asemaa, vakiintunutta kirjakieltä tai viranomaisten tukea.

Itse asiassa välittäjäkielten ja muiden kielten välillä ei ole selkeää rajaa, eikä myöskään syntyperäistä ja ”opiskeltua” monikielisyyttä voi aina erottaa toisistaan. Vähemmistöjen monikielisyyttä tulisi siis tarkastella samanarvoisena enemmistöjen hankitun monikielisyyden kanssa. Tämä on nykyään entistäkin tärkeämpää, kun useat Euroopan nykykielet ovat joutumassa samanlaisten uhkien eteen, joita jo monet vähemmistökielet ovat kokeneet: globaali englannin kieli alkaa syrjäyttää myös esimerkiksi saksan, ranskan, unkarin, ruotsin tai suomen kieltä kansainvälistyvillä tieteen, tekniikan ja liike-elämän aloilla, mikä merkitsee, että toimivan ja vakaan monikielisyyden tukemiseen on kehitettävä lisää keinoja.

2.4.4 Puhujan toimijuus, ”kieleily” ja ”monikieleily”

Kielet ovat yhteisössä rakentuvia ilmiöitä, joiden rajat määrittyvät ideologisesti. Kieli on toimintaa, ja tätä ilmaistaan englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa käyttämällä ’kieli’-sanaa verbin tapaan (*to language*, *linguaging*); suomenkieliset tutkijat puhuvat toisinaan *kieleilystä*. Jørgensenin (2008: 169–170) mukaan ”kielenkäyttäjät hyödyntävät milloin mitäkin käytössään olevia kielellisiä piirteitä saavuttaakseen viestintäpäämääränsä”. Nämä piirteet voivat tulla yhdestä tai useammasta kielestä (*polylanguaging*, ”monikieleily”).

ELDIA-tutkimuksessa ”kieleily” ja puhujan toimijuus olivat keskiössä kahdesta tärkeästä syystä. Ensinnäkin halusimme irrottautua ideologioista, jotka alistavat ”sorretut” vähemmistöt omien poliittisten päämäärien välikappaleiksi, samoin kuin ”darwinistisesta” sukupuuttokertomuksesta, jossa kielen sammuminen kuvataan ikään kuin väistämättömänä luonnonlakina. Ennen kaikkea uskomme, että kielellisen monimuotoisuuden ja kompleksisuuden lisääntyminen tai väheneminen ei riipu pelkästään poliittisesta päätöksenteosta vaan myös mikrotason valinnoista, joita tavalliset kielenkäyttäjät tekevät. Näihin päätöksiin ja valin-

toihin puolestaan vaikuttavat yhteiskunnan ja yhteisön mekanismit ja paineet, samoin kuin puhujien ja heidän ympäristönsä asenne kieliä ja kielellistä monimuotoisuutta kohtaan.

2.4.5 Monimuotoisuus, supermonimuotoisuus ja monimuotoisuuksien monimuotoisuus

Euroopassa on kautta koko sen historian ollut enemmistöjä, vähemmistöjä sekä etnisten ryhmien kesken käytettyjä välittäjäkieliä, mutta nykyään globalisaation sekä uudentyypisen liikkuvuuden ja viestinnän kautta kielellinen monimuotoisuus on saamassa muodon, jota Vertovec (2007) nimittää *superdiversiteetiksi* (supermonimuotoisuudeksi). Blommaertin ja Ramptonin (2011: 2) mukaan superdiversiteettiä ei perinteinen ”etnisen vähemmistön” käsite enää riitä kuvaamaan. Yksilöt eivät välttämättä määrittele itseään ainoastaan yhden tietyn alueellisen vähemmistön tai maahanmuuttajayhteisön jäseniksi, ja nykyajan vähemmistöjä ympäröi kielellisten resurssien supermonimuotoisuus.

Sen lisäksi, että kielelliset resurssit ylipäättään monimuotoistuvat, voidaan puhua myös metadiversiteetistä, monimuotoisuuksien monimuotoisuudesta. Suhteessa monikielisyyteen ja identiteetteihin eri vähemmistöt määrittelevät asemansa hyvin eri tavoin. Esimerkiksi se, ”käytetäänkö kieltä koulussa”, merkitsee aivan eri asiaa ensimmäisen polven unkarilaiselle maahanmuuttajalle, joka on saanut sivistyksensä täysin unkarinkielisessä koulujärjestelmässä, kuin karjalan kielen puhujalle, jolle karjala on koulussa ollut läsnä korkeintaan vapaaehtoisena oppiaineena, usein ei lainkaan. Tässä monimuotoisuuksien monimuotoisuudessa myös ELDIA:n kaltainen projekti, joka pyrkii mahdollisimman suureen vertailtavuuteen eri tapaustutkimusten kesken, on luultavasti lähestymässä vertailevan tutkimuksen mahdollisuuksien äärimmäisiä rajoja.

2.5 Lainsäädäntö, kieli ja monikielisyyt

Lakien ja kielen suhde on läheinen ja kaksisuuntainen. Kieli määrittelee, kuka voi osallistua lakien säätämiseen ja soveltamiseen. Lailla voidaan eri kielten käytössä olevia tiloja supistaa tai laajentaa ja siten luoda kielten välille hierarkioita ja valtaeroja. Kielilaeilla on hallittu ja alistettu monia alkuperäiskansoja ja vähemmistöjä, mutta kieli voi olla myös vapautumisen ja voimaantumisen välikappale, kuten esimerkiksi saamelaiskielten elpymisprosessit osoittavat. Kielilainsäädäntö käsitteenä ulottuu varsinaisten kielellisten oikeuksien ulkopuolelle, siis lailla tunnustettujen ja lakiin kirjattujen vaatimusten, joihin yksilö tai ryhmä voi vedota. ”Kielioikeus” merkitsee, että kielilainsäädäntö ja kielipoliittiset toimenpiteet osaltaan vaikuttavat myös yhteiskunnan ja poliittisten rakenteiden oikeutukseen ja siihen, miten oikeudenmukaisiksi ja kansalaiset mukaan ottaviksi ne koetaan.

Tunnustamalla ihmisten oikeudet odotukset lainsäädäntö voi tehdä yksilöt, ryhmät ja niiden vaatimukset näkyviksi ja hyväksytyiksi. Laeilla voidaan myös rakentaa puitteet sille, miten voimavaroja jaetaan ja eturistiriidat sovittelaa. Siten lait vaikuttavat suoraan niihin *tilaisuuksiin*, joita kielenpuhujilla on käyttää kieltään, samoin kuin heidän *haluunsa* käyttää sitä.

Kielellisiin oikeuksiin tunnetun kiinnostuksen myötä on voimistunut myös keskustelu ihmisoikeuksien luonteesta ja teoreettisesta perustasta ylipäätään (Dunbar 2001: 93). ELDIA-tutkimuksessa tämä tausta on merkinnyt kiinnostusta ei vain perustuslain takaamiin ihmisoikeuksiin, voimassaolevaan lainsäädäntöön, oikeusprosesseihin sekä syrjinnän estämisen teoriaan ja käytäntöön tarkastelluissa valtioissa vaan myös niihin yleisiin piirteisiin, joita kunkin maan lainsäädännölliset ja poliittiset puitteet ilmentävät, sekä kielten että yksittäisten kielenkäyttäjien kannalta.

ELDIA-tutkimuksessa etusijalle asetettiin perustuslaissa määrätyt kielten ja niiden puhujien oikeudet samoin kuin varsinainen kielilainsäädäntö sekä koulutusta ja viestimiä koskevat lait. Lakeja on tutkittu sekä voimassaolevan lainsäädännön ja säädösten osalta että sen kannalta, miten niitä oikeusistuimissa ja viranomaisissa sovelletaan. Lisäksi ELDIA-tutkimuksissa on pyritty tunnistamaan ne toimijat, jotka osallistuvat lakien tulkintaan, myös ne, jotka edustavat vähemmistöjä ja puhujayhteisöjä.

2.5.1 Historiallista taustaa: Kieli ja nationalismi lainsäädännössä

Kielilainsäädäntö on usein läheisessä yhteydessä kansallisvaltioaatteeseen. Kansallisromantiikan aikaan kielen ajateltiin olevan ikään kuin kansallisuuden sielu. Tätä naturalistista nationalismia seurasivat sosiologiset ja konstruktivistiset kuvaukset kielellisestä nationalismista. Sosiologit, kuten Max Weber ja Ernest Renan, kehittivät 1800-luvun lopulla ajatuksen kansakunnasta henkisenä periaatteena; tämä edeltää modernia ajattelua, jossa identiteetti on konstruktio, rakennelma.

Euroopan neuvoston äskettäin hyväksymä kolmas temaattinen kommentti kielioikeuksiin ilmaisee asian näin (Council of Europe, Language Commentary, 2012):

Kieli on yksilön ja ryhmän identiteetin olennainen osa. Monille ihmisille, jotka kuuluvat kansallisiin vähemmistöihin, kieli on heidän vähemmistöidentiteettinsä ja minäkuvansa keskeisiä tekijöitä. Kieli kuten identiteettikään ei kuitenkaan pysy samana vaan kehittyy kautta yksilön elämän. Jos yksilölle on taattava täysi ja toimiva oikeus käyttää omaa (vähemmistö)kieltään tai -kieliään, se merkitsee, että viranomaiset sallivat ihmisten vapaasti identifioida itsensä kielen kautta, eivätkä rajaa henkilökohtaisia identiteettejä tiukkoihin kielikategorioihin...

Sama henkilö voi myös samastua useampiin ryhmiin tai identifioida itsensä eri tavalla eri tarkoituksiin, sen mukaan, mikä hänelle kussakin tilanteessa on olennaista.

2.5.2 Kielipolitiikka lainsäädännössä: yhteisön ja yksilön näkökulma

ELDIA:n taustaoletuksena on ollut, että kielen tilanteeseen puuttuminen kielipoliittisin keinoin on paitsi mahdollista myös tärkeää ja aiheellista. Tällaisten toimenpiteiden mahdollisuuksia ja vaikutuksia on tutkittu sekä yksilön (kyselykaavakkeet, haastattelut) että yhteisöjen kautta (kontekstianalyysit, lainsäädännön ja viestimien analyysit, ryhmähaastattelut).

Vaikka Alueellisten ja vähemmistökielten eurooppalainen peruskirja (*European Charter for Regional and Minority Languages*) nimenomaisesti ei koske maahanmuuttajakieliä eikä virallisten kielten murteita, ELDIA-hankkeeseen on otettu mukaan myös muuttajaryhmien kieliä sekä tilanteita, joissa kielen virallinen asema (murre vai itsenäinen kieli?) on kiistanalainen. Näin ollen ELDIA-tutkimuksessa on jouduttu jossain määrin käsittelemään myös kotouttamista ja maahanmuuttoa koskevaa lainsäädäntöä.

Se ajatus, että laeilla voidaan suojella ja tukea kieliä ja niiden puhujia, voimistui merkittävästi uudessa kansainvälisessä järjestyksessä, jota ensimmäisen maailmansodan jälkeen edusti esimerkiksi Kansainliitto (Spiliopoulou Åkermark 1997: 101-118). Tällaiset vanhemmat, jopa vuosisataiset kielensäätelyjärjestelmät saattavat edelleen olla merkityksellisiä (ks. etenkin Itävallan osalta: Zwitter 2012).

2.5.3 Syrjinnän välttäminen ja tasa-arvon perinne

”Täydellisen tasa-arvon” ihanne on ollut lainsäädännön kehittämisen nimenomainen päämäärä ja osa Euroopan demokraattistumisprosesseja. Neuvoa-antavassa mielipiteessään koskien Albanian vähemmistöjen kouluja vuonna 1935⁴ kansainvälinen tuomioistuin (*Permanent Court of International Justice, PCIJ*) määritteli vähemmistösopimusten kaksi päämäärää, jotka edelleenkin esiintyvät kansainvälisissä lainopillisissa keskusteluissa: ensinnäkin vähemmistöjen on sallittava elää ”rauhanomaisesti” muun väestön rinnalla, ja toiseksi suojeltavien vähemmistöjen ominaispiirteet ja oma erillinen identiteetti on säilytettävä. Kansainvälinen tuomioistuin julisti myös, että ”täydelliseen tasa-arvoon” pyrkiminen ei riitä vaan että vähemmistökulttuureja on aktiivisesti tuettava.

Syrjinnän kieltäminen mainitaan kaikissa ihmisoikeussäädöksissä, ja useimmissa näistä on mukana myös kieleen perustuvan syrjinnän kieltäminen. EU:n perusoikeuksien peruskirjan artiklassa 22 kielellinen monimuotoisuus määritellään keskeiseksi arvoksi ja toiminta-periaatteeksi sekä EU:lle että sen jäsenvaltioille. Tämä periaate jatkaa ja täydentää 21. artiklaa, jossa säädetään, että ”kaikki syrjintä, millä hyvänsä perusteella kuten sukupuolen, rodun, värin, etnisen tai yhteiskunnallisen alkuperän, geneettisten piirteiden, **kielen**, uskonnon tai uskomusten, poliittisten tai muiden mielipiteiden, kansalliseen vähemmistöön kuulumisen, omaisuuden, syntymän, vamman, iän tai sukupuolisen suuntautuneisuuden, on kielletty” (korostus lisätty).

Syrjintää torjuva lainsäädäntö on kuitenkin enemmän reaktiivista, jälkikäteistä, kuin ennakoivaa, joten sen tarjoamat puuttumismahdollisuudet ovat rajalliset eikä se mahdollista ennakoivaa kielipolitiikkaa. Voidaan myös väittää, että syrjinnänvastaisuuden ajatus sisältää aina vertailun ajatuksen ja siten korostaa konflikti- ja kilpailuasetelmia. Tästä syystä ELDIA:n lakien ja laitosten tutkimus ei ole rajoittunut pelkkään syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön.

⁴Permanent Court of International Justice, Series A/B, No. 64, 1935, p. 17.

Tämä on erityisen tärkeää Ruotsin kaltaisissa maissa, joissa positiivisia toimenpiteitä pidetään ongelmallisina eikä kieleen perustuvaa syrjintää aina suoranaisesti tunnusteta (Öst 2012).

2.5.4 Kieleen liittyvät kansainväliset oikeustapaukset

Kansainväliset oikeusistuimet ja valvontaelimet ovat tehneet päätöksiä myös kieliasioissa. Tämän raportin englanninkielisessä lyhentämättömässä alkuperäisversiossa esitellään laajemmin näitä päätöksiä. Näistä ilmenee ensinnäkin, että oikeusprosesseissa on tyypillisesti ollut kyse **yksilön** haavoittuvuudesta ja **yksittäisistä kielistä**, mikä vahvistaa käsitystä yksikielisyydestä normaalitilana. Itse asiassa monista tapauksista ilmenee, miten hallitukset ovat kontrolloineet ja alistaneet vähemmistökielten puhujia yksikielisten järjestelmien avulla.

Toiseksi: kansainvälisissä oikeusprosesseissa on yleensä kyse muutamista tietyistä kielistä, joista esillä ovat etenkin Belgian ranskan kieli sekä Turkin kurdi. ELDIAssa tutkittuihin suomalais-ugrilaisiin kieliin ei vastaavanlaisia tapauksia näytä liittyvän. Kuten ELDIAN tapaustutkimuksista ilmenee, vastaajat yleensä tuntevat kieltään suojelevaa lainsäädäntöä heikonlaisesti, eikä oikeuden käymistä kieliasioissa pidetä mielekkäänä.

Koska oikeuden päätökset ovat luonteeltaan reaktioita, ne eivät juuri kerro siitä, onko kieliasioita säädelty lainsäädännöllä tai laajemmilla, pitemmän tähtäimen kielipoliittisilla toimenpiteillä. Tällaisia kielipoliittisia kuvauksia ja toimenpiteitä löytyy Kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden suojelemisen puitesopimuksen (FCNM) kolmesta temaattisesta kommentista, jotka koskevat koulutusta (2006), osallistumista päätöksentekoon (2008) sekä etenkin kielellisiä oikeuksia (2012).

ELDIAn tutkijat ovat pyrkineet pitämään silmällä lainsäädännöllisiä ja poliittisia keskusteluja yhtä paljon kuin lakeja itseäänkin (ks. 4.9). Tätä tarkastelua täydentävät media-analyysit, joissa myös on selvitelty, miten viestimissä keskustellaan tietyistä lainsäädännöllisistä projekteista (ks. 4.8).

2.5.5 Uusia normatiivisia lähestymistapoja kieliasioihin

Mowbrayn mukaan kansainvälinen lainsäädäntö ei riittävästi kiinnitä huomiota asiayhteyksiin ja asioiden kompleksisuuteen, ei ota huomioon muutosprosesseja, ei tarkastele tiettyjen kieliryhmien kokemien haittojen systemaattisuutta, ei anna riittävästi arvoa identiteetin ja kulttuurin poliittisille ulottuvuuksille, eikä pyri haastamaan tai kiistämään kielenkäyttöä koskevia olettamuksia (Mowbray 2012: 201-206). Kansainvälistä lakia ei myöskään voi analysoida erillään kansallisista säädöksistä ja käytännöistä; ELDIA-tutkimus on pyrkinyt silloittamaan tätä juopaa.

FCNM:n kolmas, kielellisiä oikeuksia käsittelevä temaattinen kommentti (toukokuulta 2012) ottaa esille kuusi keskeistä huolenaihetta: kielelliset oikeudet ja identiteetit, kielelliset

oikeudet ja tasa-arvo, kielelliset oikeudet ja viestimet, kielten yksityinen ja julkinen käyttö, kielelliset oikeudet ja koulutus, sekä kielelliset oikeudet ja osallistuminen päätöksentekoon. Asiakirjassa korostetaan (yksilöllisen) liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen merkitystä (§ 7) ja päätellään (§24), että kulttuurin, kielen ja identiteetin yllä pitäminen vaatii ”vähemmistökielten käytön aktiivista edistämistä ja rohkaisemista sekä sellaisen ympäristön luomista, joka houkuttelee käyttämään näitä kieliä”. Kielellisestä monimuotoisuudesta koulutuksessa asiakirja toteaa (§ 82), että vähemmistökielten ja vähemmistökielisen opetuksen lisäksi koulujen opetusohjelmaan tulisi sisältyä tietoa vähemmistöjen historiasta ja niiden merkityksestä kyseisen valtion kulttuuriperinnölle ja yhteiskunnalle.

2.6 Sosiologinen ja etnografinen vähemmistökieliyhteisöjen tutkimus

Sosiologit ja sosiologia, toisin kuin sosiolingvistiikka, eivät useinkaan ole korostaneet kielen merkitystä vähemmistöjen etniselle ja kansalliselle identiteetille (May 2001: 8). Sosiologit ovat kuitenkin pohtineet alistettujen kielten kysymyksiä (Grillo 1989: 174) institutionaalistuneen, ”virallistetun” vallan epätasapainon yhteydessä (Hall 1992). Tässä osiossa selitämme, miksi ELDIA-tutkimushankkeeseen haluttiin liittää sosiologinen lähestymistapa.

2.6.1 Sosiologia ja kielentutkimus

Sosiologian peruskysymyksiin – institutionaalistumisen rooli ja sen seuraukset modernistumiskehitykselle, jota luonnehtivat kapitalismi, kaupungistuminen, maallistuminen, standardisoituminen ja rationaalistuminen – liittyy myös kielellisiä näkökohtia. Uhanalaisten, ”katoavien kulttuurien” ja vähemmistökielten kuvaaminen sitä vastoin on pitkään jätetty antropologien huoleksi.

Sosiologian suhdetta kieleen on leimannut ns. Sapirin ja Whorfin hypoteesi, jonka mukaan kieli määrää sen, miten kansat ja kulttuurit havaitsevat maailmaa (Sapir 1921, Whorf 1956). Se ajatus, että kukin kulttuuri rakentuu paljolti oman kiellensä ympärille, oli keskeinen myös kansakuntien ja kansallisvaltioiden muotoutumisprosessissa. Kielet määrittelevät yhteiskunnallisia ryhmiä, sellaisetkin kielet, joita ei enää aktiivisesti käytetä arjen kanssakäymisessä. Kieli on merkinä ryhmään kuulumisesta, sekä ryhmän sisällä että sen ulkopuolella (Fishman 1973).

Sekä Fishman että Erik Allardt (1979) ovat korostaneet, että kielivähemmistöt eivät aina ensisijaisesti taistele yhteiskunnallis-taloudellista sortoa ja syrjintää vastaan, vaan ennen kaikkea kaipaavat tunnustusta sille, miten ne itse itsensä määrittelevät. Omanarvontunnon ja yksilön autonomialle olennaisen tärkeää on tulla tunnustetuksi omana itsenään (Kraus 2007: 64). On kiintoisaa, että ”yksi kansa, yksi kieli” -aate on yhä voimissaan strategiana, jolla useimmat vähemmistökansat etsivät tunnustusta ja oikeuksiaan (Toivanen 2007; ks. myös 2.4.2). Tämä kävi ilmi myös ELDIA-tutkimuksen keskusteluissa meänkielisten, kveenien ja saamelaisaktivistien kanssa.

2.6.2 Etnografinen kielten ja kielivähemmistöjen tutkimus

Antropologian alalajina lingvistinen antropologia tutkii sitä, miten kielet ja kielten käyttö muovaavat viestintää, rakentavat sosiaalista identiteettiä ja ryhmän jäsenyyttä tai järjestävät kulttuurisia uskomuksia ja ideologioita. Etnografiselle menetelmälle, joka tässä on keskeisessä osassa, olennaista on sitoutuminen tutkittavana olevaan ryhmään. Myös tutkimuksen kohteena olivat osallistuvat teorian kehittämiseen ja koko tutkimuksen rakentumiseen.

ELDIAssa etnografisia menetelmiä käytettiin vain joiltain osin fokusryhmä- ja yksilöhaastatteluissa. Monilla ELDIA-tutkijoista on kuitenkin myös pitkäaikainen kokemus kenttätöistä kyseisten ryhmien parissa. Tämä näkyy raportissamme etenkin siinä, miten pyrimme kuvailemaan kunkin puhujayhteisön omia tulkintoja ja käsityksiä kielistään.

2.6.3 Kieli ja valta

Toisen maailmansodan jälkeen yhteiskuntatieteiden kriittinen koulukunta peräänkuulutti tutkimusta, joka ei vain kuvaile olevia oloja vaan myös kritisoi niitä ja aikaansaa muutoksia. Tutkijat alkoivat kiinnostua vallan ja herruuden kysymyksistä ja selvittää myös, miten nämä suhteutuvat kielelliseen monimuotoisuuteen.

Grillo (1989) on käyttänyt termiä *minoritisaatio* ("vähemmistöytyminen") kuvaamaan prosessia, jossa valtion valtakieli luonnollistetaan ikään kuin normaaliksi kieleksi ja muut kielet yhdistetään "erilaisiin", valtiota muodostamattomiin etnisiin identiteetteihin. Tämä ajattelutapa elää yhä niissä käsityksissä, jotka nykyään sekoittavat etnisyyden rasismiin (Fishman 1997: 337).

Kieli-ideologiat vaikuttavat usein piilevällä, tiedostamattomalla tasolla. Lukes (2005: 28) huomauttaa, että vähemmistöt voidaan saada hyväksymään alistettu asemansa ikään kuin luonnollisena tai suorastaan "sallimuksen säätämänä". Nojautuen Lukesin "radikaalin vallan" teoriaan Toivanen (2001, 2007) on esittänyt, että nykyinen vähemmistöoikeusdiskurssi saattaa pakottaa vähemmistöaktivistit omaksumaan yhtenäisen ja homogeenisen kieli-identiteetin, etteivät he vain putoaisi kansainvälisen vähemmistöoikeusprojektin ulkopuolelle. Sosiologia ja antropologia eivät ole vain dokumentoineet ns. "katoavia" kieliä vaan myös osaltaan olleet luomassa ja "esineistämässä" niiden puhujayhteisöjä.

2.6.4 Mediadiskurssianalyysi

ELDIAn media-analyysien menetelmäksi valittiin kriittinen diskurssianalyysi (CDA). Kriittisessä sisällönanalyysissä pyritään tutkimaan, mitä teksti yrittää sanoa, myös nojautuen valtasuhteisiin ja niiden määrittelyyn (Wodak & Meyer 2009). Analyysin päämääränä on etenkin paljastaa epätasapainoisia valtasuhteita ja stereotyyppioita, joiden perustana on eri ryhmien eriarvoinen edustuminen viestimissä.

ELDIA:n media-analyysin tarkoitus oli tuottaa tietoa siitä, miten kielet, etenkin vähemmistökielet ja niiden puhujayhteisöt, ovat edustettuina enemmistön ja vähemmistön viestimisissä, ja siten valottaa kunkin kielen asemaa kyseisessä valtiossa tai kyseisellä alueella. Tulokset on koottu lukuun 4.8.

2.6.5 ELDIA:n sosiologinen ulottuvuus

ELDIA-hankkeen sosiologinen lähestymistapa edusti uudenlaista yritystä ymmärtää niitä yhteiskunnallisia ja kulttuuritekijöitä sekä valtasuhteita, jotka vaikuttavat kielten uhanalaisuuteen tai elinvoimaisuuteen nyky-Euroopassa. Pyrimme nimenomaisesti välttämään kielten tulkitsemista ”kuviteltujen yhteisöjen” (Anderson 1990) homogeenisiksi, muuttumattomiksi piirteiksi. Lähtökohtanamme oli, että kielellinen monimuotoisuus ei ole tasa-arvon mittapuu vaan itse asiassa tasa-arvon perusta (Wendel & Heinrich 2012: 145).

Vähemmistöjen tutkimus on usein keskittynyt perinteisten yhteisöjen kansanperinteeseen, perinteiseen kulttuuriin ja esimoderniin elämäntapaan (Nelde, Strubell & Williams 1996: 60). ”Maapalloistuneis-paikallistuneissa” (*glocalised*) yhteiskunnissa (vrt. 2.5) tutkimuksen on päästävä tämän ”folkloristisen” vinoutuman yli. Suomalais-ugrilaiset vähemmistöt, niin erilaisia kuin ne ovatkin (vrt. 1.4, 4.2) ovat kaikki globaalisten makrorakenteiden osasia mutta myös toimijoita globaaleissa poliittisissa ja kulttuurisissa prosesseissa. ELDIA:n sosiologisessa analyysissä huomion kohteena olivat globaalit ja paikalliset valtatekijät, jotka luovat kieli-ideologioita ja siten vaikuttavat kielenvaihtoon tai kielenmenetykseen mutta myös tarjoavat tilaisuuksia kielen elvyttämiseen.

Tutkimuksemme pääpaino oli monikielisydessä, kun taas enemmistö-vähemmistösuhteet olivat harvoin aivan selkeitä: esimerkiksi kveenien (kainunkielen) puhujat eivät suhteuta asemaansa vain norjalaiseen enemmistöön vaan myös pohjoissaamelaisiin, suomalaisiin, muiden Pohjois-Norjassa käytettyjen kielten puhujiin sekä niihin, jotka eivät suostu tunnustamaan kainunkieltä omaksi kielekseen. Näin monitahoisia asetelmia ja valtasuhdeverkostoja on hankala tutkia ilman osallistuvaa havainnointia ja syvähaastatteluja.

2.7 Fennougristiikka

Fennougristiikka sanan laajimmassa merkityksessä on yläkäsite, johon voidaan lukea sekä (i) historiallis-vertaileva tai etnografis-folkloristinen suomalais-ugrilaisten kielten ja (perinteisten) kulttuurien tutkimus että (ii) moderni unkarilainen, suomalainen tai virolainen filologia, kirjallisuudentutkimus, kulttuurintutkimus tai jopa historia, tai moderni saamentutkimus (tästä ks. esim. Lehtola 2005). Unkarin-tutkimus on erikoistapaus: ensimmäisen maailmansodan jälkeiset poliittiset kehitykset tekivät unkarilaisesta identiteetistä ja sen säilymisestä merkittävän poliittisen huolenaiheen ja unkarilaisuuden tutkimuksesta oman tieteenalansa, *hungarologia* (ks. esim. Kovács 2008).

Itämerensuomalaisia ja saamelaisia vähemmistökieliä on perinteisesti tutkittu historiallis-vertailevissa puitteissa, keskittyen perinteisiin murteisiin ja esiteollisen ajan kulttuuriin. Nykyistä kielenkäyttöä on tutkittu paljon vähemmän. Uudempi soveltava kielentutkimus on usein käytännöllisesti suuntautunutta ja sijoittuu paikallisiin, alueellisiin tai kansallisiin puitteisiin; suhteellisen vähän on ilmestynyt englanniksi ja kansainvälisillä foorumeilla.

ELDIA on hyötynyt fennougristiikan perinteistä ja laitoksista mutta myös tuonut fennougristiikkaan uuden tavan tehdä tutkimusta: suuren, kansainvälisen, EU-rahoitteen projektin. ELDIAN tutkimusaiheet, monikielisyys ja kielellinen monimuotoisuus, eivät sinänsä ole uutta fennougristiikassa, mutta koskaan ennen niitä ei ole käsitelty näin laajalti.

Fennougristiikan kannalta ELDIAssa on yksi merkittävä puute. Käytännön ja hallinnollisista syistä hankkeeseen ei saatu mukaan Euroopan-puoleisen Venäjän ”suuria” suomalais-ugrilaisia vähemmistöjä. Tämä on sitäkin valitettavampaa, kun Venäjän suomalais-ugrilaisen vähemmistöjen uhanalaisesta tilasta ei lännessä paljon tiedetä, ja jopa asiantuntijat (ks. esim. Yağmur & Extra 2011) saattavat kuvitella vähemmistökielten tilasta annetun virallisen kuvan vastaavan todellisuutta.

2.8 Kielen säilyminen sosiolingvistiikan tutkimuskohteena

2.8.1 Kielen säilyminen ja kielenvaihto sosiolingvistisessä tutkimuksessa

Kielen uhanalaisuus merkitsee tyypillisesti sitä, että puhujayhteisö uhkaa vaihtaa kielensä johonkin toiseen, yhteiskunnassa hallitsevassa asemassa olevaan kieleen. Tätä kielenmenetysprosessia nimitetään yleensä *kielenvaihdoiksi (language shift)*. Jos puhujayhteisö jatkaa kielensä käyttämistä ainakin jossakin määrin, puhutaan *kielen säilymisestä (language maintenance)*. On huomattava, että puhujayhteisöillä voi olla käytössään useampia kieliä, eikä monikielisyys sinänsä välttämättä merkitse kielenvaihtoa.

Kielen säilymisen ja kielenvaihdon tutkimuksesta tuli tärkeä sosiolingvistiikan osa-alue viimeistään 1960-luvulla, joten ELDIANkin taustana on vuosikymmenten tutkimustyö. Ensimmäiset sosiolingvistiset tutkimukset perustuivat siihen olettamukseen, että se kieli, jolla on enemmän arvostusta (prestiisiä), valtaa ensiksi kaikkein arvostetuimmat käyttöyhteydet ja leviää sieltä vähitellen muillekin alueille. Monissa ELDIAN tutkimissa tapauksissa kuitenkin vähemmistökieltä ei (ainakaan viime aikoihin saakka) ole koskaan käytetty lainkaan sellaisilla arvovaltaisilla alueilla kuin parlamentissa, valtionhallinnossa tai oikeusistuimissa. Näiden kielten puhujat eivät siis pyri torjumaan kielensä ”rapautumista” vaan taistelevat sen näkyvyyden puolesta ja pyrkivät laajentamaan sen käyttöä uusille alueille. Tämä merkitsee kielenkäyttökyvyn ja -halun kehittämistä – nämä taas ovat vähittäisiä, alhaalta ylös rakentuvia prosesseja.

1960-luvun loppupuolella kielen säilymisen tutkimus laajeni käsittämään ryhmien väliset prosessit, keskeisten kielenkäyttöalueiden monikielisuuden sekä asenteet kieliä ja

monikielisyyttä kohtaan. Edelleen 1970-luvulta lähtien on yhä enemmän tutkittu sosiaalisten tekijöiden ja verkostojen yhteyksiä kielellisiin valintoihin; tämä yhteys ei ollut suoranaisesti mukana ELDIAn data-analyyseissä, mutta näitäkin puolia voidaan vastaisuudessa tutkia ELDIAn aineiston avulla.

2.8.2 Kielen säilymisen ja kielenvaihdon taustatekijät

Kuten useissa tutkimuksissa on osoitettu, kielen säilymisen ehtoina ovat **kielen välittyminen sukupolvelta toiselle** perheissä, yhteisön yhteinen **halu säilyttää kielensä** identiteettinsä symbolina sekä se, että **kieltä voidaan** tai jopa täytyy **jatkuvasti käyttää myös kodin ulkopuolella**. Yksikään näistä ei ole kiinni pelkästään puhujayhteisön omista valinnoista.

Yhteiskunnan modernisoituminen tuo mukanaan maantieteellistä ja sosiaalista **liikkuvuutta**, **eksogamiaa** (seka-avioliittoja) sekä **kaupungistumista**, jotka kaikki tuntuvat ”rapauttavan” vähemmistökieliä. Toisaalta modernisoituminen on myös synnyttänyt vähemmistöjen vapautusliikkeitä kaikkialla maailmassa. Kielellinen emansipaatio on luonut uusia kirjakieliä; niiden vaikutus ei kuitenkaan aina ole pelkästään positiivinen, jos uutta yleiskieltä eivät kaikki puhujat hyväksy.

Clyne (1991) on tutkimuksessaan Australian maahanmuuttajakielistä jakanut kielen säilymistä edistävät tekijät ”selkeisiin” ja ”monimerkityksisiin”: on tekijöitä, kuten maahanmuuttajien koulutustaso tai maahanmuuttajaryhmän koko, joilla voi olla sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Kielen säilyminen riippuu siitä, miten nämä muuttajat kussakin tapauksessa ryhtyvät ja vaikuttavat toisiinsa. ELDIA-tutkimus keräsi tietoa laajasta joukosta tekijöitä, mutta kaikkia näitä ei voitu ottaa huomioon EuLaViBar-barometrissä. Jatkotutkimusta on mahdollista tehdä ELDIA-aineiston avulla.

Ajatuksen, että meneillään oleva kielenvaihto voitaisiin pysäyttää tai kääntää takaisin, esitti Joshua Fishman vuonna 1966, ja laajemmin tunnetuksi se tuli hänen teoksensa *Reversing Language Shift* (1991) myötä. Sittemmin on kehitelty laaja kirjo keinoja ja toimintamalleja uhanalaisten kielten elvyttämiseen (ks. esim. Fishman 2001; Tsunoda 2005; Grenoble & Whaley 2006; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013). Joihinkin niistä sisältyy hyvin konkreettisia ehdotuksia, miten puhujayhteisöjä voi tukea ja aktivoida. Keskeisiä hankkeita monille ELDIAssa tutkituille vähemmistöille ovat olleet tutkijoiden ja aktivistien kansainvälisten verkostojen tuella luodut *kielipesät* eli alle kouluikäisten lasten kielikylpyryhmät.

Tutkimus on osoittanut, että vähemmistökielten tukeminen onnistuu parhaiten, kun siinä ovat mukana yhtäaikaan sekä valtio ja vähemmistön omat ruohonjuuritason liikkeet että kansainväliset järjestöt. ELDIAssa nämä kolme tekijää otettiin huomioon etenkin konteksti- ja lakianalyyseissa (ks. 4.9) sekä haastatteluaineistojen analyysissä. ELDIAn tapaustutkimukset kattoivat koko kirjon erilaisia tilanteita, vaatimattomista alkuvaiheista (kuten äskettäin Suomessa perustettu karjalankielinen päivähoitoryhmä) sellaisiin laajoihin tukitoimiin, joista nauttivat esimerkiksi slovenianunkari ja Norjan pohjoissaame.

Vaikka vähemmistöihin kuuluvat usein mielellään näkisivät kielensä säilyvän ja elpyvän, vain harvat aktiivisesti toimivat tämän puolesta. Näistä aktivisteista monet ovat usein kielentutkijoita ammatiltaan. Lingvistien kaksoisroolia kielenelvytysohjelmien asiantuntijoina ja aktivisteina ovat monet puolustaneet (esim. Fishman 1972: 19, 1990 and 1991; Krauss 1992; UNESCO 2003), toiset taas suhtautuvat varauksin (esim. Edwards 1995: 174). ELDIAN tutkijoista vain harvat olivat itse vähemmistöaktivisteja, mutta koko hankkeen ajan erityistä huomiota kiinnitettiin jatkuvaan ja molemminpuoliseen kanssakäymiseen tutkijoiden, asianosaisten, päättäjien sekä tutkittavien yhteisöjen aktivistien kesken.

2.8.3 Malleja ja työkaluja kielen uhanalaisuuden mittaamiseen

Kielen uhanalaisuuden ja elvytyksen malleista kenties kaikkein kuuluisin on Fishmanin (1991) *Graded Intergenerational Disruption Scale* ('Sukupolvien välisen kielenvälittymisen häiriintymisen asteikko', GIDS), kahdeksantasoinen uhanalaisuuden asteikko lähes sukupuuttoon kuolleesta täysipainoisesti ja koko valtion tasolla käytettävään kieleen. Edwardsin (1992) mallissa puolestaan erotellaan yksitoista perspektiiviä, joista kielen elinvoimaisuutta tarkastellaan: väestönkehitys, talous, koulutus, maantiede, historia, kielitiede, viestimet, politiikka (puolueet, laki ja hallinto), psykologia, uskonto ja sosiologia. Kuhunkin näistä sovelletaan kolmea eri näkökulmaa: puhujien, kielen ja ympäristön. Tätä mallia tai sen muunneltuja versioita on käytetty monissa kielen säilymisen tutkimuksissa (ks. esim. Yağmur 1997; Grenoble & Whaley 1998; Yağmur & Kroon 2003).

Kuten Fishmanin GIDS, myös UNESCO:n "kielen uhanalaisuuden kuvauskehikko" (Language Endangerment Framework; UNESCO 2003: 7-17) ottaa yhdeksi lähtökohdakseen kielen välittymisen sukupolvelta toiselle. Muut viisi ulottuvuutta ovat puhujien absoluuttinen määrä, puhujien osuus koko väestöstä, kielen käyttöalueiden muutokset, reagoiminen uusiin käyttöalueisiin ja viestimiin sekä kielen ja lukutaidon oppimateriaalien saatavuus (UNESCO 2003). Malliin sisältyy myös kolme ympäristötekijää: kieliasteet ja kielipolitiikka, yhteisön jäsenten asenteet omaa kieltään kohtaan sekä kielen dokumentaation määrä ja laatu. Kutakin tekijää arvioidaan kuusiportaisella asteikolla. Etenkin viimeisimmässä versiossaan toukokuulta 2011 UNESCO:n malli monessa suhteessa muistuttaa ELDIAN mallia.

GIDSin sekä UNESCO:n mallin puutteet saivat Lewisin ja Simonsin (2010) kehittämään oman, laajennetun versionsa GIDS-mallista (*Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale*, EGIDS). EGIDSin asteikko on hienojakoisempi kuin GIDSin, ja siihen sisältyy myös yksinkertainen kielen uhanalaisuuden asteen mittaamenetelmä: viisi kysymystä, jotka koskevat kielen merkitystä identiteetille, sen käyttökelpoisuutta, välittymistä, lukutaitoa sekä sukupolvien sisäistä kielenkäyttöä. Tätäkin mallia on arvosteltu liiasta staattisuudesta ja kategorioiden päällekkäisyydestä (Landweer 2012).

Näiden mallien lisäksi kielen säilymistä on tarkasteltu "etnolingvistisen vitaliteetin" käsitteen kautta. Etnolingvistisellä elinvoimaisuudella Giles, Bourhis & Taylor (1977) tarkoittavat "sitä, mikä saa ryhmän todennäköisesti käyttäytymään erillisenä ja kollektiivisena yksikkönä

ryhmien keskeisessä kanssakäymisessä”. Alkuperäisessä vuoden 1977 mallissa tämä elinvoimaisuus koostui väestötieteellisistä muuttujista (esim. syntyvyys ja kuolleisuus, seka-avioliittojen määrä, maahan- ja maastamuutto), statusmuuttujista (taloudellinen asema, yhteiskunnallinen asema oman näkemyksen mukaan, kielen asema) sekä viranomaisten tukea (esimerkiksi kouluissa, hallituksessa tai oikeusistuimissa) mittaavista muuttujista. Muutamia vuosia myöhemmin Bourhis, Giles ja Rosenthal (1981) lisäsivät malliin ”subjektiivisen etnolingvistisen elinvoimaisuuden”, sen kuvan, joka ryhmällä itsellään on omasta tilanteestaan. Myöhemmissä tutkimuksissa on käynyt hyvin selväksi, että etnolingvistinen elinvoimaisuus muodostuu monien tekijöiden mutkikkaasta vuorovaikutuksesta, nämä tekijät taas vaihtelevat tilanteittain ja niitä on hyvin hankala mitata.

Sosiolingvistiikan kolme tähän liittyvää osa-aluetta – kielen säilymisen ja kielenvaihdon tutkimus, kielen uhanalaisuuden ja elvytyksen tutkimus sekä etnolingvistisen elinvoimaisuuden tutkimus – ovat monin tavoin kietoutuneet toisiinsa. Yhteisiä tekijöitä ovat esimerkiksi taloudellinen motivaatio käyttää kieltä (tai sellaisen puute), vähemmistön mahdollisuudet oppia valtakieltä, sukupolvien sisäiset ja sukupolvien väliset kielenkäytön mallit, sosiolingvistiset verkostot, osallisuus yhteiskunnan laitoksiin (esimerkiksi koulut tai uskonnolliset instituutiot), joukkoviestimien saatavuus ja käyttö, sekä ryhmän jäsenten uskomukset omasta kielenkäytöstään ja kielitaidostaan. Kaikkia näitä tutkittiin myös ELDIAssa.

3 Kenttättyöstä EuLaViBariin: ELDIAN sosiolingvistinen tiedonkeruu ja analyysi

3.1 Sosiolingvistinen data ja ELDIAN tiedonkeruumenetelmät

3.1.1 Kirjoituspöytä tutkimus

Kirjoituspöytä tutkimusta (kontekstianalyysi) tehtiin ELDIA-hankkeen ensimmäisen kuuden kuukauden aikana ohjeistuksen mukaan, joka oli laadittu Riho Grünthalin (Helsingin yliopisto) johdolla. Keskeisesti suunnitellun työohjeiston ansiosta tapaustutkimukset olivat keskenään vertailtavia, mutta menetelmän haittapuolena oli se, että tutkijat saattoivat jättää jonkin tapauksen kiintoisia erikoispiirteitä vähemmälle huomiolle tai toistaa hyvin tunnettuja, vähemmän kiinnostavia tuloksia. Tapaustutkimuksissa paljastui valtavia eroja kohderyhmien välillä: toisia oli tutkittu laajalti (joskin enimmäkseen kansallisissa tai alueellisissa puitteissa), toisia vähemmän (suomenvirolaiset, Itävallan unkarilaiset maahanmuuttajat, kveenit), toisista ei ollut lähes lainkaan tutkimustietoa (näin oli etenkin Suomen karjalaisen kielivähemmistön laita). Yhdestäkään ELDIAN tutkimasta kielestä ei saatavilla ollut kattavaa ja vertailukelpoista kenttätutkimustietoa.

3.1.2 Kyselykaavaketutkimus

Kyselykaavaketutkimuksen päämääränä oli koota systemaattisesti uutta tietoa barometrin kehittämistä varten. Vähemmistöryhmien lisäksi kussakin maassa tehtiin kyselykaavaketutkimus sekä haastatteluja myös verrokkiryhmälle, joka edusti koko maan muuta väestöä; poikkeuksena oli Saksa, missä virolainen vähemmistö on niin pieni, äskettäin syntynyt ja hajanainen, että enemmistö tuskin edes tietää sen olemassaolosta. ELDIAN kokoama uusi kenttätutkimustieto esitellään taulukossa 1:

Tapaus- tutkimus	Kysely- kaavakkeita lähetetty		Kysely- kaavakkeita palautettu		Vastausprosentti		Haastatteluja		Haastattelu- aineisto (tunteja:min.)	
	Kohde- ryhmä	Verrokki- ryhmä	Kohde- ryhmä	Verrokki- ryhmä	Kohde- ryhmä	Verrokki- ryhmä	Yksilö-	Ryhmä-	Yksilö-	Ryhmä-
Meänkieli Ruotsissa	941	1000 ⁵	554	227	58.87	22.7	7	8	07:15	13:11
Ruotsinsuo- mi	1000		369		36.9		-	-	-	-
Kainunkieli Norjassa	1500	1000	85	107	5.67	10.7	8	8	04:45	10:10
Pohj.saame Norjassa	1500		104		6.93		8	6	07:07	08:50
Vepsä Venäjällä	301	302	299	302	99.34	100	7	6	05:51	05:31
Karjala Venäjällä	301		296		98.34		6	6	04:16	07:17
Karjala Suomessa	1034	800	356	146	34.43	18.25	8	8	08:33	12:13
Viro Suomessa	800		170		21.25		8	8	09:58	11:18
Viro Saksassa	420	ei tehty	71	-	16.9	-	8	3	13:03	05:33
Unkari Itävallassa	573	608	200	119	34.9	19.57	8	8	14:48	07:07
Unkari Sloveniassa	1000	1000	294	195	(29.4)	19.5	12	6	05:16	02:28
Seto Virossa	418	1000	294	363	70.33	36.3	8	8	06:38	06:20 ⁶
Võro Virossa	409		296		72.37		8	8	05:54	07:56
Yhteensä	10197	5710	3388	1459	33.23	25.55	96	83	93:24	97:54

Taulukko 1. ELDIAN kyselykaavake- ja haastatteluaineisto

Venäjän (vepsä ja karjala) ja Viron (võro ja seto) vähemmistötutkimusten kyselykaavakkeet täytettiin kasvokkaishaastattelujen yhteydessä, kenttätutkijoiden avustuksessa, mutta muuten kyselykaavaketutkimukset tehtiin postitse. Vastausprosentit jäivät alhaisiksi, mikä johtune useista tapauskohtaisista syistä – sekä siitä, että kyselykaavake, myös aiempina mainittujen suunnitteluvaiheen ongelmien takia, oli kohtuuttoman pitkä ja mutkikas. Verrokkiryhmien vastausprosentit olivat vielä pienemmät, mikä viittaa siihen, että enemmistöä vähemmistö-kysymykset kiinnostavat vielä vähemmän.

Kyselykaavakkeiden tulokset ja haastatteluaineistot on varastoitu ELDIA-DATA-tietokantaan, jota hankkeen päätyttyä saavat pyynnöstä käyttää myös ELDIAN ulkopuoliset tutkijat.

⁵ Verrokkiryhmän kyselykaavaketutkimuksia tehtiin vain yksi niissä maissa, joissa useampia vähemmistöjä oli tutkimuksen kohteena (Ruotsi, Norja, Suomi, Venäjä, Viro).

⁶ Seto-ryhmähaastatteluista 01:46 koski sekä seton- että võronpuhujia.

3.1.2.1 Kohderyhmän ja otoksen määrittely

Kohderymänä olivat vähemmistökielen puhujat tai heidän jälkeläisensä (4. sukupolveen asti), jaettuina neljään ikäryhmään: 18-29; 30-49; 50-64; 65 tai enemmän. Maahanmuuttajaryhmien kriteerinä käytettiin lisäksi vähintään 12 kuukauden asumista isäntämaassa. Verrokkitutkimuksen kohteeksi määriteltiin kaikki muut kyseisen maan asukkaat paitsi kyseisen vähemmistökielen puhujat tai heidän jälkeläisensä. Kyselykaavakkeiden lähetysoitteet valittiin satunnaisotannalla, mutta koska otannan perusjoukko (se joukko, josta kohdehenkilöt valittiin) oli eri tutkimuksissa koottu eri tavoin, myös satunnaisotantamenettelyihin tuli eroja. Monissa tapaustutkimuksissa otoksissa yliedustuivat vanhimmat sukupolvet, mikä saattaa heijastella vähemmistön todellista ikärakennetta mutta myös johtua siitä, että joissain tapauksissa otanta oli pakko perustaa vähemmistöjärjestöjen jäsenluetteloihin.

3.1.2.2 Kyselykaavakkeet

Kyselykaavakkeita laadittiin kaksi: vähemmistö- sekä verrokkiryhmää varten. Nämä käännettiin englannin- ja suomenkielisistä alkuperäisversioista kunkin maan enemmistökielille (molemmat kaavakkeet) sekä vähemmistökielille (vähemmistöryhmän kaavake), mikä merkitsi yhteensä kahdeksaatoista eri kieltä.⁷ Alkuperäiset kyselykaavakkeet on julkaistu tapaustutkimusraporttien liitteinä; seuraavassa käytetty kysymysten numerointi viittaa näihin alkuperäisiin numeroihin. *EuLaViBar Toolkitin* yhteydessä julkaistu kyselykaavake on paranneltu ja muokattu versio.

Vähemmistöryhmän kaavake koostui seitsemästä osiosta:

- A. elämäkertatiedot: ikä, syntymäpaikka, koulutus, ammatti;
- B. 21 kysymystä kielen omaksumisesta ja oppimisesta, kielenkäytöstä perheessä ja koulussa, sekä kolme kysymystä, jotka koskivat vähemmistökielen käyttämistä lasten kanssa;
- C. vastaajan oma arvio kielitaidostaan korkeintaan seitsemässä kielessä, viisiportaisella asteikolla neljässä ulottuvuudessa (ymmärtäminen, puhuminen, lukeminen, kirjoittaminen);
- D. vastaajan oma arvio kielenkäytöstään kahdellatoista alueella (koti, suku, työ, ystävät, kaupat, viranomaiset jne.) enintään neljän kielen osalta;
- E. 27 kysymystä vastaajien asenteista eri kieliä kohtaan sekä heidän vaikutelmistaan kolmen kielen osalta (vähemmistökieli, enemmistökieli ja englanti);
- F. kaksi kysymystä vähemmistökielen elvyttämisestä ja käytöstä viidellatoista julkisen elämän alueella (esim. parlamentti, poliisiasemat, verovirasto, sairaala, radio ja tv);

⁷ Suomen karjalaisten kyselykaavake lähetettiin kolmena eri käännöksenä (eteläisen varsinaiskarjalan, aunuksen- eli livvinkarjalan sekä vienankarjalan kielellä). Suomessa verrokkiryhmän kyselykaavake laadittiin sekä suomen että ruotsin kielellä, Virossa sekä viroksi että venäjäksi.

- G. kaksi pitkää kysymystä eri kulttuurituotteiden (esim. teatteri, konsertit) ja viestimien (lehdet, kirjat, tv, Internet, sähköposti, tekstiviestit, sosiaalinen media jne.) käytöstä eri kielillä sekä eri kielten käyttö kulttuuritoimintaan (esim. päiväkirjan kirjoittaminen, laulujen laulaminen, runojen kirjoittaminen).

Verrokkiryhmän kyselykaavake perustui kohderyhmän kaavakkeen sisältöön ja rakenteeseen, mutta kysymyksiä oli jonkin verran muokattu, joitakin poistettu tai lisätty.

3.1.3 Haastattelut

Jarmo Lainion ja Tarton ELDIA-työryhmän laatiman kenttätutkimuksen mukaan kuhunkin tapaustutkimukseen tuli sisältyä

- kahdeksan yksilöhaastattelua, haastateltavina yksi mies ja yksi nainen kustakin ikäryhmästä (18–29, 30–49, 50–65, yli 65),
- kahdeksan fokusryhmähaastattelua, joissa haastateltavina vähemmistön edustajia (neljä eri ikäryhmää mutta siten, että perheenisien ja -äitien sukupolvi, 30–49-vuotiaat, jaettiin erikseen miesten ja naisten ryhmiksi; lisäksi vähemmistöpoliitikkojen ja -virkamiesten, vähemmistöaktivistien sekä vähemmistöviestimien edustajien ryhmät), ja
- kaksi fokusryhmähaastattelua, joissa haastateltavina enemmistön edustajia: poliitikkoja ja virkamiehiä sekä media-ammattilaisia.

Joissain tapauksissa kaikkia fokusryhmähaastatteluja ei pystytty toteuttamaan haastateltavien puutteesta. Saksassa verrokkiryhmätutkimusta ei tehty, ei siis myöskään enemmistöryhmien haastatteluja.

Haastatteluja varten oli laadittu yleinen ohjeistus, jota muokattiin kunkin tapauksen tarpeisiin. Fokusryhmähaastattelujen keskeisinä aiheina olivat kaksi- ja monikielisyys, eri kielten käyttäminen arkielämässä, vähemmistökielen merkitys yksilön roolien ja identiteetin kannalta, sekä asenteet kyseistä vähemmistöä ja ylipäätään yhteiskunnan monimuotoisuutta kohtaan.

Yksilöhaastatteluissa pyrittiin keräämään syvempää tietoa neljältä alueelta, eli vastaajan ajatuksia ja kokemuksia (i) äidinkielestä, (ii) muista kielistä, (iii) asenteista monikielisyyttä kohtaan, sekä (iv) kielistä ja modernisaatiosta.

3.1.4 Kenttätutkimustiedon analyysi

Aineistojen analyysi noudatti koko ELDIA-hanketta varten suunniteltua ohjeistoa (*ELDIA Data Analysis Manual*) ja sen jatko-osaa (*Sequel*). Nämä ohjeistukset olivat laatineet Anneli Sarhimaa ja Eva Kühhirt (Mainzin yliopisto), apunaan Sia Spiliopoulou Åkermark ja muut ELDIAn tutkijat. Tapaustutkimusten tekijät analysoivat tilastotiedon, jonka Kari Djerfin johtama tilastotyöryhmä toimitti kullekin tapaustutkimusryhmälle, ja kirjoittivat tiivistelmän

kunkin kysymyksen tuloksista. Vapaamuotoiset vastaukset ja kommentit analysoitiin käsin ja otettiin huomioon analyseista laadituissa yhteenvedoissa.

Nauhoitetut haastattelut litteroitiin ensin *Transcriber*-ohjelman avulla, ja litteraatiot koodattiin sitten ELAN-ohjelman avulla; koodauksen aiheina olivat etenkin sisältö (keskustelunaiheet) ja muutamat keskeiset kielen ilmiöt. Litteroinnit sekä haastattelujen lyhyet kuvaukset saatetaan tutkijayhteisön ulottuville ELDIA-DATA tietokannan kautta.

3.2 Kielen säilymisen mittaamisesta

3.2.1 ELDIA-työkalun taustapohdintaa

Kaikkia tähän mennessä kehitettyjä kielen elinvoimaisuuden mittauskeinoja (ks. lukua 2.8) on arvosteltu siitä, että niissä jätetään joitain ulottuvuuksia huomiotta eivätkä ne siksi ole yleisesti sovellettavissa (ks. esim. Edwards 1992; Grenoble & Whaley 1998; Ehala 2009, 2012). ELDIA pyrki siksi kattamaan mahdollisimman laajan kirjon niitä näkökohtia, jotka ovat olennaisia kielten monimuotoisuuden, käytön ja säilymisen kannalta. Samalla kuitenkin aineiston runsaudesta seurasi yksi keskeinen ongelma: miten kehitetään arviointijärjestelmä, joka kattaisi mahdollisimman monia tekijöitä ja olisi silti riittävän yksinkertainen soveltuakseen sekä ELDIA-tapaustutkimusten että hankkeen päätyttyä muidenkin kieliyhteisöjen käyttöön?

3.2.2 ELDIAN kielen elinvoimaisuuden asteikko

Kielen elinvoimaisuus on mitattavissa sen mukaan, missä määrin sen puhujat (i) osaavat ja haluavat käyttää kieltä, (ii) pystyvät käyttämään sitä useissa eri julkisissa ja yksityisissä yhteyksissä ja (iii) saavat yhteiskunnalta tukea sen kehittämiseen ja välittämiseen. Tätä näkemystä kielen elinvoimaisuudesta sovellettiin käyttäen apuna ELDIAN kielen säilymisen asteikkoa:

- 0 **Kielen säilyminen on vakavasti ja kriittisesti vaarantunut.** Kieli "muistetaan" mutta sitä ei käytetä spontaanisti tai aktiiviseen kommunikaatioon. Sen käyttöä ja välittymistä ei ole millään järjestelyillä suojeltu tai tuettu. Lapsia ja nuoria ei kannusteta oppimaan tai käyttämään kieltä.
→ Kiireelliset ja tehokkaat elvytystoimet ovat tarpeen kielen täydellisen sammumisen estämiseksi ja kielen palauttamiseksi käyttöön.
- 1 **Kielen säilyminen on akuutisti vaarantunut.** Kieltä käytetään aktiivisesti kommunikaatioon ainakin joissain yhteyksissä, mutta sen käyttöön, ylläpitoon ja/tai välittymiseen liittyy vakavia ongelmia siinä määrin, että kielen käytön voidaan ennakoida tulevaisuudessa lakkaavan.
→ Tarvitaan välittömiä ja tehokkaita toimenpiteitä kielen ylläpidon ja elvyttämisen takaamiseksi.
- 2 **Kielen säilyminen on uhattuna.** Kielen käyttö ja välittyminen vähenevät tai näyttävät olevan lakkaamassa ainakin joissakin yhteyksissä tai joillakin puhujaryhmillä.

Mikäli tämä kehitys jatkuu, kielen käyttö saattaa pitemmällä tähtäimellä lakata kokonaan.

→ Tehokkaat toimenpiteet ovat tarpeen kielen käytön ja välittymisen tukemiseksi ja kannustamiseksi.

- 3 **Kielen säilyminen on jossain määrin varmistettu.** Kieltä tuetaan yhteiskunnallisissa järjestelyissä ja käytetään erilaisissa yhteyksissä ja tehtävissä (myös tärkeimmän ydinalueensa kuten esimerkiksi perhepiirin ulkopuolella). Se välittyy usein seuraavalle sukupolvelle, ja monet puhujat vaikuttavat olevan halukkaita ja kykeneviä kehittämään kestäviä monikielisen kielenkäytön malleja.
→ Kielen ylläpitotoimet ovat ilmeisesti olleet tehokkaita, ja niitä on jatkettava.
- 4 **Kielen säilyminen on toistaiseksi saavutettu.** Kieltä käytetään ja tuetaan monissa eri yhteyksissä. Kieli ei vaikuta uhanalaiselta: mikään ei viittaa siihen, että (merkittävän monet) puhujat luopuisivat kielen käyttämisestä ja sen välittämisestä jälkipolville, niin kauan kuin sen yhteiskunnalliset tukijärjestelyt pysyvät tämänhetkisellä tasolla.
→ Kielen tilaa on tarkkailtava ja kehitettävä pitkän tähtäimen tukitoimia.

ELDIA:n asteikko eroaa muista siinä, että se perustuu neljään päätekijään (kielen välittyminen, kielen käyttö, halukkuus sekä yhteiskunnan tuki), kunkin asteen otsikot kuvaavat kielen uhanalaisuutta tai säilymistä, ja määritelmiin liittyy lyhyet toimintasuositukset.

Kielen säilymisen, elinvoimaisuuden tai uhanalaisuuden asteikkoja voi vankan tieteellisen asiantuntemuksen perusteella luoda suhteellisen helposti. Todellinen haaste on kuitenkin siinä, miten mitataan johdonmukaisesti niiden tekijöiden vaikutusta, jotka tämän mallin kullakin tasolla on arvioitu ratkaisevan tärkeiksi.

3.2.3 Kyselykaavakedatan soveltamisen periaatteista

Jotta kyselykaavakkeiden tulokset saataisiin muunnetuksi EuLaViBar-lukemiksi, data-analyysiohjeistuksen jatko-osaan kehitettiin vastausten luokitusjärjestelmä. Tämä järjestelmä on paranneltuna versiona liitetty myös *EuLaViBar Toolkit*iin.

Esimerkki (1) kuvaa, miten kysymyksen 23 vastaukset muunnettiin asteikon lukemiksi. Tässä esimerkissä käytetään suomenkarjalan tapaustutkimuksen tuloksia.

(1) Kysymys 23: *Yritettiinkö teidän lapsuudessanne estää vanhempia puhumasta vähemmistökieltä lastensa kanssa? Jos, missä tällaista ilmeni?*

Q23: Tilaisuus, halu											
Barometriasteikko:		0		1		2		3		4	
Kysymys	Vastauksia	Kotona, koulussa ja muualla		Kotona ja koulussa		Joko kotona tai koulussa		Muualla		Ei lainkaan	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
23	35	5	14.28	2	5.71	27	77.14	9	25.71	-	-

Kuten esimerkistä näkyy, luokitusjärjestelmässä myös määriteltiin kunkin kysymyksen osalta, liittyikö sen tuottama tieto *kyvyn, tilaisuuden, halun* vai *kielituotteiden* alueeseen. Monet kysymykset tuottivat tietoa useammalta alueelta ja siten myös vaikuttivat useampaankin barometrin osioon.

Tämän järjestelmän avulla kullekin painopistealueelle ja sen eri ulottuvuuksille laskettiin kielen säilymistä ilmaisevat numeroarvot.

3.2.4 EuLaViBar ja muut mittausmenetelmät: yhtäläisyyksiä ja eroja

Kuten edellä kävi ilmi, sekä ELDIAN menetelmä että muut kielen elinvoimaisuuden mittarit tarkastelevat kielen uhanalaisuutta seuraavien tekijöiden kautta:

- kielen välittyminen sukupolvelta toiselle,
- kielen (todellinen) käyttö,
- yhteiskunnan tuki (tilaisuudet kielen käyttämiseen, kielituotteet), sekä
- puhujien halukkuus käyttää kieltä sekä epämuodollisissa että muodollisissa yhteyksissä.

Etnolingvistisen elinvoimaisuuden tutkimuksen teoriatausta on lähinnä sosiaalipsykologiassa, kun taas muut lähestymistavat – GIDS, UNESCO:n malli, EGIDS ja ELDIA – on kehitetty sosiolingvistiikan taustalta. Myös sosiolingvististen lähestymistapojen välillä on eroja etenkin seuraavissa suhteissa:

- miten paljon kutakin edellä mainittua neljää tekijää painotetaan kielen säilymisen tai uhanalaisuuden astetta määritettäessä;
- millaisilla menetelmillä kyseinen kieli sijoitetaan uhanalaisuusjatkumon tietylle tasolle;
- millä tekniikoilla tutkimus- ja muu tieto kielen tilanteesta muunnetaan kielen säilymisen astetta koskeväksi tiedoksi.

GIDS, sosiolingvistikista lähestymistavoista vanhin, eroaa ELDIAN mallista ainakin kolmessa suhteessa. Ensinnäkin huomion kohteena olevia tekijöitä painotetaan eri tasoilla eri tavoin: tasot 6–8 määritetään sen perusteella, miten kieli välittyy sukupolvelta toiselle, kun taas tasojen 1–5 kuvaus perustuu lukutaitoon ja kielen kirjalliseen käyttöön (tasot 4 ja 5) tai kielen käyttöön julkisissa yhteyksissä (tasot 1–3). Toiseksi GIDSin mukaisen määrittämisen tekee asiantuntija tai asiaan perehtynyt maallikko oman tietämyksensä perusteella, ilman moniulotteisia kentältä kerätyn tiedon analyyseja. Kolmanneksi GIDS-tason määrittämiseen ei tarvita empiiristä dataa (kentältä kerättyä tietoa), kun taas ELDIAN menetelmä perustuu laajaan tiedonkeruuseen.

UNESCO:n malli ja EGIDS muistuttavat ELDIAN mallia enemmän kuin GIDS, UNESCO:n malli luultavasti eniten. Nykyisessä muodossaan UNESCO:n malli tunnistaa yhdeksän tekijää (jotka liittyvät kielen välittymiseen, puhujayhteisön kokoon, kielen käyttöön, asenteisiin ja kielen dokumentaatioon), ja tietoa sovelletaan pääosin samoin kuin EuLaViBarissa eli kullekin tekijälle määritetään arvo viisi- tai kuusiportaisella asteikolla. Toisin kuin EuLaViBar, UNESCO:n työkalu ei kuitenkaan vaadi laajaa tiedonkeruuta. Koska uhanalaisuuden asteen määrittäminen vaatii yksityiskohtaista taustatietoa koko tilanteesta, UNESCO:n työkalu ei tuota numeerisia arvoja. EuLaViBar arvioi kielen tilaa numeerisesti mutta varoittaa, että tätä mallia saa tulkita ja soveltaa vain hyvin asiaan perehtynyt käyttäjä.

GIDS ilmaisee vain uhanalaisuuden astetta, EGIDSissä taas kullekin tasolle annetaan kuvaava otsikko, joka viittaa kielen käyttöön viestinnässä. EGIDSiä yhdistää sekä UNESCO:n malliin että EuLaViBariin myös se, että EGIDSin ”työkalupakkiin” kuuluu hyvin yksityiskohtaiset ohjeet EGIDS-tasojen määrittämisestä käytännössä. (Lewis & Simons 2010: 15-21, 30.) Samoin kuin GIDS ja UNESCO:n malli, EGIDS on tarkoitettu asiantuntijan tai asiaan perehtyneen maallikon käytettäväksi. Toisin kuin ELDIA-malli, EGIDS (kuten myös GIDS ja UNESCO:n malli) käyttää yksinkertaisia vastauksia ilman numeroiksi muuntamista eikä vaadi systemaattista tiedonkeruuta.

EuLaViBar siis eroaa toisista työkaluista kahdessa olennaisessa suhteessa: (i) se perustuu laajaan kenttätutkimukseen, ja (ii) kielen säilymisen tilaa havainnollistetaan tutkimustuloksiin perustuvalla barometrillä. Juuri tässä ELDIAN malli itse asiassa muistuttaa myös etnolingvistisen elinvoimaisuuden tutkimusta; siellä kuitenkin tilastolliset analyysit ovat usein paljon monimutkaisempia kuin ELDIAssa (ks. esim. Ehala 2010, 2012; Yağmur & Kroon 2003; Yağmur & de Vijver 2011).

3.2.5 EuLaViBarin arviointia ja kehitysehdotuksia

ELDIAn tapaustutkimusten valossa EuLaViBar näyttää saavuttavan päätavoitteensa. Positiivisesti on noteerattava ainakin seuraavat näkökohdat:

- EuLaViBar korostaa kattavan tiedonkeruun tärkeyttä ja ympäristötekijöiden huomioon ottamista.

- Barometritulokset vastasivat asiantuntijoiden ja aktivistien käsitystä kunkin kielen tilanteesta, mikä merkitsee, että barometri näyttää toimivan asianmukaisesti.
- Barometri antaa kattavan ja tutkimustietoon perustuvan kuvan tutkitusta tilanteesta.
- EuLaViBar-tutkimus voidaan toistaa ja siten havainnoida meneillään olevia kehityksiä.
- EuLaViBarin arvot voidaan hajottaa osasiinsa ja siten hienojakoisemmin analysoida niitä eri tekijöitä, jotka voivat johtaa päältä katsoen samaan yleistulokseen.
- EuLaViBar ottaa huomioon sekä puhujan toimijuuden (yksilön henkilökohtaiset valinnat) että laajemmat yhteiskunnalliset puitteet.

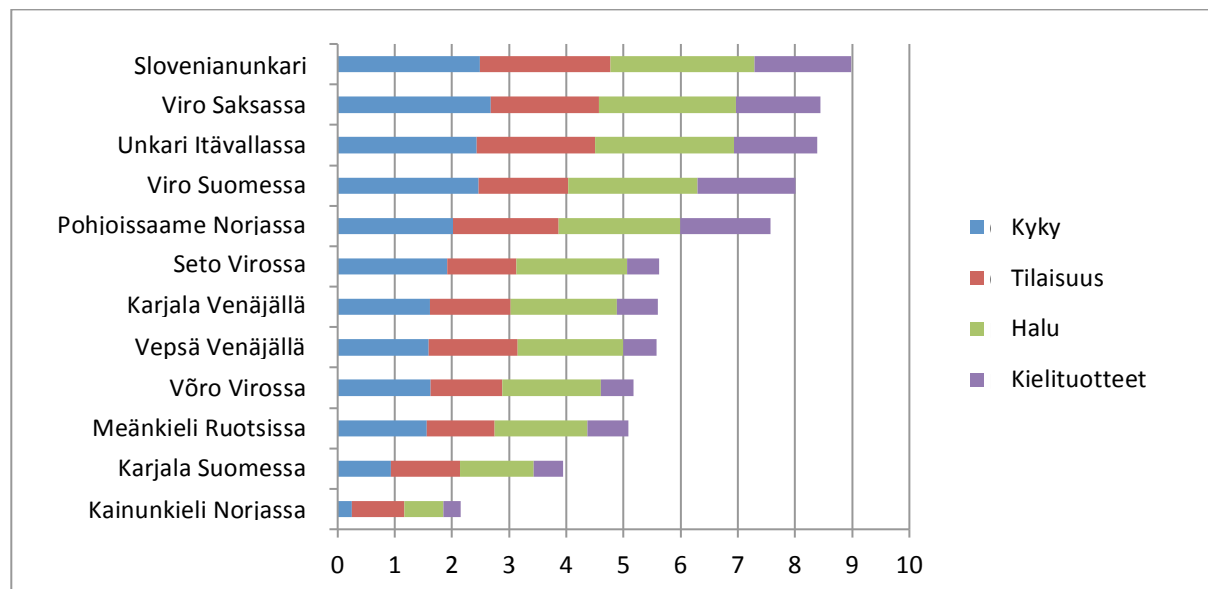
Ainakin seuraavissa puolissa olisi korjattavaa:

- EuLaViBar-tutkimus on työläs ja aikaavievä.
- EuLaViBar-malli mittaa alun perin kielen käyttöä vain ryhmän tasolla, koska nuorempia ja vanhempia vastaajia (nuoriso, lasten vanhempien sukupolvi, isovanhempien sukupolvi) ei ole eroteltu toisistaan. Periaatteessa kyselykaavakkeen kysymyksistä saadaan kuitenkin tietoa myös kielen välittymisestä neljän sukupolven mitassa, ja tämä otetaan huomioon *EuLaViBar Toolkitin* parannellussa mallissa.
- Maahanmuuttajien kielikykyä ja sen taustatekijöitä (esim. koulunkäynti äidinkielellä) heijastavat mittaukset kuvaavat oloja muuttajien lähtö-, ei isäntämaassa. Barometrin tuloksia ei siis voi tulkita ilman taustatietoja.
- Nykyisessä muodossaan EuLaViBar-malli ei anna tarkempia ohjeita siitä, miten barometreja pitäisi tulkita ja miten taustatietoa voisi tai tulisi systemaattisesti käyttää barometrin tulosten tulkintaan.
- Neljä painopistealuetta (kyky, tilaisuus, halu, kielituotteet) ja niiden ulottuvuudet eivät ole "tasa-arvoisia" empiiriseltä pohjaltaan, vaikka diagrammi yhtä suurine neljänneksineen tähän viittaa. Joillakin alueilla lukema perustuu suureen joukkoon kyselykaavakkeen kysymyksiä, kun taas toiset on laskettu vain muutaman harvan kysymyksen perusteella (mikä tekee niistä myös alttiimpia luotettavuusongelmille).
- Painopistealueet eivät ole erillään toisistaan vaan menevät osittain päällekkäin. Jotkin kysymykset vaikuttavat usean eri osa-alueen lukemaan: vaikka ulottuvuudet ovat periaatteessa täysin riippumattomia toisistaan, EuLaViBar-lukemat ovat jossain määrin sidoksissa toisiinsa.

4 Kielen elinvoimaisuuden painopistealueet: ELDIAN tapaustutkimusten tuloksista lyhyesti

4.1 ELDIAN tapaustutkimukset: kyselykaavaketutkimusten tuloksista

Kuvio 3 esittää EuLaViBar-laskelmien kokonaistulokset neljän painopistealueen osalta. Kunkin palkin pituus kuvaa kielen elinvoimaisuutta ja säilymistä kieliyhteisössä; huomattakoon, että kaikki tutkitut yhteisöt jäivät paljon alle teoreettisen maksimiarvon $4 \times 4 = 16$. Yleisesti voidaan sanoa, että parhaita tuloksia saivat ne vähemmistöt, joilla on vakiintunut kirjakieli ja ”emämaa” (viron- ja unkarinkieliset vähemmistöt) tai vankka lainsäädännöllinen asema (pohjoissaame Norjassa, unkarit Sloveniassa). Muut (perinteiset) vähemmistökielet suoriutuivat selvästi huonommin. Kaikkein huonoimmat tulokset sai kainunkieli (kveeni), jonka edelle sijoittuivat suomenkarjala ja meänkieli.

Kuvio 3. ELDIA-tapaustutkimusten elinvoimaisuusarvojen yhteistulokset⁸

Huomattakoon, että heikoimpia tuloksia saivat kolmen pohjoismaan (Suomen, Norjan ja Ruotsin) vähemmistöt, siitä huolimatta, että nämä maat muuten sijoittuvat korkealle monissa muissa, enemmistöväestöön keskittyvissä kansainvälisissä demokratiavertailuissa. Ilmeisesti demokratiakehitys tai tasa-arvoperinteet sinänsä eivät takaa vähemmistökielten elinvoimaisuutta. Pohjoismaiden vähemmistöt ovat kokeneet sortoa ja kielen välittymisen häiriintymistä, ja tällaisten traumojen voittaminen vaatii myös varakkaissa ja demokraattisissa yhteiskunnissa aikaa ja työtä.

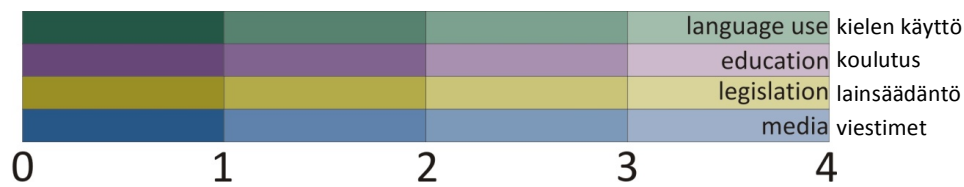
⁸Kuvion laati Kari Djerf. Seuraavissa luvuissa esitetyt diagrammit ovat Kari Djerfin ja Eva Kùhhirtin laatimia.

Yhdessä ja samassa maassakin kielten asema voi huomattavasti vaihdella, ja tästä syystä ei välttämättä ole järkevää tutkia kielen välittymistä ja vähemmistöpolitiikkaa koko valtion näkökulmasta. Tätä päätelmää tukevat myös lakien ja laitosten analyysit.

4.2 Kieliyhteisöt

Seuraavassa esitellään lyhyesti (maantieteellisessä järjestyksessä etelästä pohjoiseen) ELDIAN tutkimat kieliyhteisöt ja niiden tapauskohtaiset EuLaViBar-tulokset. On muistettava, että seuraavassa esitetyt EuLaViBar-kaaviot ovat vain työkaluja kunkin kielen säilymisen heikoimpien ja vahvimpien kohtien tunnistamiseen. Niillä ei voi ennustaa yhden tietyn kielen tulevaisuutta eikä mitata sen yleistä ”elinkelpoisuutta”.

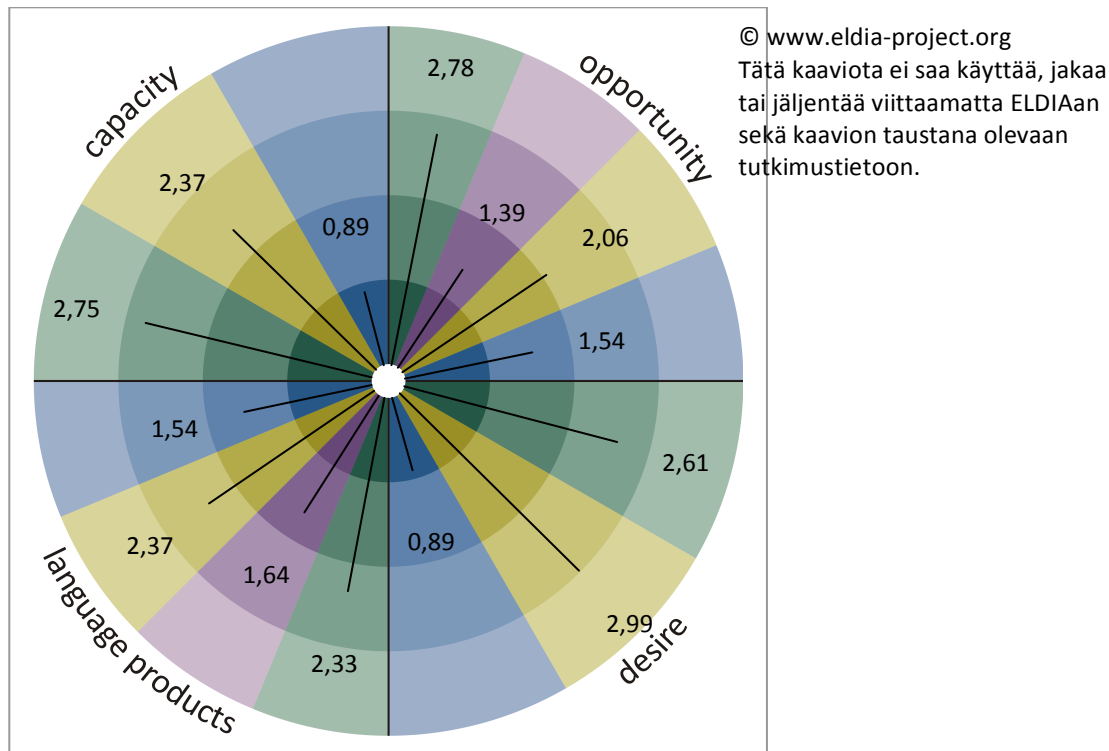
Seuraavassa esitetyissä EuLaViBar-diagrammeissa sektorien värit kuvaavat kielen elinvoimaisuuden eri ulottuvuuksia ja niiden sävyt kielen säilymisen tilaa (mitä tummempi sävy, sen uhanalaisempi kieli):

Kuvio 4. Kielen elinvoimaisuuden astetta ja ulottuvuuksia kuvaavat EuLaViBar-värikoodit

4.2.1 Unkarin kieli Sloveniassa

Slovenian perinteinen unkarilaisvähemmistö – kuten muutkin Unkarin naapurimaiden vanhat unkarilaisvähemmistöt – muuttui vähemmistöksi Trianonin rauhansopimuksessa (1920), jolloin sen alue nykyisen Slovenian koilliskolkassa erotettiin entisestä Unkarin kuningaskunnasta. Suurin osa Slovenian yli 7 700 unkarinkielisestä kuuluu tähän vanhaan vähemmistöön, mutta lisäksi Slovenian eri osissa asuu myös tuhatkunta unkarilaista maahanmuuttajaa. Slovenianunkarilaiset ovat virallisesti tunnustettu kansallinen vähemmistö, jonka asema on suuressa määrin turvattu laeilla (ks. myös Roter 2012). Tästä yhteiskunnan tuesta, unkarin kielen standardisoinnista ja pitkälle kehittyneestä viljelystä huolimatta unkarin kielen käyttö Sloveniassa vaikuttaa ainakin jossain määrin olevan väistymässä, ja unkaria puhutaan eniten yksityisessä kanssakäymisessä. (Kolláth & al. [tulossa].)

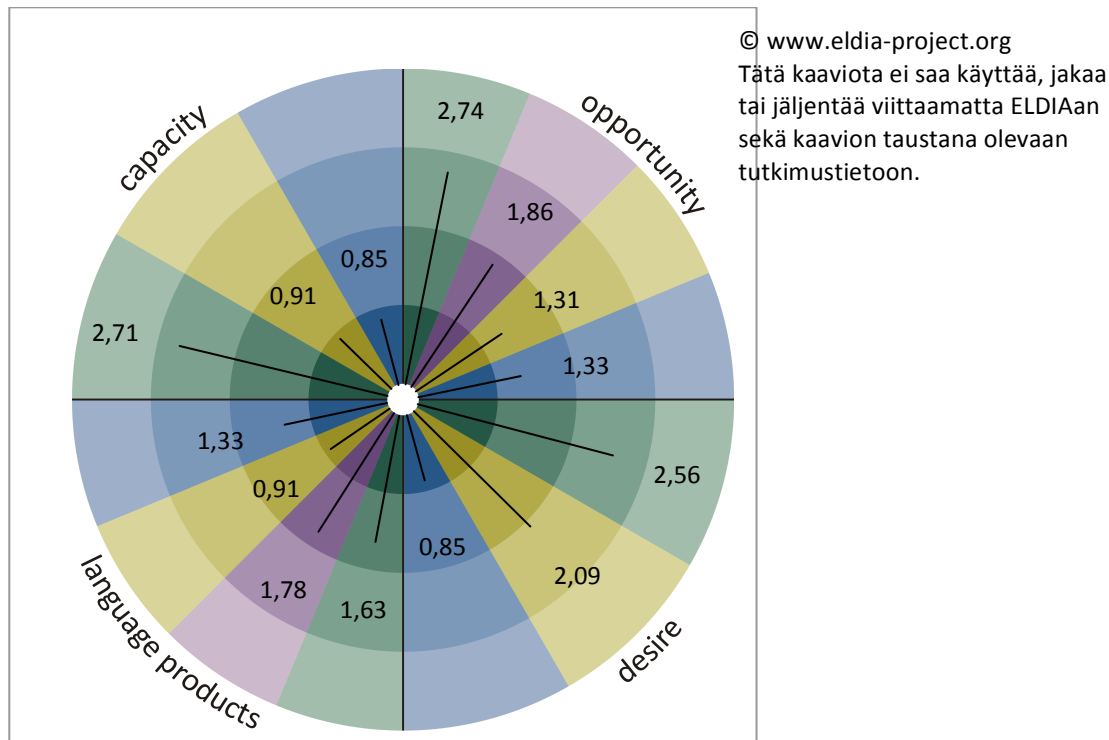
Kuvio 5. Slovenianunkarin tilanne EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.2 Unkarin kieli Itävallassa

Itävallan Burgenlandissa asuvan vanhan unkarilaisen vähemmistön ohella suurin osa Itävallan etnisistä unkarilaisista on toisen maailmansodan jälkeisiä maahanmuuttajia sekä Unkarista että sen naapurimaiden unkarilaisalueilta. Muutamia vuosia sitten etnisten unkarilaisten kokonaismääräksi arvioitiin 55 000–60 000, mutta muutto Unkarista ulkomaille on viime aikoina kovasti lisääntynyt, ja nykyään tuo lukumäärä lienee paljon korkeampi.

Unkarilaiset on virallisesti tunnustettu vähemmistönä ("kansanryhmä", *Volksgruppe*) Burgenlandin osavaltiossa sekä Wienin kaupungissa (ELDIA-tutkimus tehtiin näillä kahdella alueella), mutta vain Burgenlandissa unkarin kielen käyttöä viranomaisissa ja koulujärjestelmässä nimenomaisesti tuetaan. Unkarilaiset ovat siis erilaisessa oikeudellisessa asemassa sen mukaan, asuvatko he Wienissä, Burgenlandissa tai muualla Itävallassa (ks. myös Zwitter 2012).

Burgenlandin unkarilaisyhteisö on kutistunut ja sulautunut saksankieliseen enemmistöön koko 1900-luvun ajan; unkarin kieltä käytetään lähinnä yksityisissä yhteyksissä ja vanhempien sukupolvien kesken, eikä sitä enää välttämättä pidetä etnisen identiteetin olennaisena osana (Csizár, tulossa). Wienin unkarilaiset arvostavat suuresti kieltään, mutta heidän hyvän kielitaitonsa ja kielenkäyttöhalukkuutensa vastapainona on unkarin kielen heikko näkyvyys yhteiskunnassa, riittämätön mediatarjonta ja heikko yhteiskunnan tuki. (Berényi-Kiss, Laakso & Parfuss [tulossa].)

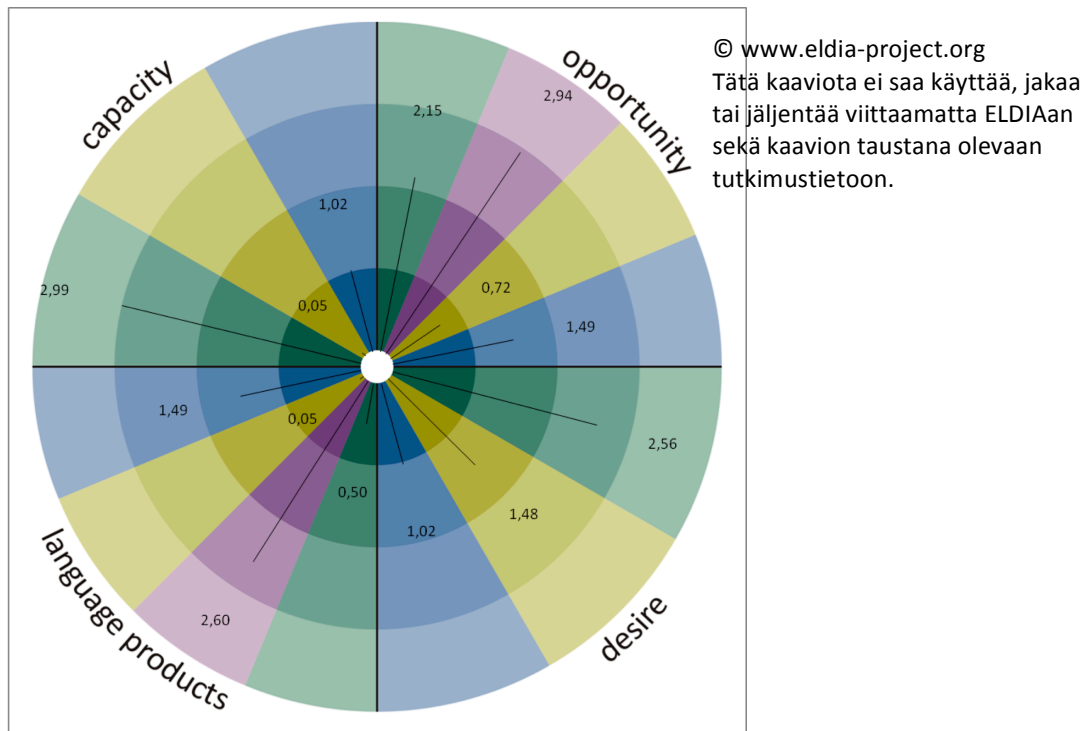
Kuvio 6. Itävallanunkarin tilanne EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.3 Viron kieli Saksassa

Toisen maailmansodan yhteydessä länteen päätyneistä virolaispakolaisista noin 4000–6000 jäi sodan jälkeen asumaan Saksan Liittotasavaltaan. Nämä sukupolvet alkavat jo väistyä, ja suurin osa Saksassa nykyään elävistä virolaisista lienee vuoden 1991 jälkeen maahan muuttaneita. Saksassa asuvista Viron kansalaisista selvä enemmistö on 20–50-vuotiaita naisia, usein korkeasti koulutettuja ja suurkaupunkien alueilla asuvia. Vuoden 2011 lopulla Saksassa asui 4840 Viron kansalaista; näistä kaikki eivät välttämättä ole vironkielisiä tai etnisiä virolaisia. Saksassa elävistä etnisistä virolaisista tai viron kielen puhujista, joilla on Saksan tai jonkin muun maan kansalaisuus, ei ole tilastoja saatavilla. (Praakli, tulossa [a].)

Viron kielen asemaa Saksassa ei ole nimenomaisesti säädelty eikä laeilla suojattu, eivätkä virolaiset pienenä ja hajallaan elävänä ryhmänä ole juuri esillä julkisuudessa (Stephan 2012).

Saksan virolaiset arvostavat viron kieltä identiteettinsä tärkeänä osana; samalla he osaavat hyvin myös saksaa ja muitakin kieliä, ja etenkin nuoremmat polvet määrittelevät usein itsensä ”monikulttuurisiksi”. Perhepiirin ulkopuolella he eivät juurikaan pääse käyttämään viron kieltä. (Praakli, tulossa [a].)

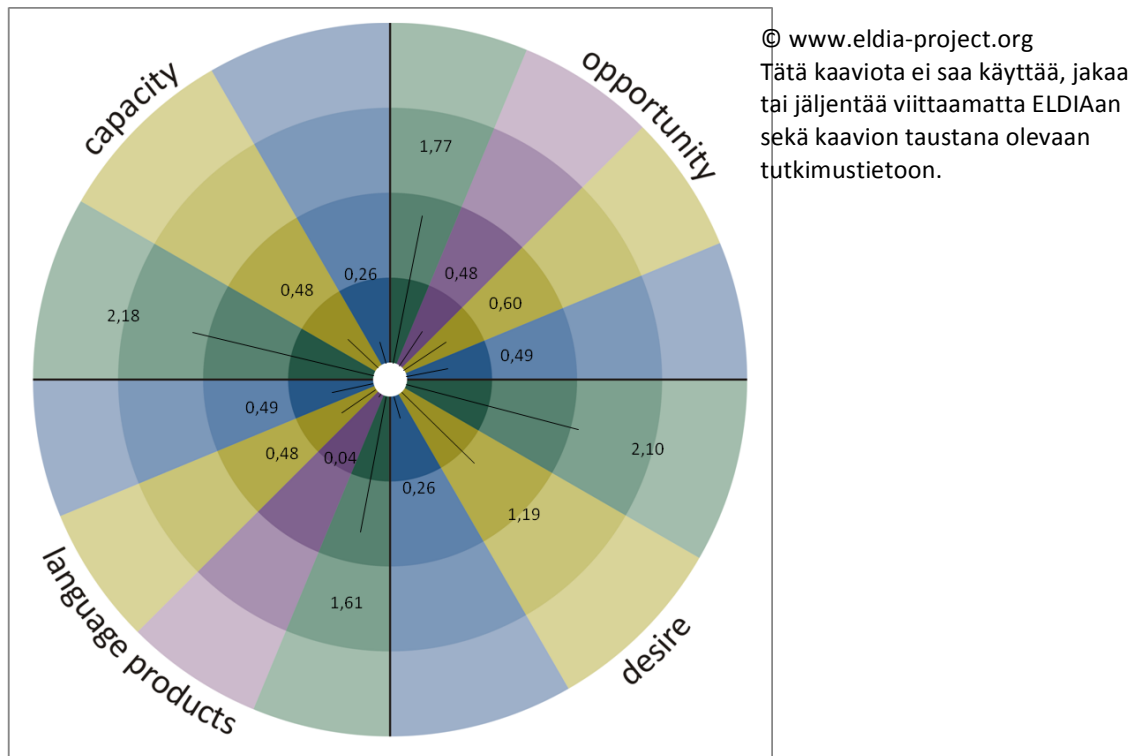

Kuvio 7. Viron kielen tilanne Saksassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna.

4.2.4 Seton (setukaisen) kieli Virossa

Setukaiset eli setot (viron yleiskielessä: *setu*) ovat kansanryhmä, jonka perinteinen asuinalue, *Setomaa*, sijaitsee nykyään osaksi Viron kaakkoiskolkassa, osaksi rajan takana Venäjän puolella. Heidän kielensä on perinteisesti luokiteltu viron kielen etelämurteisiin kuuluvaksi, mutta erilaisen perinteisen kulttuurinsa vuoksi, jota luonnehtivat ortodoksinen usko ja läheiset yhteydet venäläiseen kulttuuripiiriin, setukaiset usein pitävät itseään varsinaisista virolaisista erillisenä ryhmänä. Nykyään heillä usein on kaksoisidentiteetti: he määrittelevät itsensä sekä setukaisiksi että virolaisiksi. Viron setukaisten lukumääräksi on arvioitu 5000–6000. (Koreinik, tulossa [a].) Viron viimeisimmässä väestönlaskennassa vuonna 2011 kaikkiaan 12 549 virolaista ilmoitti ymmärtävänsä ja puhuvansa seton murretta.

Viron valtio tukee seton kielen viljelyä mutta ei virallisesti tunnusta sitä kieleksi (ks. myös Meiorg 2012, Koreinik 2011). Etenkin 1980-luvun lopulta lähtien setoa on jossain määrin käytetty kirjakielenä, ja sitä opetetaan joissakin kouluissa oppiaineena. Silti seton kieli edelleenkin elää pääasiassa yksityisessä kanssakäymisessä ja puhuttuna kielenä. (Koreinik, tulossa [a].)

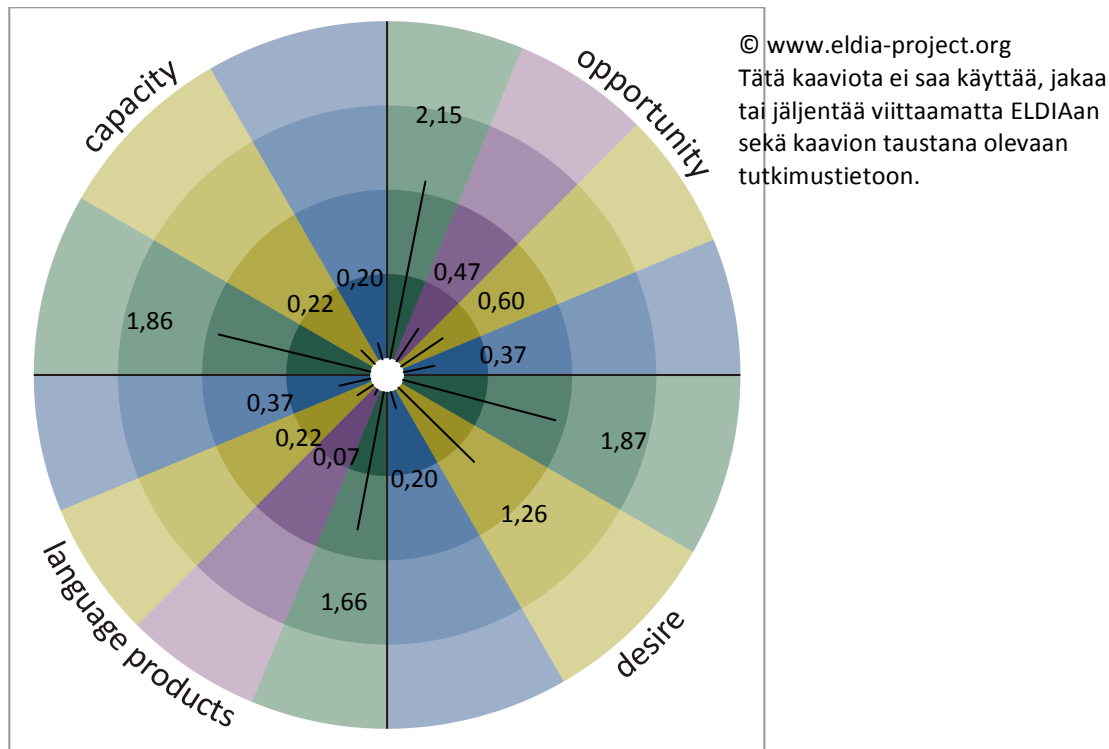

Kuvio 8. Seton kielen tilanne Virossa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.5 Võron (võrun) kieli Virossa

Võro (osa puhujista käyttää muotoa *võru*, jota käytetään myös viron yleiskielessä) on etelävirolainen kielimuoto, jota perinteisesti on pidetty viron kielen murteena. Kielenä võro on hyvin lähellä seton kieltä, mutta näiden kieliyhteisöjen välillä on selvä kulttuuri- ja identiteettiraja. Vuoden 2011 väestönlaskennassa 87 048 virolaista ilmoitti ymmärtävänsä ja puhuvansa võrolaismurteita, joihin sisältyy myös seton murre.

Võroa käytettiin Etelä-Viron maaseudulla arjen puhekielenä yleisesti aina toisen maailmansodan jälkeisiin vuosikymmeniin saakka, jolloin kaupungistumisen, muuttoliikkeiden ja koulujärjestelmän vaikutuksesta viron yleiskieli alkoi syrjäyttää sen kaikkialla. 1980-luvun lopulla etelävirolaisten uusi kansallinen liike synnytti uuden võron kirjakielen, jota kaikki puhujat eivät tosin varauksetta hyväksy. Võroa käytetään nykyään jossain määrin kirjallisuudessa ja viestimissä ja opetetaan joissain kouluissa, mutta sitä ei ole virallisesti tunnustettu itsenäiseksi kieleksi. (Koreinik (tulossa [b])); ks. myös Meiorg (2012), Koreinik 2011.)

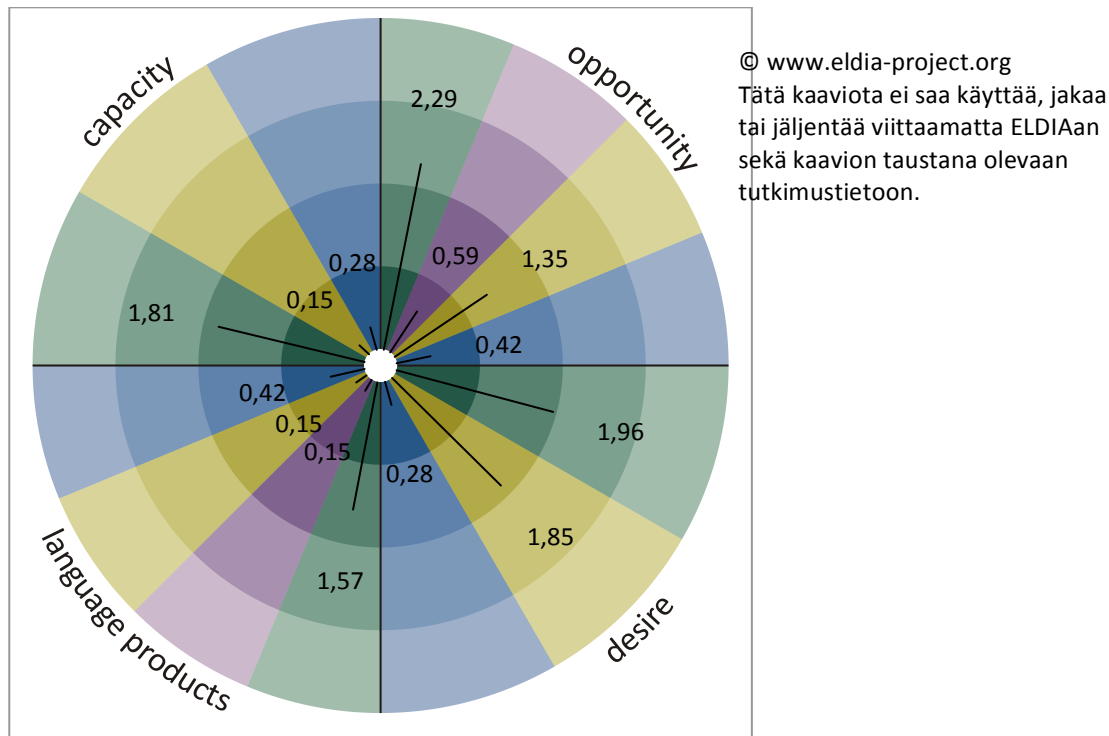

Kuvio 9. Võron kielen tilanne Virossa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.6 Vepsän kieli Venäjällä

Vepsäläiset ovat Luoteis-Venäjällä elävä perinteinen vähemmistö. Jatkuva kielenvaihto ja muuttoliikkeet ovat kutistaneet perinteisen vepsäläisalueen kuihtuviksi kielisaarekkeiksi Karjalan tasavallan eteläosassa ja sen eteläpuolella. Tuoreimmassa, vuoden 2010 väestönlaskennassa vajaasta 6 000 etnisestä vepsäläisestä 1 638 ilmoitti äidinkielekseen vepsän. Puhujien keski-ikä on korkea.

Vepsän kielellä, jonka läheisin sukulainen on karjala, oli oma lyhytikäinen kirjakielensä 1930-luvulla. 1980-luvulta lähtien on kehitetty uutta kirjakieltä, jolla on jonkin verran – perin niukasti – käyttöä viestimissä, kirjallisuudessa ja koululaitoksessa. Karjalan tasavallassa vepsän kieli jossain määrin nauttii yhteiskunnan tukea, ja 2000-luvun alussa vepsäläiset liitettiin virallisesti ”Venäjän federaation Pohjolan, Siperian ja Kaukoidän vähälukuisten alkuperäiskansojen” luetteloon (lainsäädännöstä ks. Fogelklou, tulossa). Vepsän kielen käyttö on käytännössä silti perin vähäistä, ja sen välittyminen seuraaville sukupolville – ja siten sen säilyminen – on vakavasti vaarantunut. (Puura & al. [tulossa].)

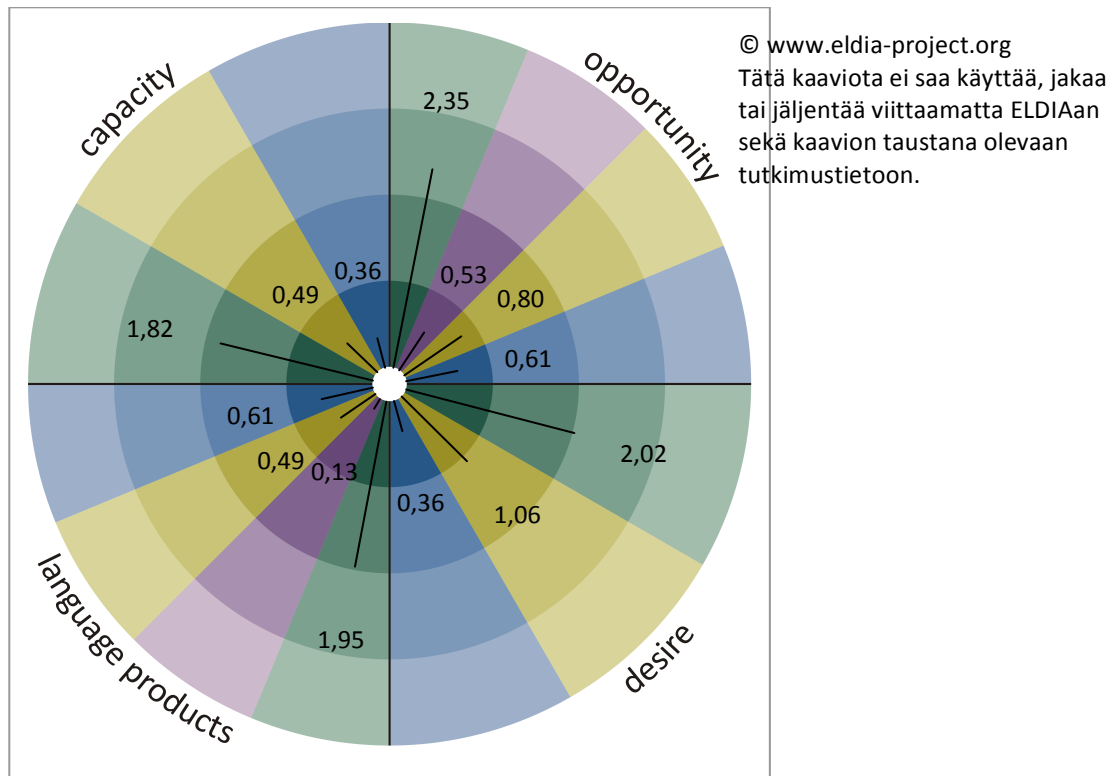

Kuvio 10. Vepsän kielen tilanne Venäjällä EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.7 Karjalan kieli Venäjällä

Karjalan kieli, jota perinteisesti on puhuttu Luoteis-Venäjällä sekä historiallisen Suomen itäisimmissä osissa, koostuu eri murteista, jotka oikeastaan muodostavat jatkumon sisarkielten suomen ja vepsän välille. ELDIAN Venäjän-kenttätutkimuksessa kohteena oli karjalan murteista aunuksenkarjala eli livvin kieli.

Viralliset väestötilastot osoittavat etnisten karjalaisten ja karjalan eri murteiden puhujien Venäjällä hupenevan nopeasti. Tuoreimman väestönlaskennan (2010) kaikkiaan 60 815 etnisestä karjalaisesta (joista noin kolme neljäsosaa asui Karjalan tasavallassa) vain 25 605 ilmoitti puhuvansa karjalan kieltä. Karjalaa tuetaan Karjalan tasavallassa viranomaistoimin jossain määrin, ja sen suojelemisesta on säädetty lailla; kuitenkin karjala, toisin kuin muiden Venäjän suomalais-ugrialaisten tasavaltojen ”nimikkokielet” (esim. komi tai mari), ei ole Karjalan tasavallassa virallinen kieli. Nykyiset karjalan kirjakielet ovat alkaneet kehittyä 1980-luvun lopulla. Karjalaa käytetään viestimissä ja kirjallisuudessa, tosin niukanlaisesti, ja opetetaan joissain kouluissa, mutta kaikkien mittarien mukaan se on selkeästi uhanalainen. (Karjalainen & al. [tulossa].)

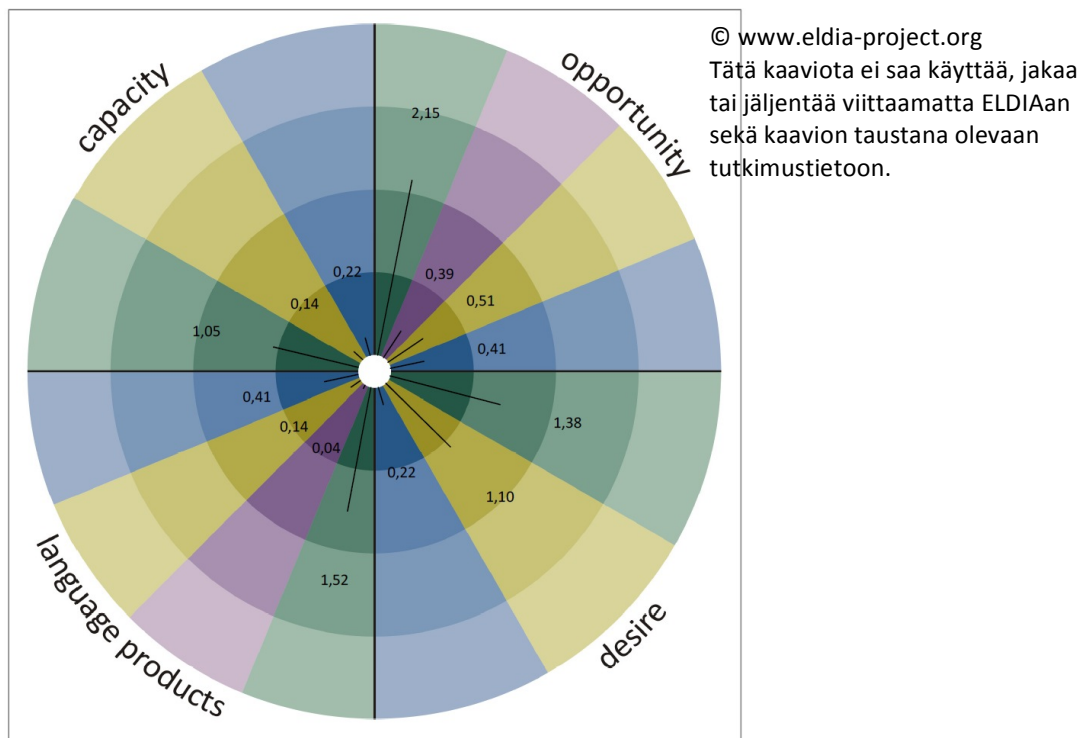

Kuvio 11. Karjalan kielen tilanne Venäjällä EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.8 Karjalan kieli Suomessa

Suomen karjalankieliset muodostavat hajanaisen ja hankalasti määriteltävän ryhmän, jonka eronteko suomenkielisistä karjalaisista (Suomen Pohjois-Karjalan, Etelä-Karjalan sekä luovutetun Viipurin seudun ja Kannaksen Karjalan väestö, jonka perinteiset kielimuodot kielitieteessä luetaan suomen kielen kaakkois- tai itäsavolaismurteisiin, ei karjalan kieleen) on ollut kiistanalainen ja on yhä epäselvä monille suomalaisille maallikoille (ks. Palander & Nupponen [toim.] 2005). Karjalankieliseen vähemmistöön Suomessa kuuluu sotaa edeltäneen ns. Raja-Karjalan evakoita ja heidän jälkeläisiään sekä Venäjän Karjalasta eri aikoina saapuneita maahanmuuttajia jälkeläisineen. Nämä asuvat hajallaan ympäri Suomea ja puhuvat (suomen ohella) karjalan kielen eri murteita. On arvioitu, että sodanjälkeisistä sulautumispaaneista huolimatta noin 5000 suomenkarjalaista yhä puhuu jotain karjalan kielen murretta ja jopa 20 000 ymmärtää karjalaa jossain määrin.

Karjalan kieltä ei Suomen laeissa nimenomaisesti mainita, mutta ”Alueellisten ja vähemmistökielten eurooppalaisen peruskirjan” soveltamista koskevaa asetusta muutettiin vuonna 2009 siten, että karjalan kieli tunnustettiin ei-alueellisena vähemmistökielenä ja sillä on näin mahdollisuus saada valtion tukea koulutuksen ja viestimien alueella (ks. myös Grans 2011). Karjalankielistä mediatarjontaa on viime aikoina pyritty kehittämään, mutta yleisesti ottaen karjalan kielen julkinen näkyvyys Suomessa on huono, sen viestintäresurssit vaatimattomat ja sen säilyminen selvästi vaarantunut – siitä huolimatta, että edelleen on nuoriakin karjalan kielen puhujia, jotka haluaisivat välittää kielen lapsilleen (Sarhimaa, tulossa).

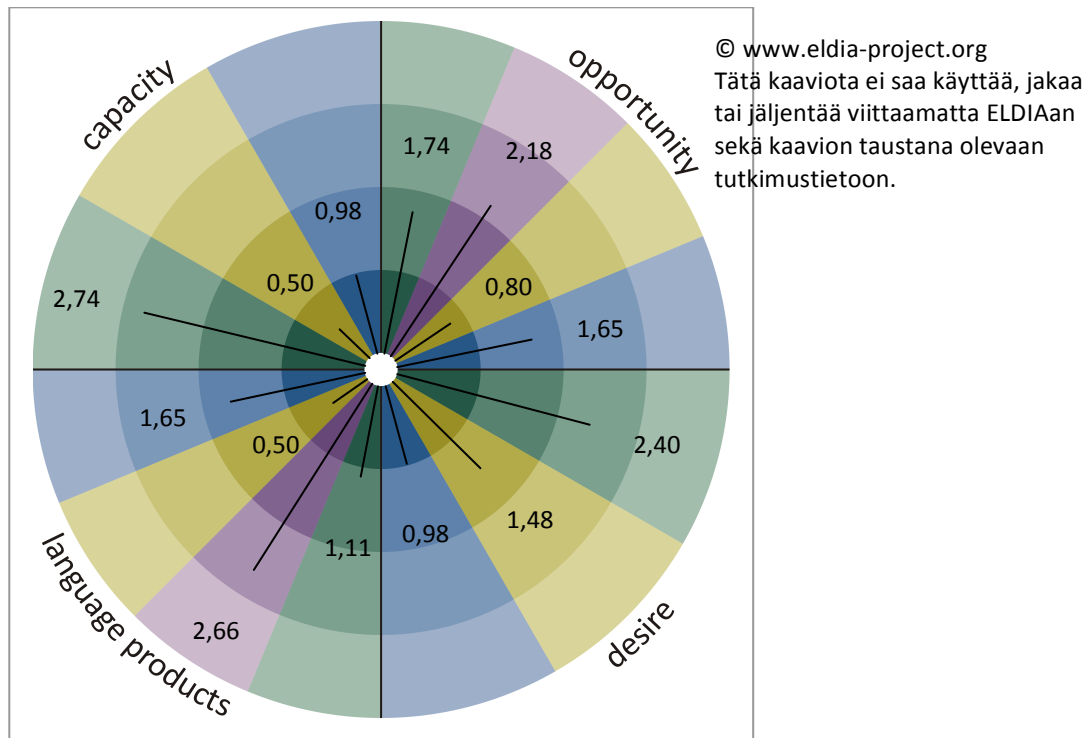

Kuvio 12. Karjalan kielen tilanne Suomessa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.9 Viron kieli Suomessa

Kuten saksanvirolaiset (ks. 4.2.3), myös suomenvirolaiset edustavat nykyään suhteellisen viimeaikaista (Neuvostoliiton hajoamisen ja EU:n mahdollistamaa) kansainvälistä työvoiman liikkuvuutta, vaikka Viron ja Suomen välillä onkin ollut muuttoliikkeitä koko maiden tunnetun historian ajan. Suomenvirolaiset ovat Suomen toiseksi suurin maahanmuuttajaryhmä (venäläisten jälkeen) ja länsimaiden ulkovirolaisyhteisöistä nopeimmin kasvava, kohta kenties lukumääräisestikin suurin ryhmä. Vuoden 2012 lopulla 33 076 Suomen asukasta puhui viroa äidinkielenään. Suomenvirolaisten enemmistö on työikäistä väkeä ja työskentelee etenkin terveydenhuolto- ja hoito-, rakennus- sekä kuljetusalan ammateissa.

Suomenvirolaiset, jotka enimmäkseen asuvat suurten kaupunkien alueilla, ovat huomiotaherättämätön maahanmuuttajaryhmä, jota ”luonnehtii passiivisuus oman kulttuurinsa julkisessa harjoittamisessa” (Praagli, tulossa [b]). Viron kielen asema Suomen julkisessa elämässä, viestimissä ja koululaitoksessa on hyvin heikko, lukuun ottamatta sitä tukea, jonka viranomaiset takaavat kaikille Suomen maahanmuuttajakielille yleensä (ks. myös Grans 2011), kuten oikeus tiettyyn määrään äidinkielen opetusta (viron kielen opetusta tarjotaan joissain kouluissa).

Kuvio 13. Viron kielen tilanne Suomessa EuLaViBar-diagrammilla havainnollistettuna

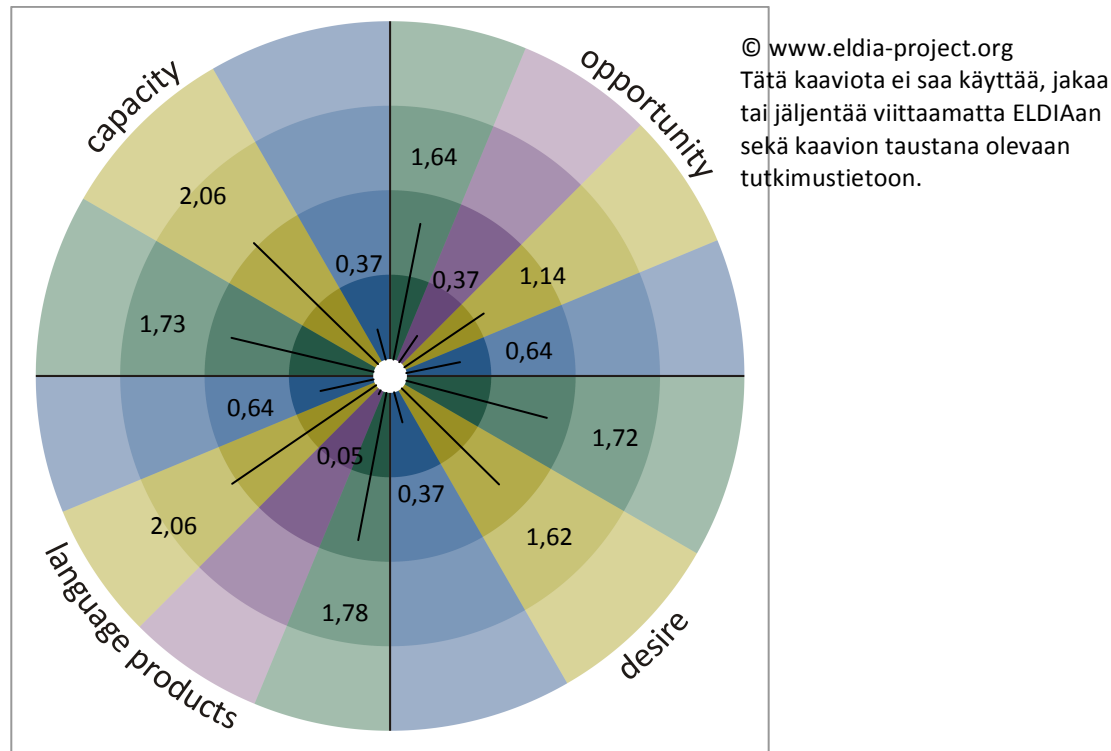
4.2.10 Meänkieli Ruotsissa

Meänkieli, jota on kutsuttu myös tornionlaaksonsuomeksi (*tornedalsfinska*), on perinteisen vähemmistön kieli, jonka vuonna 1809 Tornionjokeen vedetty Ruotsin ja Suomen raja erotti suomen kielestä. Historiallisesti ja kielitieteellisesti meänkieltä voi siis pitää yhtenä suomen kielen peräpohjalaismurteista, mutta vuoden 1809 jälkeen meänkielen puhujien kieli ja identiteetti ovat kehittyneet erillään nykysuomalaisesta identiteetistä ja suomen yleiskielestä. Meänkielen puhujamäärästä ei ole virallisia tilastoja, mutta arvioidut lukumäärät vaihtelevat 30 000:n ja 75 000:n välillä. Sisäisen muuttoliikkeen takia meänkielen puhujia asuu nykyään kaikkialla Ruotsissa, etenkin suurissa kaupungeissa.

1980-luvulla käynnistynyt tornionlaaksolaisliike alkoi edistää paikallisen kansankielen viljelyä ja standardisointia nimellä *meänkieli*; näin haluttiin korostaa sitä, että kyseessä ei ole naapurimaan kirjakielen murre vaan ylimuistoisista ajoista Ruotsissa eläneen kansanryhmän täysimittainen kieli.⁹ Vuonna 2000 pitkällisten neuvottelujen jälkeen meänkieli tunnustettiin virallisesti yhtenä Ruotsin vähemmistökielistä. Tämä merkitsee periaatteessa oikeutta meänkieliseen päivähoitoon ja vanhustenhuoltoon sekä oikeutta käyttää meänkieltä viranomaisissa. Nämä oikeudet eivät kuitenkaan aina toteudu. Meänkielen julkinen näkyvyys

⁹ Sittemmin nimitystä *meänkieli* on ryhdytty toisinaan käyttämään myös saman historiallisen kielimuodon Suomen-puoleisista muodoista, korostaen sitä vanhaa yhteyttä, joka Tornionjoen molemmiin puolin asuvien kesken on vallinnut koko ajan myös valtionrajasta huolimatta.

ja yhteiskunnan tuki ovat edelleen niukkoja, ja kielen välittyminen nuorimmille sukupolville on selvästi vaarantunut (Arola, Kangas & Pelkonen (tulossa); Öst 2012).

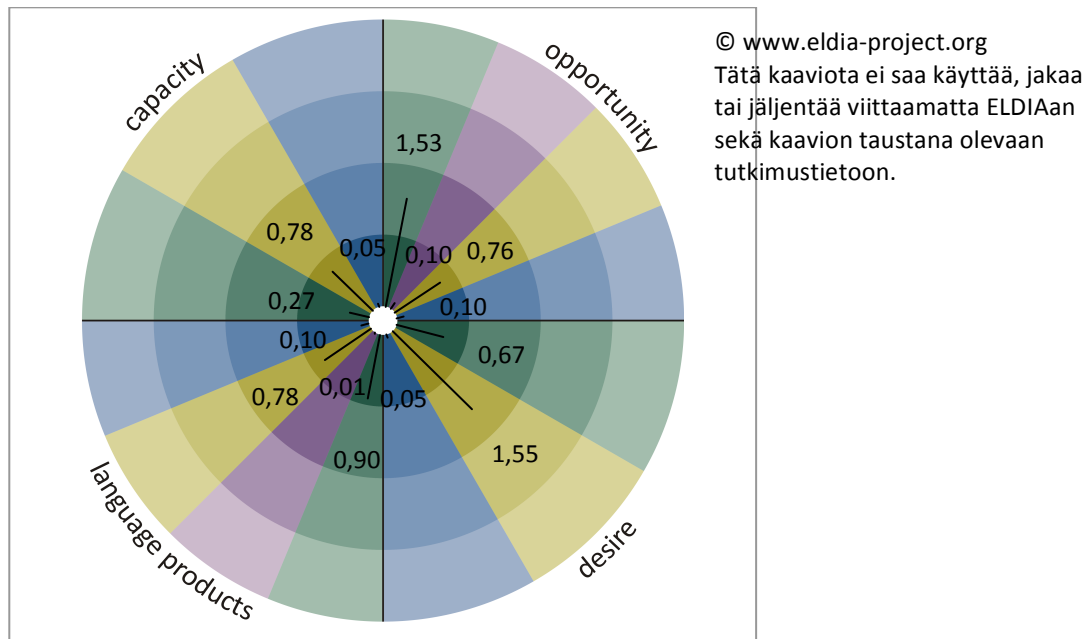

Kuvio 14. Meänkielen tilanne Ruotsissa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.11 Kveeni (kainunkieli) Norjassa

Pohjois-Norjan kveenit polveutuvat ihmisistä, jotka muuttivat nykyisen Pohjois-Suomen ja Pohjois-Ruotsin alueilta 1500-luvun ja 1800-luvun lopun välillä. Heidän kielensä, samoin kuin meänkieli, kuuluu siis kielitieteen kannalta katsoen suomen kielen peräpohjalaismurteisiin, mutta perinteinen kveeni-identiteetti on kehittynyt Suomen ulkopuolella ja suomalaisuudesta irrallaan. Kveenit on tunnustettu Norjassa kansalliseksi vähemmistöksi 1996, ja heidän kielensä sai virallisen vähemmistökielen aseman vuonna 2005. (*Kveenin* tai *kväänin* kielen ohella nykyisen kirjakielen kehittäjät käyttävät myös nimeä *kainunkieli*.) Kveenien etnopolitiittista asemaa mutkistaa se, että heidän kotiseudullaan elää myös saamelaista alkuperäiskansaa sekä myöhemmin Suomesta saapuneita maahanmuuttajia.

1800-luvulta aina toisen maailmansodan jälkeisiin aikoihin asti kveenit olivat ankan norjalaistamispolitiikan kohteena. Kansallinen herääminen alkoi 1970–80-luvulla, mutta tuolloin useimmissa kveeniperheissä kielen välittyminen sukupolvelta toiselle oli jo pahasti häiriintynyt. Etnisten kveenien määrästä ei ole tilastoja, mutta arvioidut lukumäärät vaihtelevat 10 000:n ja 60 000:n välillä. Aktiivisesti kveenin kieltä taitavia lienee paljon vähemmän, arviolta ehkä 1 500–2 500, ja luultavasti näistä suurin osa kuuluu vanhempiin sukupolviin. Kveenin kielelle kehitellään parhaillaan kirjakieltä, mutta toistaiseksi sen käyttö koululaitoksessa, viestimissä ja ylipäätään julkisissa yhteyksissä on ollut perin vähäistä (Räisänen & Kunnas, tulossa; Granholm 2012).

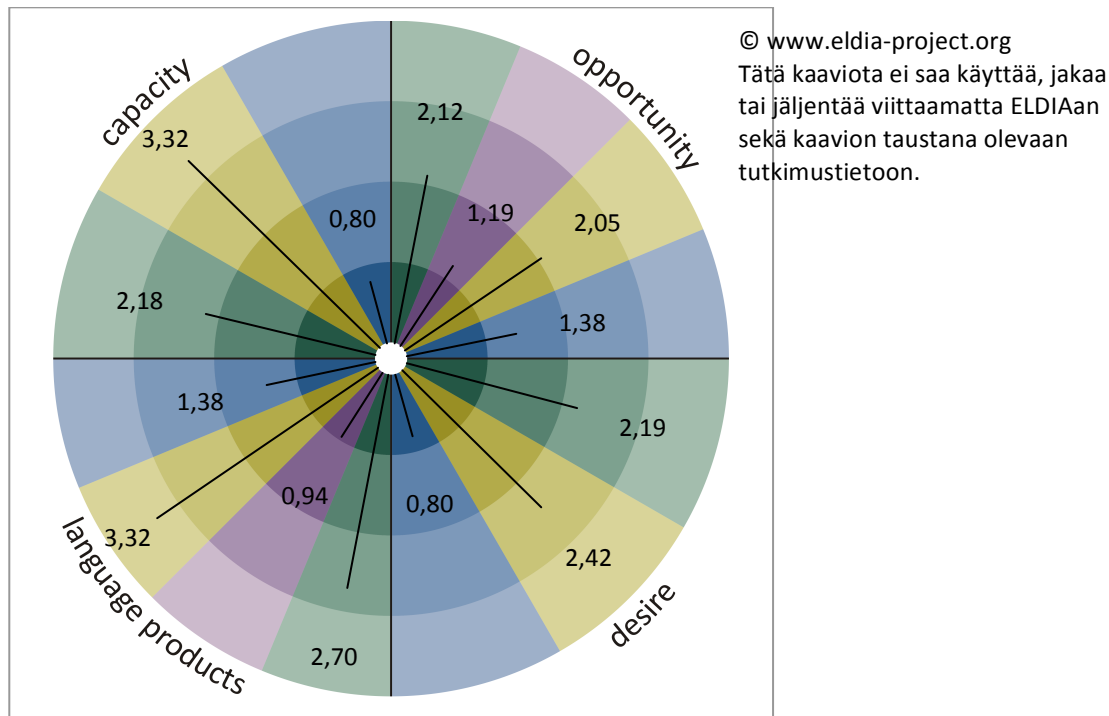

Kuvio 15. Kveenin (kainun) kielen tilanne Norjassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.12 Pohjoissaamen kieli Norjassa

Saamelaiset ovat alkuperäiskansa, joka perinteisesti on asuttanut Fennoskandian pohjoisosaa, aluetta, joka ulottuu Norjasta ja Ruotsista Suomen kautta Venäjän Kuolan niemimaalle. Saamelaiskielistä, jotka kaikki ovat uhanalaisia, elinvoimaisin on pohjoissaame, jota puhutaan Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Norjassa pohjoissaamen puhujia on arvioitu olevan noin 20 000 (virallisia tilastoja ei ole). ELDIAN kenttätutkimus suoritettiin Pohjois-Norjan saamelaisella hallintoalueella, mutta melkoinen osa saamelaisista elää nykyään muualla Norjassa, etenkin etelän suurissa kaupungeissa.

Vuosikymmeniä tai -satoja kestäneen sulauttamispolitiikan jälkeen saamelaisten kansallinen herääminen ja kansainvälisten sopimusten ratifiointi johtivat siihen, että saamelaiset virallisesti tunnustettiin alkuperäiskansana Norjassa 1990. Saamelaiskielten asema on vankasti turvattu laeilla (ks. myös Granholm 2012). Pohjoissaamea käytetään varsin laajalti kirjallisuudessa, viestimissä ja koululaitoksessa. ELDIAN tulokset viittaavat kuitenkin siihen, että pohjoissaamen vahvinta käyttöaluetta ovat epämuodollinen, suullinen viestintä ja yksityinen elämänpiiri. (Marjomaa, tulossa.)

Kuvio 16. Pohjoissaamen tilanne Norjassa EuLaViBar-kaaviolla havainnollistettuna

4.2.13 Ruotsinsuomesta

Alkuperäisten suunnitelmien mukaan ELDIA-projektiin olisi pitänyt kuulua myös ruotsinsuomalaisia käsittelevä tapaustutkimus. Kun kontekstianalyysi (ks. Nieminen Mänty 2012) ja kyselykaavaketutkimuksen tiedonkeruu oli saatu päätökseen, tutkimuksesta vastuussa ollut Tukholman yliopisto joutui eroamaan projektista. Ruotsinsuomesta ei siis saatu aikaan tapaustutkimusraporttia eikä EuLaViBar-analyysia. Sitä vastoin lakien ja laitosten tutkimus Ruotsin ja myös ruotsinsuomen osalta valmistui (Öst 2012). Ruotsinsuomen aineisto, kuten muutkin ELDIA-aineistot, on tutkijoiden käytettävissä ELDIA-DATA-tietokannassa.

4.3 Kielen elinvoimaisuuden painopistealueet: kyky

4.3.1 Kyvyn määritelmästä

Kuten edellä (2.3.2) esitettiin, olemme määritelleet kielikyvyn tarkoittavan subjektiivista kielikykyä, kielenkäyttäjän luottamusta kielitaitoonsa. Puhujat voivat tietenkin yli- tai aliarvioida omaa taitoaan, joten laskelmiin lisättiin muita epäsuorasti kykyä ilmaisevia tekijöitä:

- kielenkäyttömallit: voidaan olettaa, että puhuja luottaa kielitaitoonsa sitä enemmän, mitä useammin ja useammassa yhteyksissä hän kieltä käyttää;

- perhetausta: voidaan olettaa, että puhuja, joka on käyttänyt tai yhä käyttää kieltä omassa ydinperheessään, luottaa kielitaitoonsa;
- ”äidinkieleys”: voidaan olettaa, että jos puhuja määrittelee kielen äidinkielekseen, hän luottaa kielitaitoonsa;
- oma arvio kielen ”käyttökelpoisuudesta”: jos puhuja väittää, että kieltä ei ole helppo käyttää kaikissa yhteyksissä tai että sillä ei voi ilmaista kaikkia asioita, hän luultavasti ei täysin luota kielitaitoonsa.

4.3.2 Kyvyn mittaamisesta

Barometrianalyysia varten seuraavat kysymykset määriteltiin kielikyvyn kannalta merkitseviksi:

Ulottuvuus	Muuttujat	Kysymykset
Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	Äidinkieli	7: ¹⁰ äidinkieli oman määritelmän mukaan
	Kielen käyttö eri sukupolvien kesken	10/11: kielet, joita isän- ja äidinpuoleiset isovanhemmat käyttivät vastaajan kanssa
		15-18: kielet, joita äiti ja isä käyttivät vastaajan kanssa lapsuudessa ja käyttävät nykyään
		21: kielet, joita vastaaja käyttää lastensa kanssa
	Kielen käyttö sukupolven sisällä	14: kielet, joita vastaajan vanhemmat käyttivät keskenään
		19: sisarusten kanssa käytetyt kielet
		20: puolison/elämäkumppanin kanssa käytetyt kielet
	Kielitaito oman arvion mukaan	28–31: itse arvioitu eri kielten taito (ymmärtäminen / puhuminen / lukeminen / kirjoittaminen)
	Kielenkäyttö käyttöalueittain	32: kielen käyttö eri yhteyksissä (koti, sukulaiset, työ, ystävät, naapurit...)
		59: onko kieltä helppo käyttää eri tilanteissa
Kielen käytön tuki tai estäminen	34: vanhemmilta saatu kannustus	
	36: omien lasten kannustaminen	
Lainsäädäntö	Lakitekstien saatavuus ko. kielellä	47: onko eri kielten käyttöä tukevia lakeja saatavilla myös ko. kielelle käännettynä
Media	Median käyttö	62: kirjojen tai lehtien lukeminen, radion kuuntelu, tv:n katselu, teatterit, konsertit, sähköpostien tai tekstiviestien kirjoittaminen jne. ko. kielellä
		63: kielen käyttö aktiiviseen tekstintuotantoon (kaunokirjalliset tekstit, blogit, päiväkirja), laulujen kirjoittaminen tai laulaminen...

Taulukko 2. Kielikyvyn barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset

¹⁰ Numerot viittaavat alkuperäisten kyselykaavakkeiden numerointiin, eivät *EuLaViBar Toolkitin* yhteydessä julkaistavaan korjattuun kysekaavakkeeseen.

Koulutuksen ulottuvuutta ei ole laskelmassa otettu huomioon ollenkaan, koska vakiintuneita kirja- ja koulukieliä olisi ollut vaikea vertailla lähes pelkästään puhekielinä elävien vähemmistökielten kanssa; sujuvan kielitaidon voi omaksua myös ilman muodollista kouluopetusta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että EuLaViBarin kielikykytulokset heijastavat myös kielen asemaa koululaitoksessa.

4.3.3 Tulosten vertailua

Seuraavassa taulukossa esitetään ELDIA-tapaustutkimuksissa lasketut kielikyvyn arvot. Ne näyttävät olevan kytköksissä kielen kirjallisen viljelyn, standardoinnin ja yhteiskunnan tuen kanssa: parhaiten sijoittuvat vertailussa viron- ja unkarinkieliset ryhmät. ”Katottomista” vähemmistökielistä Norjan pohjoissaame näyttää olevan parhaassa asemassa, heikoimmin taas sijoittuvat suomenkarjala ja etenkin kainunkieli.

Tapaustutkimus	Kielikyvyn kokonaistulos	Kyky: Kielen käyttö ja kanssakäyminen	Kyky: Lainsäädäntö	Kyky: Viestimet
Viro Saksassa	2.679	2.99	0.05	1.02
Unkari Sloveniassa	2.491	2.75	2.37	0.89
Viro Suomessa	2.465	2.74	0.5	0.97
Unkari Itävallassa	2.432	2.71	0.91	0.85
Pohjoissaame Norjassa	2.02	2.18	3.32	0.80
Seto Virossa	1.917	2.18	0.48	0.26
Võro Virossa	1.628	1.86	0.22	0.20
Karjala Venäjällä	1.61	1.82	0.49	0.36
Vepsä Venäjällä	1.597	1.81	0.15	0.28
Meänkieli Ruotsissa	1.556	1.73	2.06	0.37
Karjala Suomessa	0.932	1.05	0.14	0.22
Kainunkieli (kveeni) Norjassa	0.246	0.27	0.78	0.05

Taulukko 3. Kielikyvyn arvot ELDIAN tapaustutkimuksissa

4.3.4 Tulokset: Kielenkäyttö ja kanssakäyminen

Useimmissa joskaan ei aivan kaikissa tapaustutkimuksissa tämä ulottuvuus sai korkeimmat tulokset. Suhteellisen korkeat kielikyvyn arvot ovat tyypillisiä paitsi maahanmuuttajaryhmille (joiden hyvä kielitaito tietenkin on alkuperämaassa hankittu) myös Slovenian unkarille (2,75). Norjan pohjoissaame, myös vankkaa yhteiskunnan tukea nauttiva vanha vähemmistökieli, sai hieman heikomman lukeman, ”vain” 2,18, koska kielen käyttömahdollisuudet yksityisen elämänpiirin ulkopuolella ovat heikot.

Mielenkiintoista Norjan pohjoissaamen tilanteessa on myös ”kielikannustuksen” positiivinen kehitys: kuten kysymysten 34 (tulos 2,97) ja 36 (tulos 3,32) tuloksista näkyy, vastaajat rohkaisivat lapsiaan käyttämään saamea enemmän kuin heitä itseään oli lapsuudessa kannustettu. Vain seton tapauksessa näkyy samansuuntainen, vielä voimakkaampi kehitys (1,50 – 2,14). Luultavasti nämä arvot kuitenkin heijastavat kyseisen yhteisön kielikulttuuria –

kielitaidon arvostusta, luottamusta koulutuksen merkitykseen, asenteita monikielisyyttä kohtaan – enemmän kuin yksilöiden subjektiivista kielikykyä.

Pohjoissaamen kuten muidenkin ”katottomien” vähemmistökielten kokonaislukemaa laskevat vastaajien suhteellisen heikoiksi arvioimat kirjalliset taidot (kielen kirjoittaminen ja lukeminen). Syyt ovat ilmeiset: näiden kielten kirjakielet ovat suhteellisen nuoria, joten monet nykyiset aikuiset puhujat eivät ole ehtineet koulussa oppia kirjoittamaan ja lukemaan omaa vähemmistökieltään.

Kainunkielen (kveenin) tulokset ovat selvästi kaikkia muita heikommat. Tämä on helppo ymmärtää sen valossa, mitä kielen tilanteesta tiedetään: kielen välittyminen seuraaville sukupolville oli usein häiriintynyt jo ELDIA-tutkimuksen vastaajien isovanhempien ja vanhempien sukupolvessa, niin että monilla vastaajilla ei kerta kaikkiaan ollut enää mahdollisuutta oppia kveeniä omilta vanhemmiltaan.

4.3.5 Tulokset: Lainsäädäntö

Lainsäädäntö oli EuLaViBar-mallin ulottuvuuksista ongelmallisimman ja hankalimman arvioitava, mitä heijastavat myös suhteellisen lukuisat ”en tiedä” -vastaukset sekä huomattavan suuret erot eri tapaustutkimusten välillä. Tämän ulottuvuuden arvo laskettiin yhden ainoan kysymyksen perusteella: onko niitä lakeja, jotka tukevat monikielisyyttä (useiden kielten käyttöä) saatavilla myös kyseisellä vähemmistökielellä. Monien vastaajien oli vaikea ymmärtää, mitä merkitystä tällä seikalla voi olla.

Korkeimmat arvot saavutettiin Ruotsissa (meänkieli: 2,06), Norjassa (kainunkielelle vain 0,78 mutta pohjoissaamelle 3,32, mikä oli tämän koko ulottuvuuden paras tulos) sekä Sloveniassa (slovenianunkari: 2,37). Kainunkielen ja pohjoissaamen ero ei heijasta vain todellista tilannetta vaan myös vallitsevia käsityksiä näiden kahden vähemmistökielen asemasta. Ylipäätään heikoimmat tulokset olivat tyypillisiä (pienille) maahanmuuttajavähemmistöille sekä niille kielivähemmistöille, joiden asema on kiistanalainen tai ongelmallinen.

4.3.6 Tulokset: Viestimet

Viestimien ulottuvuudessa kielikyvyille lasketut arvot olivat kaikkialla alhaiset: ne liikkuivat 0,05:n (kainunkieli) ja 1,02:n (viron kieli Saksassa) välillä. On kuitenkin huomattava, että heikot tulokset voivat heijastaa keuhkoa mediatarjontaa. Esimerkiksi meänkielen puhujat itse asiassa käyttävät kaikkia meänkielisiä viestimiä, joita vain on tarjolla. Lisäksi laskelmissa luultavasti annettiin suhteettoman paljon painoa ns. eliittikulttuurille (teatteri, konsertit) ja aktiiviselle luovalle kielenkäytölle (vain harvat kirjoittavat runoja tai blogeja millään kielellä).

Eri kieliyhteisöjen vertailussa hahmottuvat jälleen samat kolme ryhmää: viiden kärki, johon kuuluvat virolaiset ja unkarilaiset vähemmistöt sekä yhteiskunnan vankasti tukema pohjoissaame, keskiryhmä, johon sijoittuvat muut vanhat vähemmistöt, sekä muita paljon heikommaksi jäävä kainunkieli (kveeni).

4.3.7 Päätelmiä: Kyvyn painopistealue

Vaikka *Kyvyn* painopistealueen barometritulokset yleisesti ottaen tuntuvat vastaavan sitä, mitä näiden kielten tilasta muuten tiedetään, laskelmien luotettavuudessa on ongelmia. Ensinnäkin kyky on mitattu puhujien oman arvion tai epäsuorien päätelmien perusteella, ja joidenkin epäsuorasti vaikuttavien tekijöiden merkitys on kyseenalainen. Toiseksi: kykyä on arvioitu lähinnä kokonaisuutena, hajottamatta sitä osiinsa; kuitenkin selvää on, että kielikyky voi alueittain vaihdella samalla kielenkäyttäjällä. Lainsäädännön ulottuvuuden osuus on ongelmallinen: laskelmat perustuvat yhteen ainoaan kysymykseen, jonka merkitystä kielikyvyn kannalta ei ole aivan helppo ymmärtää. Sitä vastoin koulutuksen ulottuvuus on jätetty laskelmista, vaikka muodollisen kielenopetuksen ja kielikyvyn välillä näyttää olevan yhteys.

Näistä luotettavuuskysymyksistä huolimatta ilmeistä on, että kielet, joilla on vakiintunut kirjakieli, vahva asema tiedotusvälineissä sekä yhteiskunnan vankka tuki, saavat selvästi parempia tuloksia kuin heikommin tuetut kielet. Heikoimmin sijoittunut kainunkieli kärsii yhä sen syrjinnän seurauksista, joka lähes tykkänään katkaisi kielen välittymisen jo sukupolvia sitten. Tutkimuksemme on siis jälleen kerran osoittanut, miten tärkeitä ovat yhteiskunnan tuki, kielen standardisointi sekä kielen välittyminen sukupolvelta toiselle.

4.4 Tilaisuus

4.4.1 Tilaisuuden määritelmä

Ottaen huomioon, että *EuLaViBar* on tarkoitettu kielipolitiikan apuvälineeksi, olemme kielenkäyttötilaisuuksien arvioinnissa erityisesti keskittyneet julkisiin, yhteiskunnallisiin puitteisiin, sen perusteella, kuin vastaajat niitä havaitsevat ja ymmärtävät. Tämä saattaa olla ongelmallista, koska vastaajilla on epäselviä ja erilaisia käsityksiä julkisen ja yksityisen rajanvedosta.

4.4.2 Tilaisuus ELDIAN kyselykaavakkeessa

Laskelmat perustuvat 18 kysymykseen:

Painopistealue <i>Tilaisuus</i>		
Ulottuvuus	Muuttujat	Kysymykset
Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	Koetaanko kyseisen vähemmistökielen käyttöä tuettavan vai estettävän	22: yritettiinkö kielen käyttöä estää vastaajan lapsuudessa? 23: missä tällaisia asenteita ilmeni? 24: ilmeneekö samanlaisia asenteita nykyään, missä?
	Kielen säilyminen	55: onko (tässä maassa) laitoksia tai henkilöitä, jotka viljelevät ja kehittävät ko. kieltä? 58: tarvitseeko kieltä kehittää, että se sopisi yhteiskunnalliseen ja julkiseen käyttöön?

		60: yritetäänkö vähemmistökieltä nykyään suojella?
	Vastaajan kielenkäyttö alueittain	59: onko kieltä helppo käyttää useimmissa tilanteissa? 61: käytetäänkö kieltä seuraavissa yhteyksissä: parlamentti, poliisiasema, sairaala, viestimet... ?
Koulutus	Vähemmistökielen omaksuminen	8: missä ja keneltä vastaaja oppi vähemmistökieltä
	Vähemmistökieli koulun opetuksessa	25: jos vastaaja kävi koulunsa vain yhdellä opetuskielellä, mikä se oli? 26A: vähemmistökielen käyttö opetuskielenä vastaajan esikoulussa / peruskoulussa / toisen asteen koulussa
	Äidinkieli	27: saiko vastaaja koulussa äidinkielen (vähemmistökielen) opetusta?
Lainsäädäntö	Lakien ja laitosten tuki vähemmistökielille (tai tuen puute)	44, 45: tukeeko (44) tai estääkö (45) vastaajan mielestä lainsäädäntö vähemmistökielen käyttöä?
	Lakitekstien saatavuus vähemmistökielillä	47: onko lakeja, jotka tukevat useiden kielten käyttöä, saatavilla myös vähemmistökielillä?
	Koulutusta säätelevä lainsäädäntö	48, 49: onko olemassa lakeja, jotka säätelevät vähemmistökielen opetusta (48) tai yleensä vähemmistökieltä koskevaa opetusta (49) kouluissa?

Taulukko 4. Tilaisuuden barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset

4.4.3 Tulosten vertailua

Taulukko 5 esittää *Tilaisuus*-painopistealueelle lasketut barometriarvot tapaustutkimuksittain ja ulottuvuuksittain:

Tapaustutkimus	Tilaisuus: Kokonaisarvo	Tilaisuus: Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	Tilaisuus: Koulutus	Tilaisuus: Lainsäädäntö
Unkari Sloveniassa	2.273	2.78	1.39	2.06
Pohjoissaame Norjassa	1.957	2.12	1.19	2.05
Unkari Itävallassa	1.956	2.74	1.86	1.31
Viro Saksassa	1.620	2.14	2.94	0.71
Vepsä Venäjällä	1.479	2.29	0.59	1.35
Viro Suomessa	1.463	1.74	2.18	0.80
Karjala Venäjällä	1.336	2.35	0.53	0.80
Meänkieli Ruotsissa	1.235	1.64	0.37	1.14
Võro Virossa	1.101	2.15	0.47	0.60
Seto Virossa	1.048	1.77	0.48	0.60
Karjala Suomessa	1.037	2.15	0.39	0.51
Kainunkieli Norjassa	0.825	1.53	0.10	0.76

Taulukko 5. Tilaisuuden arvot ELDIAN tapaustutkimuksissa

Kuten taulukosta näkyy, vertailussa parhaiten sijoittuvat unkarinkieliset vähemmistöt sekä Norjan pohjoissaame, joista hieman jälkeen jäävät virolaisvähemmistöt sekä vepsä. Vepsää lukuun ottamatta näille tyypillistä on, että koulutuksen alueella kielenkäyttötilaisuuksia näyttäisi olevan paremmin kuin muissa ELDIAN tapaustutkimuksissa. Heikoimmin

yleisvertailussa sijoittuvat kainunkieli, karjala sekä Suomessa että Venäjällä, seto, võro ja meänkieli.

Taulukosta 5 näkyy myös, että hyvin samanlaisten yleislukemien taakse saattaa kätkeytyä hyvin erilaisia osatekijöiden yhdistelmiä. Esimerkiksi suomenviron, vepsän ja venäjänkarjalan yleisarvot ovat lähes samat, mutta osatekijöissä on suuria eroja. Jotkin lukemat ovat myös harhaanjohtavia: maahanmuuttajaryhmillä korkeat lukemat koulutuksen ulottuvuudessa kertovat alkuperämaassa saadusta koulutuksesta, eivät nykyisen asuinmaan oloista.

4.4.4 Tilaisuus: Kielen käyttö ja kanssakäyminen

Useimmissa ELDIAN tapaustutkimuksista korkeimmat Tilaisuus-lukemat saatiin kielenkäytön ja kanssakäymisen ulottuvuudessa. Tämä viittaa siihen, että yhteiskunta tarjoaa lähinnä tilaisuuksia kielen käyttämiseen, mutta ei niinkään tue kielen käyttöä lainsäädännöllä tai koululaitoksessa. ”Uusien” vähemmistökielten kohdalla – joita tässä tutkimuksessa edustavat saksan- ja suomenviro – tämäkin tuki voi olla riittämätön.

Parhaiten tämän ulottuvuuden vertailussa sijoittuivat unkarinkieliset vähemmistöt. Näitä seurasivat vepsä (2,29) ja venäjänkarjala (2,35), joiden lukemia nosti vastaajien lapsena saama voimakas perheen tuki. Karjalaiset ja vepsäläiset vastaajat olivat myös hyvin perillä yhteiskunnan tuesta sekä kielensä elvytyspyrkimyksistä. Kokonaislukemaa kuitenkin alensi vastaajien varsin synkkä käsitys kielensä julkisesta käytöstä: karjalaa tai vepsää ei koeta helpoksi käyttää julkisissa yhteyksissä, eikä niiden julkiseen käyttöön ole tilaisuuksia.

Venäjänkarjalaan ja vepsään verraten vain hieman heikompia tuloksia saivat tässä ulottuvuudessa myös suomenkarjala, võro, saksanviro ja pohjoissaame. Kysymyksen 58 (onko tarpeen kehittää kieltä niin, että sitä voisi laajemmin käyttää julkisissa yhteyksissä) tulokset olivat suomenkarjalan osalta hieman heikommat kuin muilla. Tämä liittyy siihen, että karjala on tunnustettu vähemmistökielenä Suomessa vasta 2009, ja ajatus karjalan kielen julkisesta käytöstä on monille vastaajille yhä outo.

Tässä ulottuvuudessa tuloksia laskivat etenkin kysymykset 59 ja 61, jotka koskivat kielen käyttämisen helppoutta ja kielen käyttömahdollisuuksia eri yhteyksissä. Eri tekijöiden painoarvo kuitenkin vaihteli tapauksittain: saksanvirolaiset kokivat viron kielen käyttämisen eri yhteyksissä helpoksi, mutta kuitenkin heillä on hyvin vähän tilaisuuksia käyttää viroa julkisissa yhteyksissä. Sama kuvio näkyy myös karjalan ja võron tapaustutkimuksissa.

Heikoimmin tämän ulottuvuuden vertailussa sijoittuivat seto, suomenviro, meänkieli ja kainunkieli. Näiden kaikkien tulosta laski etenkin kielen heikko käytettävyys julkisissa yhteyksissä. Etenkin kainunkieltä ilmeisestikin pidetään vanhusten kielenä, jota puhutaan vain perheen ja lähipiirin kesken, ja ajatus sen käyttämisestä julkisessa elämässä tuntui varmaankin mahdottomalta.

Samassa maassa puhuttujen vähemmistökielten kesken voi olla suuria eroja. Pohjois-Norjassa pohjoissaamen julkinen käyttö vastaajien käsityksen mukaan (joka luultavimmin

vastaa todellista tilannetta) on paljon laajempaa kuin kainunkielen. Suomessa viro, äskettäin maahan saapuneiden enimmäkseen työikäisten maahanmuuttajien kieli, sai selvästi heikomman yleislukeman kuin karjala, perinteinen vähemmistökieli, jonka puhujat ovat suhteellisen iäkkäitä (ja siksi kenties uskaltavat paremmin käyttää kieltä myös julkisesti, vaikka muuten epäilisivät kielitaitoaan). Viron vähemmistöistä võro sijoittui hieman paremmin kuin seto; tälle ei ole selvää ja ilmeistä selitystä, mutta syynä saattavat olla infrastruktuuriin ja yhteiskunnan tukeen liittyvät tekijät tai se, että setukaisten oma aktivismi on keskittynyt enemmän kulttuuriin kuin kielen elvyttämiseen.

4.4.5 Tilaisuus: Koulutus

Koulutuksen ulottuvuuden vertailussa parhaiten sijoittuivat saksanviro, suomenviro sekä itävallanunkari. Nämä ryhmät kuitenkin koostuvat suureksi osaksi ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajista, joten tulokset heijastavat alkuperämaassa saatua koulutusta, eivät asuinmaan tilannetta.

Kärkeä seurasivat pohjoissaame ja slovenianunkari, joiden tulokset olivat selvästi heikommat. Kummassakin tapauksessa tuloksia alensi se, että vain pieni osa vastaajista on saanut koulutuksen kauttaaltaan omalla vähemmistökielellään. Norjassa toisen asteen koulutusta saameksi on ollut tarjolla vasta vähän aikaa ja vain osassa saamelaisaluetta, Slovenian unkarilaisalueella taas opetusohjelmat ovat kaksikieliset: periaatteessa vain 50% opetuksesta, käytännössä vielä vähemmän, on unkarinkielistä.

Useimmat ELDIAN kielistä saivat koulutuksen ulottuvuudessa hyvin heikon tuloksen siitä ilmeisestä syystä, että näiden kielten kirjallinen käyttö on nuorta ja kouluopetus vasta kehittyneessä.

4.4.6 Tilaisuus: Lainsäädäntö

Lainsäädännön ulottuvuudessa korkeimpia lukemia saivat slovenianunkari ja Norjan pohjoissaame. Kuten jo edellä todettiin, näillä kielillä on vankka asema valtakunnallisen tason lainsäädännössä, ja vastaajat olivat tästä hyvin tietoisia.

Ylipäätään ELDIAN tutkimat kielet saivat tällä ulottuvuudella hyvin huonoja tuloksia. Toiseksi korkeimmalle sijoittuivat meänkieli, vepsä ja itävallanunkari. Lainsäädännöstä, vankasti vakiintuneesta kirjakielestä ja emämaan tuesta huolimatta Itävallan unkarilaisvähemmistön kielen asema vaikuttaisi siis olevan vielä heikompi kuin pahasti uhanalaisen vepsän tai vasta äskettäin standardisoidun ja tunnustetun meänkielen. Yleisesti voidaan myös todeta, että vastaajat eivät ajatelleet lainsäädännön nimenomaisesti estävän heidän vähemmistökielensä käyttöä. Lainsäädännön positiivinen vaikutus, sikäli kuin sellaista havaitaan, perustuu siis suoranaisen syrjinnän kieltämiseen.

Kolmen viimeksi mainitun tapaustutkimuksen vastaajat eivät olleet oikein hyvin perillä lakitekstien saatavuudesta heidän kielillään (itse asiassa lakitekstien käännöksiä on olemassa

vain meänkielillä). Sitä vastoin he olivat hyvin tietoisia siitä, että vähemmistökielen asemaa koululaitoksessa on säädelty lailla. Totuus näiden lukemien takana on kuitenkin kaikissa näissä tapauksissa erilainen. Vepsän osalta laki ainoastaan sallii kielen käytön koulutusjärjestelmässä (ja ottaen huomioon vepsäläisalueen kielipoliittisen todellisuuden vastaajien arviot tuntuvat epärealistisen positiivisilta), Ruotsin lainsäädäntö on yksityiskohtaisempi (mutta jättää tulkinnanvaraa, eikä sitä usein sovelleta asianmukaisesti), kun taas Itävallassa erityinen unkarin asemaa säätelevä koululaki on voimassa vain Burgenlandin osavaltiossa.

Lopuissa tutkituista tapauksista lainsäädännön ulottuvuuden kokonaislukema jäi alle 1:n. Jälleen tätä tulosta nostivat nollan yläpuolelle etenkin lainsäädännön tuki (kysymys 44) sekä suoranaisesti syrjivän lainsäädännön puuttuminen (45). Kuitenkin nämä alhaisetkin tulokset olivat liian positiivisia ainakin kysymyksen 47 osalta: toisin kuin jotkut vastaajat uskoivat, karjalan (Suomessa ja Venäjällä), kveenin, seton ja võron kielelle ei lakitekstejä ole käännetty. Sama koskee paljolti myös kysymysten 48 ja 49 tuloksia (onko vähemmistökielen käytöstä koululaitoksessa säädetty lailla): vain kainunkielen tapauksessa on olemassa laki, joka nimenomaisesti takaa Tromssan ja Finnmarkin alueen peruskoululaisille oikeuden opiskella kainunkieltä oppiaineena. Venäjänkarjalalle kuten vepsällekin laki periaatteessa antaa mahdollisuuden käyttää kieltä koulussa mutta yksityiskohtaisemmista tukitoimista ei ole säädetty.

4.4.7 Tilaisuus: Viestimet

Pisteytysjärjestelmässä tapahtuneen virheen takia viestimiin liittyvien vastausten tulokset eivät tuottaneet halutunlaista informaatiota, joten niitä ei tässä käsitellä lainkaan.

4.4.8 Tilaisuus: Loppupäätelmiä

Tulosten luoma kuva asiantilasta ei aina vastaa todellisuutta. EuLaViBar-arvot voivat myös vääristyä, koska työkalu ei aina ota huomioon sosiaalista taustaa, esimerkiksi maahanmuuttajaryhmien koulutus-ulottuvuuden tapauksessa, jossa suhteellisen korkeat tulokset heijastavat alkuperämaan tilannetta, eivät asuinmaan.

Kaikki tutkituista vähemmistöistä olivat varsin hyvin selvillä kieltä huoltavista laitoksista ja tämänhetkisistä kielenelvytyshankkeista. Lainsäädännön osalta EuLaViBar-lukemiin vaikutti kuitenkin positiivisesti pikemminkin ilmeisen syrjinnän puute kuin aktiivisten tukitoimien olemassaolo. Varsinkin niissä tapauksissa, joissa vähemmistökieltä ei varsinaisesti lainsäädännöllä tueta tai laki sisältää vain yleisiä sallivia muotoiluja tyyliin “kieltä x saa käyttää kouluissa”, vastaajat toisinaan elättelevät epärealistisen optimistisia näkemyksiä, olettavat, että tukitoimia on enemmän kuin todellisuudessa onkaan (vepsä, seto, võro) – tai eivät ole tietoisia niistäkään vähistä tukitoimista, jotka todellisuudessa olisivat tarjolla (kainunkieli). Kaiken kaikkiaan tulokset viittaavat siihen, että kielivähemmistöt eivät useinkaan saa tarpeeksi tietoa oikeuksistaan tai niitä säätelevistä laeista ja säädöksistä.

Kaikissa tapaustutkimuksissa vähemmistökielen tuki koululaitoksessa koetaan riittämättömäksi, ja aivan aiheesta: usein yhteiskunta ei tarjoa minkäänlaista käytännön tukea. Tässä suhteessa erityisen haavoittuvassa asemassa vaikuttavat olevan pienimmät ja ikääntyvät vähemmistöryhmät. Kuitenkin kielen käyttömahdollisuus koulujärjestelmän puitteissa on uhanalaisille kielille elämän ja kuoleman kysymys.

4.5 Halu

4.5.1 Halun mittaamisesta

Halu ELDIA-tutkimuksessa ja EuLaViBarin painopistealueena viittaa ihmisten tahtoon ja halukkuuteen käyttää kyseessä olevaa kieltä. Siihen sisältyvät heidän asenteensa ja tunteensa, mutta yleiset mielipiteet ja arviot tiettyjen kielten ominaisuuksista on jätetty määritelmän ulkopuolelle.

Halun painopistealueen EuLaViBar-arvojen laskemiseen käytetyt kysymykset on esitetty seuraavassa taulukossa:

Ulottuvuus	Muuttujat	Kysymykset
Kielen käyttö ja kanssakäyminen	Äidinkieli	7: itse nimetty äidinkieli
	Kielenkäyttö sukupolvien välillä	10/11: kielet, joita äidin- ja isänpuoleiset isovanhemmat käyttivät vastaajan kanssa 15-18: kielet, joita vastaajan isä ja äiti käyttivät vastaajan kanssa (lapsuudessa ja nykyään) 21: omien lasten kanssa käytetyt kielet
	Kielenkäyttö sukupolven sisällä	14: vastaajan vanhempien keskenään käyttämät kielet 19: sisarusten kanssa käytetyt kielet 20: puolison/elämänkumppanin kanssa käytetyt kielet
	Kielen käytön tukeminen tai estäminen	22-23: estettiinkö vanhempia käyttämästä kieltä lastensa kanssa, missä? 24: estetäänkö vanhempia nykyään käyttämästä kieltä lastensa kanssa 34: kannustivatko vanhemmat käyttämään kieltä 36: kannustaako vastaaja lapsiaan käyttämään kieltä
	Itse arvioitu kielitaito	28-31: itse arvioitu vähemmistökielen taito (ymmärtäminen / puhuminen / lukeminen / kirjoittaminen)
	Kielen käyttö eri yhteyksissä	32: kielen käyttö eri yhteyksissä (koti, suku, työ, ystävät, naapurit...) 39: kielen käytön tukeminen eri yhteyksissä 59: onko kieltä helppo käyttää eri yhteyksissä 61: käytetäänkö kieltä tietyissä julkisissa yhteyksissä
	Yhteisön jäsenten asenteet kieltään ja sen puhujia kohtaan	37: odotetaanko mies- ja naispuolisten nuorten ja aikuisten puhuvan kieltä 38: kanssakäymisen helppous kielen puhujien kanssa
	Kielen rooli työmarkkinoilla	52: mielipiteet kielen merkityksestä työmarkkinoilla
	Kielen säilyminen	58: tarvitseeko kieltä kehittää eri tarkoituksiin sopivaksi 60: yritetäänkö kieltä pelastaa
Lainsäädäntö	Kielen käytön tukeminen tai estäminen	44: Tukevatko lait kielen käyttöä? 45: Estävätkö lait kielen käyttöä?
Media	Viestimien käyttö	62: kirjojen tai lehtien lukeminen, radionkuuntelu, tv:n katselu, teatterissa tai konserteissa käyminen, sähköpostin tai tekstiviestien kirjoittaminen vähemmistökielellä 63: aktiivinen ilmaisu (esim. kaunokirjallisten tekstien tai blogien kirjoittaminen, päiväkirjan kirjoittaminen, laulujen kirjoittaminen ja laulaminen)

Taulukko 6. Halun barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset

4.5.2 Halun painopistealueen kolme ulottuvuutta

Halun painopistealueeseen luetut kysymykset jakoutuivat kolmeen ulottuvuuteen: kielen käyttö (oman arvion mukaan), lainsäädäntö ja viestimet. Koulutuksen ulottuvuutta koskevia toiveita ja asenteita ei otettu tässä huomioon omalla ulottuvuutenaan; koulutukseen liittyvät toiveet ja tarpeet ovat kuitenkin usein vähemmistökielten puhujien odotuksista ja vaatimuksista keskeisimpiä.

Seuraavassa taulukossa on esitetty halun painopistealueen kolmen ulottuvuuden sekä koko painopistealueen barometriarvot tapauksittain.

HALU				
Kieli	Yleisarvo	Media	Lainsäädäntö	Kielenkäyttö
Unkari Sloveniassa	2.525	0.89	2.99	2.61
Unkari Itävallassa	2.432	0.85	2.09	2.56
Viro Saksassa	2.402	1.02	1.48	2.56
Viro Suomessa	2.258	0.98	1.48	2.40
Pohjoissaame Norjassa	2.124	0.80	2.42	2.19
Seto Virossa	1.931	0.26	1.19	2.10
Karjala Venäjällä	1.861	0.36	1.06	2.02
Vepsä Venäjällä	1.849	0.28	1.85	1.96
Võro Virossa	1.732	0.20	1.26	1.87
Meänkieli Ruotsissa	1.633	0.37	1.62	1.72
Karjala Suomessa	1.29	0.22	1.10	1.38
Kainunkieli Norjassa	0.686	0.05	1.55	0.67

Taulukko 7. Halun painopistealueen barometriarvot

Huolestuttavalta vaikuttaa, että parhaassakin tapauksessa tulos ylittää vain hieman yli puolivälin teoreettisesta maksimiarvosta, jopa kieliyhteisöillä, jotka nauttivat suhteellisen vankkaa yhteiskunnan tukea ja lainsäädännön suojaa. Eri tapaustutkimusten välillä on myös huomattavia eroja.

4.5.3 Halun painopistealueen ulottuvuuksien vertailua

Tällä alueella viestimien ulottuvuuden tulokset ovat yleensä selvästi muita heikompia. Sama ilmiö oli huomattavissa myös kyvyn painopistealueella, ja se saattaa osaksi johtua laskentamenetelmästä tai mediatarjonnan heikkoudesta (vrt. 4.3.6). Korkeimmat arvot ovat yleensä kielenkäytön ulottuvuudessa.

Vain paria poikkeusta lukuun ottamatta kieliyhteisöjen keskinäinen järjestys on täälläkin sama: viiden kärkeen kuuluvat unkarin- ja vironkieliset ryhmät sekä Norjan pohjoissaame, näitä seuraavat muut perinteiset vähemmistöt, viimeisenä paljon muita heikompi kainunkieli eli kveeni (lukuun ottamatta lainsäädännön ulottuvuutta). Kuten jo edellä todettiin (4.1), on huomionarvoista, että heikoimmin sijoittuvat pohjoismaiset vähemmistöt.

4.5.4 Halu: Kielenkäyttö ja kanssakäyminen

Tässä ulottuvuudessa kainunkielen huomattavan heikon sijoituksen syyt ovat ilmeiset: useimmat vastaajat eivät pidä kainunkieltä äidinkielenään, arvioivat kainunkielentaitonsa hyvin heikoksi ja harvoin käyttävät kieltä. Viidesosa vastaajista oli kokenut kainunkielen käytön estämistä (huomattakoon, että monet jättivät vastaamatta tähän kysymykseen), asenneilmasto on ollut kielteinen, ja monet kveenit kärsivät yhä syrjinnän aiheuttamasta traumasta. Halun barometrilukema, vaikka alhainen, on kuitenkin kyvyn lukemaa korkeampi: vastaajilla ei ole kainunkielen taitoa, mutta jotkut silti haluaisivat käyttää ja ylläpitää kieltä.

Halun barometrilukemista tässä ulottuvuudessa korkein, slovenianunkarin 2,61, jää silti kyvyn alueen vastaavaa lukemaa alemmaksi, mikä viittaa siihen, että vastaajat eivät pidä unkarin kielen todellista käyttöä yhtä tärkeänä kuin kielitaitoa tai unkarin kieleen samastumista. Toisaalta vastaajat ovat saattaneet myös yliarvioida kielitaitoaan; vastaavaa on todettu myös aiemmassa tutkimuksessa (Kolláth ym., tulossa). Sama koskee luultavasti myös Itävallan unkarilaisia, joilla unkarin kieleen samastumisen vastapainona on unkarin keho käytettävyys julkisissa yhteyksissä. Samoin suomenvirolaisilla on hyvä viron kielen taito, ja he arvostavat kieltään suuresti mutta eivät silti pidä sen käyttöä Suomessa kotipiirin ulkopuolella mahdollisena tai tarpeellisenakaan, mitä heijastelee suhteessa matalampi barometrilukema 2,39. Viron esimerkki osoittaa myös, että suhteellisen suuri puhujien määrä ei vielä takaa suurempaa halua käyttää kieltä.

4.5.5 Halu: Lainsäädäntö

Tällä alueella lainsäädännön ulottuvuudessa korkeimmalle sijoittuivat slovenianunkari, Norjan pohjoissaame sekä itävallanunkari, heikoimmin taas venäjän- ja suomenkarjala sekä seto. Korkeimmatkaan tulokset eivät yllä edes tasolle 3, mikä viittaa siihen, että vastaajat eivät ole kunnolla perillä lainsäädännön tarjoamasta tuesta tai eivät luota siihen. Huomattakoon, että venäjän- ja suomenkarjalan tulokset ovat lähes samat, vaikka historiallinen, poliittinen ja lainsäädännöllinen tausta on aivan erilainen.

Vähemmistöjä koskevassa lainsäädännössä kuten muuallakaan lainsäädännön alalla samantapaiset lait eivät välttämättä merkitse samaa kaikkialla eikä niitä sovelleta samoin. Tämän kannalta pohjoissaamen tässä ulottuvuudessa saama heikko tulos, siitä huolimatta että lainsäädännön suoja on todella laaja, vaatisi lisätutkimuksia. Saamen tapauksittomuksen (Marjomaa, tulossa) tulokset viittaavat siihen, että Norjan lain tarkoitusperiä ja sisältöä ei tunneta tai niihin ei luoteta. Samantapaista on raportoitu myös meänkielen tilanteesta; täällä barometrilukema oli 1,67. Saksanviron tapauksessa, missä lukema oli vielä heikompi (1,48), useimmat vastaajat eivät tunne vähemmistökieliä suojelevaa lainsäädäntöä eivätkä luota eri kielten puhujien yhdenvertaiseen kohteluun.

Kautta koko tutkimuksen tämän ulottuvuuden yleistulokset ovat heikkoja, mikä on erityisen huolestuttavaa niissä tapauksissa, joissa lain tarjoamaa muodollista suojaa voi sanoa positiiviseksi ja voimakkaaksi. Selvästikään vastaajat eivät ole tarpeeksi perillä lain

päämääristä ja sisällöstä, mikä merkitsee, että päättäjien ja koululaitoksen olisi panostettava asiaan. Alhaiset lukemat voivat viitata myös siihen, että vähemmistöt eivät luota lain soveltamiseen ja sen todellisiin vaikutuksiin – etenkin, jos yhteisön keskuudessa vielä elää muisto aiemmasta syrjintäpolitiikasta.

4.5.6 Halu: Viestimet

Viestimien ulottuvuuden barometriarvot ovat lähes kaikkialla hyvin alhaiset, mikä saattaa johtua siitäkin, että vastaajien halu käyttää kieltä heijastelee sekä kielikykyä että kielenkäyttötilaisuuksia. Halun painopistealueella Viestimien ulottuvuuden barometriarvot on sitä paitsi laskettu samojen kysymysten (62, 63) perusteella kuin kielikyvyn alueella, ja samat luotettavuusongelmat, joita edellä eriteltiin (ks. 4.3.6) koskevat myös näitä laskelmia.

Korkeimmat (joskin alhaiset) lukemat tässä ulottuvuudessa sai saksanviro; Saksan virolaisilla on saatavillaan runsaasti kotimaan viestimiä, etenkin internetin välityksellä. (Sama koskee suomenvirolaisia, joiden lukema oli samansuuntainen.) Kaikkiaan alhaiset tulokset viittaavat siihen, että pelkkä tiedotusvälineiden (internet-pohjainen) saatavuus ilman muita tukitoimia ei riitä tukemaan kielen säilymistä.

4.6 Kielituotteet

4.6.1 Kielituotteiden arvioinnista

Kielituotteilla tarkoitetaan tässä kielellisten tuotteiden (painettujen, sähköisten, ”elämyksellisten” – esim. konsertit, näytelmät, performanssit – jne.) saatavuutta ja kysyntää samoin kuin kielenkäyttäjien toiveita saada tuotteita ja palveluja kielellään. Kuten seuraavasta ilmenee, kielituotteet ovat olennainen osa kielen elvytysprosessia.

Kielituotteiden barometrilaskelmissa otettiin huomioon seuraavat kyselykaavakkeen kysymykset:

Ulottuvuus	Muuttujat	Kysymykset
Kielen käyttö ja kanssakäyminen	Kielen käyttö eri yhteyksissä	39: Suhtautuminen kielen käyttöön julkisissa yhteyksissä (esim. tv, radio, poliisiasemat, parlamentti, oikeusistuimet, sairaalat) 61: Käytetäänkö kieltä todella erinäissä julkisissa yhteyksissä (tässä mukana myös julkinen mainonta)?
Lainsäädäntö	Kielen käytön tukeminen tai estäminen	47: Onko kielten käyttöä tukevia lakeja saatavilla vähemmistökielellä?
Media	Viestimien käyttö	62A: Viestimien käyttö vähemmistökielellä (sähköiset ja paperiviestimet, teatterissa ja konserteissa käynti, aktiivinen kielenkäyttö interaktiivisista peleistä blogien kirjoittamiseen)
Koulutus	Opetuskieli	25-27: Koululaitoksessa käytetyt kielet (esi-, perus- ja ammattikoulutus); oliko vastaajan äidinkieli myös opetuskielenä, saiko vastaaja opetusta äidinkielessään?

Taulukko 8. Kielituotteiden barometrilaskelmiin käytetyt kysymykset

4.6.2 Tulosten yleisarviointia

Koko kielituotteiden painopistealueen korkeimman arvon sai suomenviro (1,717), ja lähes yhtä korkealle sijoittui saksanviro (1,473). Nämä arvot kuvastavat sekä kotimaassa saatua vironkielistä koulutusta että kotimaasta käsin saatavilla olevia kielituotteita. Samoin Itävallan (1,459) ja Slovenian (1,684) unkarilaisilla on saatavillaan ”emämaassa” tuotettuja tekstejä ja palveluja. Näiden rinnalla Norjan pohjoissaamelaisten korkea tulos (1,575) on erityisen huomionarvoinen, koska tällaista saamenkielistä ”emämaata” ei ole; selvästikin pohjoissaamenkielisistä tuotteista on sekä kysyntää että tarjontaa.

Yleisesti ottaen kielituotteiden alueen barometriarvot ovat heikommat kuin muilla painopistealueilla (kyky, halu, tilaisuus), ja erityisen dramaattinen ero on niiden kielten tapauksissa, joilla ei ole virallista vähemmistöasemaa tai jotka on virallisesti tunnustettu vasta äskettäin. Tämä merkitsee sitä, että nämä vastaajat eivät käytä vähemmistökieltään niin paljon kuin voisivat tai haluaisivat: kysyntää on selvästikin enemmän kuin todellista kielenkäyttöä.

Kielituotteiden painopistealueen lukemat esitetään tapauksittain ja ulottuvuussittain seuraavassa taulukossa.

Tapaustutkimus	Kokonais- lukema	Kielenkäyttö ja kanssakäyminen	Lainsäädäntö	Media	Koulutus
Viro Suomessa	1.717	1.11	0.5	1.65	2.66
Unkari Sloveniassa	1.684	2.33	2.37	1.54	1.64
Pohjoissaame Norjassa	1.575	2.70	3.32	1.38	0.94
Viro Saksassa	1.473	0.50	0.05	1.49	2.60
Unkari Itävallassa	1.459	1.63	0.91	1.33	1.78
Karjala Venäjällä	0.718	1.95	0.49	0.61	0.13
Meänkieli Ruotsissa	0.71	1.78	2.06	0.64	0.05
Vepsä Venäjällä	0.584	1.57	0.15	0.42	0.15
Seto Virossa	0.57	1.61	0.48	0.49	0.04
Võro Virossa	0.569	1.66	0.22	0.37	0.07
Karjala Suomessa	0.515	1.52	0.14	0.41	0.04
Kainunkieli Norjassa	0.299	0.90	0.78	0.10	0.01

Taulukko 9. Kielituotteiden painopistealueen barometriarvot

4.6.3 Kielenkäyttö ja kanssakäyminen

Muihin ulottuvuuksiin verraten suomen- ja saksanviro saivat tässä huomattavan alhaiset lukemat. Tämä viittaa etenkin Saksan osalta siihen, että viron kielen käyttömahdollisuudet kotipiirin ulkopuolella ovat vähäiset. Tilanne on tyypillinen äskettäin syntyneille maahanmuuttajaryhmille ja hajallaan eläville vähemmistöille.

Suomenkarjalan tapauksessa tämän ulottuvuuden lukema oli paljon korkeampi kuin muiden ulottuvuuksien heikot tulokset. Silti huomattava osa vastaajista suhtautui karjalan kielen käyttömahdollisuuksiin epäillen. Kysymykseen 39 vastanneista noin puolet ei nähnyt karjalan käyttöä tarpeellisena juuri missään mainituista julkisista käyttöyhteyksistä, puolet taas oli toista mieltä; siellä, missä vastaukset eivät jakautuneet tasaisesti, enemmistössä yleensä olivat ne, joiden mielestä karjalan julkinen käyttö ei ole tarpeen. Tätä negatiivista vaikutusta vahvisti ”en tiedä” -vastausten suuri osuus kysymyksessä 61.

Kainunkielen (kveenin) tulos tässä ulottuvuudessa oli vain 0,90, mikä on koko ELDIA-tutkimuksen heikoimpia, kun taas toinen Pohjois-Norjan vanha vähemmistökieli pohjoissaame sai korkeimman tuloksen 2,70. Tämä kuvastaa kielen runsasta käyttöä julkisissa yhteyksissä: 15 julkisesta käyttöyhteydestä kaikkiaan 11:ssä enemmistö vastaajista arveli pohjoissaamen kieltä todella käytettävän, ja ainoa käyttöalue, jonka kohdalla ei-vastauksia oli enemmistö (53,2%), oli parlamentti.

Ruotsin meänkielen osalta olennaisimpia tuloksia tässä ulottuvuudessa oli, että vastaajat paljon useammin arvelevat, että meänkieltä *tulisi* käyttää eri yhteyksissä (esimerkiksi sairaaloissa, televisiossa tai poliisiasemilla), kuin uskovat meänkieltä todella käytettävän.

4.6.4 Lainsäädäntö

Lainsäädännön ulottuvuudessa barometrilukemat perustuivat yhteen ainoaan kysymykseen: onko vastaajien tietämän mukaan kielten käyttöä säätelevää lainsäädäntöä saatavilla myös

kyseisellä vähemmistökielellä. Tulokset olivat yleisesti ottaen heikot, paria kolmea poikkeusta lukuun ottamatta: Slovenian unkarilaiset (2,37) ja Norjan pohjoissaamelaiset (3,32), joiden kieliä yhteiskunta tukee voimakkaasti, olivat hyvin perillä lakitekstien käännösten olemassaolosta.

4.6.5 Viestimet

Kuten monissa muissakin ulottuvuuksissa, täälläkin korkeimmat tulokset – tosin suhteellisen alhaiset, vain 1,33:n ja 1,65:n välillä, syistä, joita on käsitelty edellä luvussa 4.3.6 – sai viiden kärki, johon kuuluivat neljä ”emämaan” omaavaa vähemmistöä (saksan- ja suomenvirolaiset, itävallan- ja slovenianunkarilaiset) sekä Norjan pohjoissaamelaiset. Virolaisten vähemmistöjen vironkielisen median käyttö perustuu paljolti Internetiin ja Virossa tuotettuun tarjontaan. Sama luultavasti koskee myös unkarilaisvähemmistöjä ainakin Itävallassa, missä unkarinkielinen paikallinen mediatarjonta on hyvin vähäistä. Pohjoissaamen tulokset perustuvat pääasiassa perinteisten viestimien, sanomalehtien ja radion, antiin.

Kaikkien muiden tutkittujen vähemmistöjen osalta hyvin heikot lukemat (kainunkielen 0.10:stä meänkielen 0,64:ään) heijastavat pikemminkin heikkoa tarjontaa kuin laimeaa kielituotteiden kysyntää. Kuten esimerkiksi meänkielen tapauksessa (Arola ym. tulossa) todetaan, meänkielen puhujat itse asiassa käyttävät kaikkea meänkielistä mediaa, mitä vain saavat käsiinsä.

Monissa tapauksissa mediatarjonnan niukkuus kertoo myös kirjakielen nuoruudesta ja kiistellystä asemasta (esimerkiksi seton ja võron tapauksessa kaikki puhujat eivät varauksitta hyväksy uutta kirjakieltä). Viestimien sisällöntuotanto on myös teknisistä syistä hankalampaa, jos puhujaväestö on ikääntynyttä: sujuvimmat puhujat kuuluvat niihin sukupolviin, jotka eivät juuri tuota tai käytä Internet-pohjaista kieliaineistoa. Venäjän karjalaisista ja vepsäläisistä jotkut vanhemmat ovat oppineet lukutaidon vain venäjäksi eivätkä siksi pysty käyttämään uutta, latinalaiseen kirjaimistoon perustuvaa kirjakieltään.

4.6.6 Koulutus

Kuten edellä (4.4.5) todettiin, virolaisten maahanmuuttajaryhmien sekä (useimpien) Itävallan unkarilaisten osalta korkeat koulutuksen ulottuvuuden lukemat johtavat harhaan, koska ne kuvastavat maahanmuuttajien alkuperämaassaan saamaa koulutusta. Heidän asuinmaassaan koulutusjärjestelmän ”kielituotteita” ei ole lainkaan (Saksassa viron kieltä ei opeteta yhdessäkään koulussa) tai niitä on hyvin rajallisesti (Suomen koululaki mahdollistaa virolaisten äidinkielenopetuksen jossain määrin; Itävallassa koululaki säätelee unkarin kielen opetuksesta mutta vain Burgenlandin maakunnassa).

Slovenian unkarilaisten osalta ilmenee, että Prekmurjen unkarilaisalueen kaksikielinen, kahdella opetuskielellä toimiva koulujärjestelmä antaa käytännössä paremmat slovenian

kuin unkarin kielen taidot. Tässä on huomattava myös kieliasenteet: vanhemmat vaikuttavat uskovan, että sloveeninkielinen koulutus antaa lapsille paremmat eväät tulevaisuuteen.

Norjan pohjoissaamelaisten barometriarvo on tässä ulottuvuudessa parempi kuin muilla ”katottomilla” vähemmistöillä mutta silti huonompi kuin tilaisuuden painopistealueella. Lait, joilla pohjoissaamen käyttöä ja opetusta kouluissa tuetaan, alkavat jo vaikuttaa, mutta vanhimmat sukupolvet eivät ole vielä ehtineet hyötyä tästä.

Kaikkien muiden tapaustutkimusten heikot tulokset osoittavat, että kielet ovat käytännössä hyvin heikosti edustettuina koululaitoksessa. (Meänkielen osalta laskelmat voivat olla harhaanjohtavia, koska niissä ei otettu huomioon suomen kielen opetusta, johon 10% vastaajista oli osallistunut ja johon käytännössä on saattanut sisältyä meänkieltä.) Parhaassa tapauksessa kieltä opetetaan (vapaaehtoisena) oppiaineena, mutta nämäkin mahdollisuudet on yleensä luotu vasta äskettäin. Suurimmalle osalle nykyisistä aikuisista puhujista koulu on ollut sulautumisen ja kielenmenetyksen paikka.

4.6.7 Päätelmiä

Analyysista ilmenee selvästi, että kielituotteiden kysyntä on kaikissa tapauksissa suurempi kuin niiden saatavuus ja käyttömahdollisuudet. Suhteessa korkeisiin lukemiin ei pidä suhtautua liian optimistisesti: esimerkiksi suomen- ja saksanvirolaisten osalta tulokset muuttuisivat dramaattisesti, jos tutkimus kohdistuisi vain toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajiin. Varsinaisten kielituotteiden lisäksi tarvitaan tietoa ja rohkaisua; etenkin, koska monet kielituotteet vaativat luku- ja kirjoitustaitoa, koulutus on avainasemassa kielen elinvoimaisuuden kannalta. Kieli-ideologioiden ja asenteiden vaikutusta ei myöskään pidä unohtaa.

4.7 Monikielisyys ELDIAN kyselykaavaketutkimuksessa

ELDIAN kyselykaavakkeisiin sisältyi useita kysymyksiä, joilla tutkittiin useiden kielten (enemmistö- ja vähemmistökieli sekä muut kielet kuten englanti) käyttöä vastaajien perheissä sekä viestimien ja kulttuurituotteiden kulutuksessa. Vastaajia pyydettiin myös arvioimaan omaa kielitaitoaan eri kielissä sekä kertomaan, missä yhteyksissä he eri kieliä käyttävät. Näitä kysymyksiä ei tässä analysoida yksityiskohtaisemmin, koska niitä käsiteltiin jo aiemmissa luvuissa (4.3, 4.4, 4.6).

Toinen kysymyssarja koski sitä, missä määrin vastaajat kokevat monikielisyyttä virallisesti tuettavan. Vastaajilta kysyttiin, tukeeko (heidän tietääkseen) lainsäädäntö useiden kielten osaamista ja käyttöä heidän asuinalueellaan tai työmarkkinoilla sekä kohdellaanko heidän mielestään kaikkia kieliä ja niiden puhujia tasavertaisina.

Kolmanneksi ELDIAN kyselykaavakkeeseen sisältyi kysymyksiä, jotka koskivat vastaajien suhtautumista omaan kieleensä, sen puhujiin, kielten sekoittamiseen, kieliin liittyviin stereotyyppisiin uskomuksiin sekä kielten – enemmistökielen, vähemmistökielen ja

englannin – tulevaisuuteen. Lisäksi vastaajia pyydettiin kuvaamaan vaikutelmiaan eri kielistä vastakohtien välisillä asteikoilla, esim. *pehmeä – kova*. Vastaajien kieliasenteita on käsitelty tarkemmin luvuissa 2.3.2 ja 3.5.

4.7.1 Kielten sekoittaminen

Kysymyksessä 33 vastaajia pyydettiin ilmaisemaan, missä määrin he ovat samaa tai eri mieltä kielten sekoittamista koskevien väitteiden kanssa. Käsitettä ”kielten sekoittaminen” (tai ”sekakieli”) ei tarkemmin määritelty; kielitieteessä puhutaan *koodinvaihdosta* eli kielten vuorottelusta ilmausten tai puheenvuorojen välillä, mikä on tunnetusti mutkikas ja hankalasti määriteltävä ilmiö. Yleisesti voidaan sanoa, että vastaajien mielestä kielten sekoittaminen on yleistä etenkin nuoremmilla puhujilla. Suhtautuminen sen hyväksyttävyyteen vaihtelee sekä tapaustutkimusten välillä että yksittäisten tutkimusten aineistoissa, mutta puristisia (kielen ”puhtautta” arvostavia) näkemyksiä tavataan sekä vahvasti yksikielisessä kulttuurissa kasvaneiden ryhmien (kuten unkarilaisten ja virolaisten maahanmuuttajien) että heikosti standardoitujen, ”katottomien” vähemmistökielten parissa (kuten karjala ja vepsä Venäjällä).

Yleisesti ollaan sitä mieltä, että vanhempi sukupolvi puhuu ”oikeampaa” tai ”puhtaampaa” kieltä ja että koulutustaso ei juuri vaikuta kielten sekoittamiseen. Joissakin tapaustutkimuksissa korostuu kaupunkilaisen ja maalaisen elämänmuodon ero.

4.7.2 Viranomaisten ja lainsäädännön tuki monikielisyydelle sekä tasa-arvokysymykset

Useimmat ELDIA-tutkimusten vastaajat, myös virallisesti tunnustettujen ja tuettujen vähemmistökielten puhujat, eivät tieneet, tukeeko heidän maansa lainsäädäntö monikielisyyttä. ”En tiedä” -vastauksia oli huolestuttavan runsaasti.

Kysymys 50 (kohdellaanko eri kieliä ja niiden puhujia tasavertaisesti) oli kyselykaavakkeessa muotoiltu liian abstraktisti, ja vastaajien oli vaikea ymmärtää sitä tai nähdä omia kokemuksiaan osana yleisempää tasa-arvopolitiikkaa tai syrjintää. Tämä on tärkeä havainto, koska se osittain selittää, miksi niin harvat kielipohjaiset syrjintätapaukset päätyvät oikeusistuimien tai valvontaelinten käsittelyyn. Epäsuoraa syrjintää voi myös olla vaikea huomata: yksittäiset kielenpuhujat eivät välttämättä näe omaa kokemustaan laajemman syrjintäkuvion osana, tai he eivät halua nähdä itseään uhrin roolissa ja joutua siten yhä enemmän ”vähemmistöytetyiksi”.

4.7.3 Päätelmiä

Vaikka ELDIA-tutkimuksen vastaajista selvää enemmistöä voidaan pitää monikielisinä, ei kaksi- tai monikielisyyden olemuksesta ole selkeää yksimielisyyttä. Haastatteluaineistoista paljastuu, että tässä ei ole kysymys vain ”ulkoisesta viestinnästä” vaan myös sisäisestä

kielenkäytöstä ("ajattelu"). Moni- tai kaksikielisyyttä ei välttämättä nähdä pysyvänä asiain-tilana, vaan se voi muuttua vastaajan elinkaaren mittaan ja hänen asuinpaikkansa mukaan. ELDIAN tuloksista hahmottuu asetelma, jossa kaksi- ja monikielisyyttä ei yhteiskunnan tasolla kiistattomasti ja konkreettisesti tueta tai edistetä.

4.8 ELDIAN mediadiskurssianalyysistä

ELDIAN media-analyysin päämääränä oli valottaa monikielisyyden roolia ja vähemmistökieli-yhteisöjen asemaa osana yhteiskunnallista ympäristöään. Lähtöoletuksena oli, että viestimet tuottavat ja uusintavat valtasuhteita (ks. 2.7) ja siten vaikuttavat ratkaisevasti kielen säilymiseen tai sammumiseen.

Mediadiskurssianalyysi suoritettiin ELDIAN tapaustutkimusten kahdeksasta maasta kuudessa: Itävallassa, Virossa, Suomessa, Norjassa, Venäjällä ja Ruotsissa.¹¹ Kussakin näistä maista tarkemmin tutkittaviksi valittiin yksi tai kaksi vähemmistöyhteisöä mediarepresentaatioineen. Tutkimus kohdistui sekä vähemmistön että enemmistön viestimiin, päivä- ja viikkolehtiin; aineistoa täydennettiin tarvittaessa tiedotteilla ja Internetissä julkaistuilla materiaaleilla.

4.8.1 Tutkimussuunnitelma

Tutkimukset toteutettiin yhtenäisen suunnitelman mukaan, joka oli laadittu Reetta Toivasen johdolla ja tutkija Outi Tánczosin avustuksella. Tutkimusmenetelmänä käytettiin kriittistä diskurssianalyysia (CDA), joka korostaa kielen käyttöyhteyksien merkitystä ja keskittyy erityisesti siihen, miten valtasuhteet ilmenevät kielessä (Wodak & Meyer 2009). Kielen käyttö nähdään yhteisöllisenä voimana, ja tutkimuksen kohteena ovat yhteisön ongelmat (van Dijk 2008). CDA paljastaa teksteissä piilevät eriarvoiset valtasuhteet sekä yritykset legitimoida tai kyseenalaistaa niitä.

Media-analyysissa edettiin avainkysymyksistä kohti tekstiä suorittamatta koko teksteille systemaattista kaikkien kielenpiirteiden analyysia. Avainkysymykset voidaan tiivistää seuraavasti:

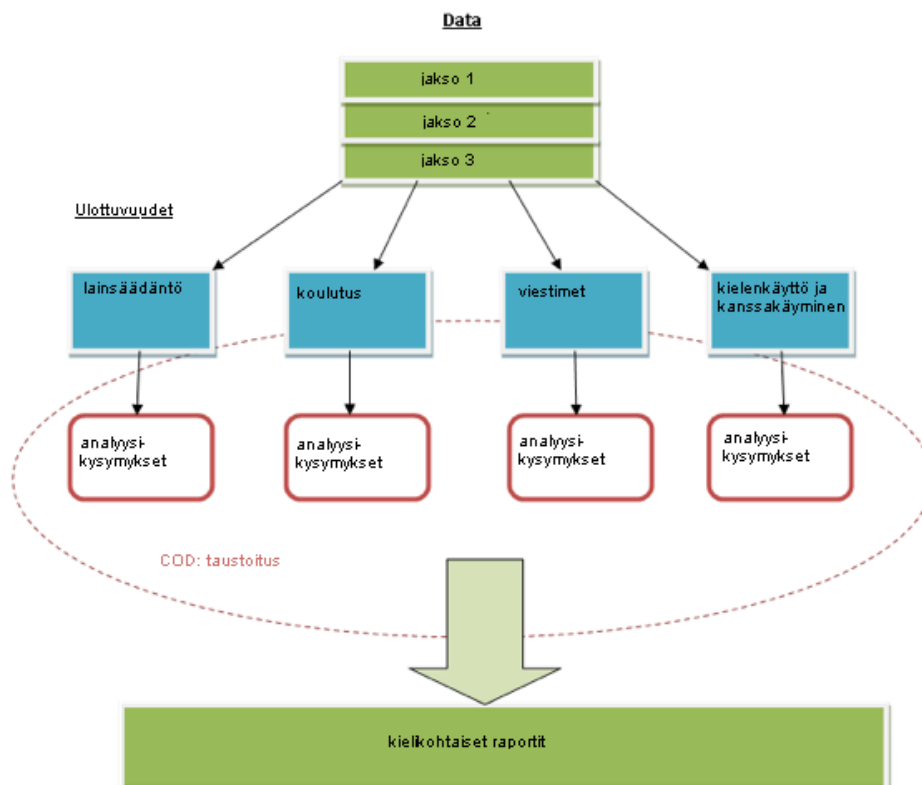
1. Miten vähemmistöjä käsitellään ja luonnehditaan enemmistön ja vähemmistön viestimissä?
2. Miten enemmistö- ja vähemmistöryhmät asemoidaan viestinten luomassa kuvassa suhteessa toisiinsa, ja miten ne asemoivat itsensä?

¹¹ Itävallan saksan- ja unkarinkielistä mediaa analysoi Rita Csiszár (Wienin yliopisto), Viron setoa ja võroa koskevat analyysit teki Kadri Koreinik (Tarton yliopisto), Suomen karjalaisia ja virolaisia koskevat media-analyysit laativat Niina Kunnas (Oulun yliopisto) ja Sonja Laitinen (Helsingin yliopisto). Norjan (pohjoissaame ja kainunkieli) mediaraportin kirjoittivat Mari Keränen (Helsingin yliopisto) ja Anna-Kaisa Räisänen (Oulun yliopisto), Ruotsin raportin (ruotsin- ja meänkielinen media) Nadja Nieminen Mänty (Tukholman yliopisto), ja Venäjän (karjala ja vepsä) media-analyysit tekivät Santra Jantunen ja Outi Tánczos (Helsingin yliopisto).

3. Miten enemmistö- ja vähemmistöviestimet kertovat yleisölle siitä, mitä ryhmien välisissä suhteissa tapahtuu?
4. Käsitelläänkö kielten säilymistä, ja miten?
5. Millaisia rooleja ja tehtäviä viestimet antavat enemmistö- ja vähemmistökielelle suhteessa kielten ja kulttuurien säilymiseen tai uhanalaisuuteen?

Koska etenkin enemmistökielisissä viestimissä aineistoa oli runsaasti, tutkijoita kehoitettiin valitsemaan tarkemmin analysoitaviksi kolme kolmen kuukauden jaksoa:

- 1) helmi–huhtikuu 1998, jolloin Alueellisten ja vähemmistökielten eurooppalainen peruskirja sekä Kansallisten vähemmistöjen suojelun puitesopimus astuivat voimaan;
- 2) 2000-luvun puolestavälistä kolmen kuukauden jakso:
 - Viro: kevät 2004 (etelävirolaisten kielimuotojen asemasta käyty keskustelu),
 - Norja: kevät 2005 (uusi kielilaki),
 - Ruotsi: kevät 2006 ("maahanmuuttajaruotsista" käyty keskustelu),
 - Itävalta: syksy 2006 (Unkarin kansannousun 50-vuotismuisto),
 - Venäjä: kevät 2004 (Karjalan tasavallan kielilakiehdotus),
 - Suomi: syksy 2005 (keskustelu yhtenäisen karjalan kirjakielen luomisesta);
- 3) Marraskuu 2010 – tammikuu 2011: viimeaikaisten kehitysten hahmottelua sekä uuden median analyysia (mikäli mahdollista).

Kuvio 17. Mediasosiologinen analyysi¹²

¹² Kuvion laati Outi Tánczos.

4.8.2 Tulosten yhteenvetoa

Kunkin maakohtaisen analyysin tavoitteena oli selvittää, miten vähemmistökieliä, kielten säilymistä, kielenmenetystä ja kielten elvytystä käsitellään enemmistö- ja vähemmistökielisissä viestimissä. Enemmistöviestimien asenteet heijastavat enemmistöyhteiskunnan suhtautumista vähemmistöyhteisöihin. Vähemmistömedian asenteet puolestaan kuvastavat niitä haasteita ja mahdollisuuksia, joista media vähemmistöyhteisöissä – joista monet ovat sirpaloituneita ja sisäisten konfliktien rasittamia – haluaa kertoa yhteisön jäsenille.

4.8.2.1 Unkarin kieli Itävallassa

Kolmen analyysijakson aikana tutkittavaksi valituista enemmistölehdistä (*Die Presse*, *Neue Kronen Zeitung*) yksikään ei julkaissut ainuttakaan Itävallan unkarilaisvähemmistöön liittyvää uutista. Ainoa uutiskynnyksen ylittänyt tapahtuma oli vuoden 1956 vallankumouksen 50-vuotismuistojuhla. ”Molemminpuolisen kiitollisuuden diskurssi” korosti molempien maiden positiivista roolia, sekä unkarilaisten vapaustaistelijoiden että itävaltalaisien, jotka auttoivat lukuisia unkarilaispakolaisia. Tässäkään yhteydessä unkarin kielen ja unkarilaisen kulttuurin säilymistä Itävallassa ei käsitelty.

Satunnaiset konfliktit eivät pääse myöskään vähemmistömediaan tai niistä raportoidaan vain pehmentäen. Vähemmistöviestimet eivät myöskään kerro siitä, miten vähemmistöpoliittinen päätöksenteko ja muut enemmistöyhteiskunnan tapahtumat vaikuttavat Itävallan unkarilaisyhteisöjen elämään. Tämä ”piilodiskurssi” viittaa siihen, että Itävallan unkarilaiset eivät täysin kykene ajamaan omia etujaan. Vaikka vähemmistöviestimissä usein käsiteltiin erinäisiä äidinkielenopetukseen liittyviä tapahtumia, varsinainen kielenelvytys ei ollut esillä yhdelläkään tutkituista aikaväleistä. Edes vähemmistöviestimet eivät kertoneet unkarin kielen opetukseen liittyvistä konflikteista eivätkä pohtineet, mikä olisi itävaltalaisen enemmistöyhteiskunnan tehtävä unkarin kielen ja unkarilaisuuden tukemisessa.

Enemmistöviestimien analyysi osoitti, että unkarilaisten ohella muutkin virallisesti tunnustetut Itävallan kansalliset vähemmistöt – varsin vähälukuisina, hyvin integroituneina tai suorastaan sulautuneina – saavat hyvin vähän mediahuomiota osakseen. Enemmistöviestimissä kielikysymykset lähes poikkeuksetta liittyvät maahanmuuttopolitiikkaan ja maahanmuuttajien kotouttamiseen, etenkin maahanmuuttajien heikon saksantaidon ongelmiin.

4.8.2.2 Võro ja seto Virossa

Setukaisia ja seton kieltä käsitellään Viron enemmistöviestimissä vain harvoin; setukaisten oma lehti *Setomaa* ilmestyy niin harvoin, että vain yhdeksän numeroa pystyttiin analysoimaan. Myös võron kieli ja sen puhujat ovat julkisessa enemmistödiskurssissa vain harvoin esillä. Enemmistömedia tuntuu käsittelevän näitä kysymyksiä vain satunnaisesti, lähinnä silloin, kun vallitseva tila on muuttumassa tai sitä kyseenalaistetaan: tällaisia tilanteita ovat lain muutokset tai vähemmistökielisen euroviisuedustuskappaleen valinta.

Vähemmistölehdistö yllättäen välttää käsittelemästä seton ja võron puhujia vähemmistönä, eikä sillä tunnu olevan selkeää poliittista agenda. Tämä johtunee siitä, että varsinkaan võrolaiset eivät välttämättä näe itseään etnisenä vähemmistönä vaan osana virolaista enemmistökansaa.

4.8.2.3 Viron ja karjalan kieli Suomessa

Molemmat Suomessa analysoidut enemmistölehdet, sekä *Helsingin Sanomat* että *Kaleva*, kirjoittavat usein vähemmistöistä, mutta yleensä kohteena ovat suomenruotsalaiset, pohjoisen saamelaisyhteisöt tai maahanmuuttajat (näiden joukossa joskus myös virolaiset). Karjalaiset ja karjalan kieli (tai kielet) ovat esillä vieläkin harvemmin, ja yleensä tällöinkin on kysymys Venäjän karjalaisista tai äskettäin sieltä muuttaneista. Yleensä kielikysymyksiä ei käsitellä usein, ja kieli yleensä mainitaan vain muiden ”ongelmien” joukossa.

Vironkielistä mediaa ei Suomessa juuri ole, eikä uutiskirjeiden sekä sosiaalisen median analyysi paljastanut paljoakaan suomenvirolaisten kiinnostuksen kohteista. Edes viron kielen opetus, jonka luulisi olevan virolaisille perheille keskeinen kysymys, ei juuri noussut esiin tässä aineistossa. Suomen kielen oppiminen ja suomen kielen käyttäminen viranomaisissa oli itsestäänselvä vaatimus, jota kukaan ei tunnu kyseenalaistavan.

Suomen karjalankieliset, päinvastoin kuin suomenvirolaiset, ovat harvalukuinen ja hajanainen ryhmä, ja karjalaisilla viestimillä on tärkeä tehtävä kielen elvytystoimista, kielikursseista ja muista tapahtumista tiedottamisessa.¹³ Media-analyysin valossa karjalan kielen saavuttama virallinen vähemmistökielen asema ei ole juuri parantanut sen statusta, korkeintaan herättänyt jonkin verran tulevaisuuden toiveita.

4.8.2.4 Pohjoissaame ja kainunkieli Norjassa

Norjan enemmistölehdet käsittelevät vähemmistökysymyksiä säännöllisesti. Saamelaisten ja enemmistömedian suhde on reilu ja avoin, mitä osoittavat myös mielipideosastojen kirjoitukset sekä viittaukset saamelaisiin viestimiin. Kveenien ja enemmistöviestimien suhde on hankalampi: kveenivähemmistö valittaa, ettei saa riittävästi huomiota enemmistömedialta.

Enemmistölehtien mielipidekirjoituksissa saamelaisia ja kveenejä usein vertaillaan keskenään, etenkin artikkeleissa, jotka käsittelevät kveenien ja kainunkielen lainsäädännöllistä asemaa sekä saamelaisten ja kveenien eriarvoista rahoitusta ja resursointia. Joissain teksteissä huomautetaan, että saamelaisparlamentin pitäisi saada lisää vastuuta hallinnossa ja päätöksenteossa.

¹³ Suomessa ilmestyy yksi ainoa kokonaan karjalankielinen lehti, *Karjal Žurnalu*, sekin vasta vuodesta 2011 alkaen, joten sitä ei voitu ottaa huomioon tässä media-analyysissä.

Kaiken kaikkiaan enemmistöviestimet esittävät vähemmistöt (saamelaiset ja kveenit) ja vähemmistökielet yhteiskunnan luonnollisina osina, jotka tarvitsevat valtion suojaa ja tukea. Varsinainen kielen elvyttäminen ja käyttö taas nähdään enemmistön diskurssissa vähemmistön omana asiana.

Kveenien lehti *Ruijan Kaiku* on ainoana sanomalehtenä julkaissut säännöllisesti kveenejä koskevaa ja kainunkielistä aineistoa vuodesta 1995 ja puolustaa väkevästi vähemmistön oikeuksia. Kveenien vähemmistöstatukseen keskittyvissä kirjoituksissa kveenit kuvataan positiivisessa valossa, norjalaiset taas usein negatiivisesti, ”ulkopuolisina”. Viime kädessä tekstit kuitenkin vetoavat enemmistöön esittäessään kveenivähemmistön tilanteen mahdollisimman kriittisenä; tarkoitus on tehdä selväksi, että vähemmistön suojelemiseksi täydelliseltä sulautumiselta tarvitaan rahoitusta.

Saamelaisten lehdistössä yleisimpiä aiheita ovat (i) poronhoito, (ii) koulutus ja kielenkäyttö julkisissa palveluissa ja viranomaisissa, sekä (iii) saamelaisparlamentin ajankohtaiset asiat; kaikki nämä kuvataan useimmiten norjalaisesta näkökulmasta. Useissa artikkeleissa kerrotaan opetuksen laadun heikkenemisestä ja opettajapulasta, jonka takia monet vanhemmat ovat päätyneet ottamaan lapsensa kotiopetukseen. Toinen usein käsitelty ongelma on terveydenhoidon ja muiden sosiaalipalvelujen heikko saatavuus saameksi.

Enemmistöviestimissä Norjan valtio esitetään rahoittajana ja päättäjänä. Saamelaisviestimet taas usein tähdentävät saamelaisyhteisön vastuuta kielen säilymisestä. Kiintoisaa on, että kveenien asioista raportoidessaan saamelaisviestimet korostavat Norjan valtion osuutta paljon enemmän kuin omissa asioissaan.

4.8.2.5 Karjala ja vepsä Venäjällä

Venäjäncarjalaisten viestimien diskurssi keskittyy folkloreen, historiaan ja perinteisiin, ja kieltä kuvataan perinteisen maalaiselämän yhteydessä. Karjalaisia ryhmänä kannustetaan käyttämään kieltään enemmän mutta ei osallistumaan poliittiseen toimintaan – vaikka toisaalta tekstit usein syyttävät viranomaisia liian heikosta kielen tukemisesta ja arvostelevat resurssien puutetta. Erityisen myönteisessä valossa kuvataan niitä virkamiehiä ja päättäjiä, joilla itsellään on etninen karjalainen tausta. Usein kerrotaan iäkkäistä ihmisistä ja heidän elämästään mutta myös lapsista ja opiskelijanuorista, jotka opettelevat ja käyttävät karjalan kieltä. Keski-ikäisistä esillä ovat etenkin aktivistit, opettajat ja kulttuurityöntekijät.

Karjalaiset lehdet – *Oma Mua*, jossain määrin *Vienan Karjala* – ovat vuosina 2004–2010 jossain määrin lisänneet kriittistä sävyä ja viranomaisille esitettyjä suoria kysymyksiä. Kielen opetuksen ja tulevaisuuden kysymykset ovat saaneet yhä enemmän huomiota.

Vepsänkielisessä diskurssissa (kuten karjalaisessakin) kielen säilyttämisen merkitystä korostetaan, mutta samalla se kuvataan puhujien itsensä vastuulla olevana asiana. Nuoria vepsän kielen opiskelijoita ihailaan, mutta kirjoittajat myös valittelevat, että yliopisto-opiskelijoita

kiinnostaa karjala ja etenkin suomi enemmän kuin vepsä. Juhlia ja muita tapahtumia, joihin vepsäläisten edustajia on osallistunut, kuvataan yksityiskohtaisesti.

Analysoidut karjalan- ja vepsänkieliset lehdet eivät voi kilpailla venäjänkielisten viestimien kanssa vaan keskittyvät vahvistamaan karjalaista tai vepsäläistä identiteettiä. Sekä karjalan- tai vepsänkieliset että venäläiset viestimet ovat valtion omistuksessa, ja niiden sisällöt ovat osaksi samantapaisia.

Venäläisessä lehdistössä Karjalan itämerensuomalaisia vähemmistöjä käsitellään varsin usein mutta yleensä pinnallisesti ja nostalgisesti, keskittyen perinteiseen maalaiselämään ja korostaen näkyvää kulttuuria (tanssi, vaatteet, ruoka jne.) enemmän kuin kieltä. Kylien tyhjeneminen ja sitä vastaan käyty taistelu on yleinen aihe sekä venäjän- että karjalan-kielisissä lehdissä. Yleensä sävy on positiivinen ja rohkaiseva. Viranomaisten arvostelua kielen ja kulttuurin säilymisen kysymyksissä ei venäjänkielisistä teksteistä juuri löydy, eikä yhtään henkilöä tai laitosta nimenomaisesti aseteta vastuuseen.

Venäjänkielisissä analysoiduissa viestimissä ei käsitellä kielen säilymistä, vähemmistöjen oikeuksia tai lainsäädännön muutosten seurauksia vähemmistöjen kannalta. Näyttää siltä, että nämä jätetään valtion omistavan vähemmistömedian käsiteltäviksi. Vähemmistökieliset viestimet eivät kuitenkaan tavoita suurinta osaa nuorista ja keski-ikäisistä, jotka eivät sujuvasti hallitse perintökieltään, eivätkä venäjänkielistä enemmistöä.

4.8.2.6 Meänkieli Ruotsissa

Kautta koko ruotsalaisen aineiston kulkee muutamia kyseenalaistamattomia perusoletuksia: Meänkielen puhujien Ruotsissa kokemaa sortoa ei missään kiistetä eikä positiivista asennetta kaksi- tai monikielisyteen tai perintökielen säilyttämiseen kyseenalaisteta. Edes ruotsin kielen oppimisen tärkeyttä korostavia kommentteja ei näy. Artikkeleista hahmottuu yksimielinen ruotsalainen yhteiskunta, jossa kaikkia kannustetaan käyttämään äidinkieltään. Jos aineisto olisi valittu ja kysymykset asetettu toisin, toisenlaisia asenteita olisi saattanut selvemmin tulla esiin.

Vaikka enemmistöviestimet yksimielisesti tuomitsevat sulauttamispolitiikan, kielen elvyttämisen ja käytön kysymykset jätetään meänkielen puhujien omaksi huoleksi. Voi myös sanoa, että mitä kauempana vähemmistön alueesta enemmistölehti ilmestyy, sen positiivisemmin se suhtautuu vähemmistöön. Alueellisten viestimien kuten *Haparandabladetin* on tasapainoiltava ruotsalaisten ja meänkielisten välillä.

Meänkielen puhujista hahmottuu kaksi kuvaa: passiivinen ryhmä, joka yhä kärsii sorron, häpeän ja kielenriiston seurauksista mutta ei tunnu olevan kiinnostunut kielikysymyksistä, ja aktiivinen ryhmä, joka sorrosta huolimatta on tuottanut kirjallisuutta, runoja, teatteria, lauluja jne. turvatakseen kielensä tulevaisuuden. Meänkielen edustus Ruotsin viestimissä on ohut: monet artikkelit keskittyvät samaan pieneen aktivistijoukkoon, ja niitä kirjoittavat samat muutamat kirjoittajat ja toimittajat.

4.8.3 Euroopan enemmistö- ja vähemmistöviestimien diskurssi ja sen merkitys ELDIAssa

Sekä vähemmistö- että enemmistöviestimet voivat eri syistä vältellä vähemmistölle olennaisten asioiden käsittelemistä. Itävallassa ja Virossa vaikuttaa siltä, että tutkitut vähemmistöt mieluiten korostavat onnistunutta integroitumistaan tai olennaista yhteyttään enemmistöväestön kanssa eivätkä halua saada ”rettelöitsijän” leimaa. Venäjällä vepsän- ja karjalankielinen media on valtion omistuksessa ja samojen tahojen valvonnassa kuin enemmistökieliset viestimet.

Ruotsissa ja Norjassa näkyvyyttä ja poliittista painoa alkoivat ensimmäisinä vaatia alkuperäiskansa saamelaiset; meänkieliset ja kveenit ovat jonkinlaisessa kilpailuasetelmassa paitsi enemmistöön myös saamelaisiin nähden. Molempien maiden enemmistöviestimet korostavat enemmistöyhteiskunnan moraalista vastuuta ja syyllisyyttä entisaikojen sortoon. Samaan aikaan kveenien ja meänkielen puhujien viestimet valittelevat omien yhteisöjensä motivaation puutetta.

Norjan saamelaiset nousevat tässä aineistossa parhaaksi esimerkiksi siitä, miten enemmistö- ja vähemmistöviestimet ovat kyenneet lähestymään toisiaan ja itse asiassa tärkeissä kysymyksissä myös löytäneet yhteisen kannan – näin etenkin kielen ja kulttuurin suhteen. Norjassa sekä enemmistö- että vähemmistödiskurssissa kielelliset oikeudet nähdään hyvityksenä entisaikojen norjalaistamispolitiikasta, ja valtio asetetaan vastuuseen saamen kielen ja saamelaiskulttuurin säilymisestä. Saamelaisen vastuulla puolestaan ovat kulttuuri- ja kielipolitiikan sisällöt sekä oman yhteisön motivoiminen aktiiviseen kielen käyttöön.

Suomen karjalan- ja vironkielisillä vähemmistöillä on hyvin erilainen tausta ja asema. Karjalankielisillä on vakiintunut mutta hyvin pieni vähemmistöyhteisönsä, jonka toiveita ja huolia eivät Suomen enemmistöviestimet näytä ottavan kovin vakavasti. Suomenvirolaiset taas ovat samantapaisessa asemassa kuin Itävallan unkarilaiset maahanmuuttajat: vaikka heitä on paljon, heidän medianäkyvyytensä on lähes olematon, heidän oletetaan hyödyntävän ”emämaan” mediatarjontaa, eivätkä he juurikaan vaadi julkisesti oikeuksia tai käyttömahdollisuuksia kielelleen.

Koko aineistosta on vaikea löytää yhteisiä piirteitä lukuun ottamatta sitä ilmeistä seikkaa, että kaikilla tutkituilla yhteisöillä on ongelmia kaikilla ELDIAN painopistealueilla. Enemmistöviestimien hyväntahtoisuus vähemmistöjä kohtaan tuntuu olevan verrannollinen etäisyyteen: vähemmistöjen asuinalueella ilmestyvä media suhtautuu niihin kriittisemmin mutta myös moniarvoisemmin. Kuitenkin sekä maanlaajuiset että alueelliset viestimet käsittelevät liian vähän vähemmistöjen todellisia huolia; siten ne välttelevät konflikteja.

Saamelaisjärjestöt kutsuivat Norjan viestimet yhteiseen konferenssiin pohtimaan, miten vähemmistöistä on kirjoitettava. Tästä voitaisiin ottaa oppia kaikissa maissa: vähemmistöjen edustajia kuullaan liian harvoin, eivätkä heidän omat mielipiteensä pääse riittävästi esille.

Aineiston analyysistä näkyy, että kulttuuriharrastukset, kansanperinne, kirjallisuus ja teatteri saavat herkästi paljon huomiota vähemmistöpolitiikan ja vähemmistön omien näkemysten

kustannuksella, jopa niinkin keskeisissä kysymyksissä kuin vähemmistölain säädäntö tai politiikan muutokset. Vähemmistömedia toistaa samaa kuviota. Voisiko tästä päätellä, että ”harmittomista” kulttuuri- ja perinnetapahtumista raportoiminen on helpompaa sekä enemmistö- että vähemmistömedialle? Ovatko kielen säilymisen ja elvyttämisen kysymykset liian herkästi politisoituvia (koska ne vaativat resursseja ja asenteiden muutosta), ja siksi niitä vältellään?

4.9 ELDIAN lakien ja laitosten analyysi

ELDIA:n lain ja hallintorakenteiden tutkimus palveli projektin keskeisiä päämääriä ainakin kahdella tavalla: tunnistamalla institutionaalistuneita asenteita ja poliittisten prosessien tuloksia sekä nimeämällä keskeisiä toimijoita ja painopisteitä. Näin on helpompi ymmärtää ei vain oikeusjärjestelmää vaan koko yhteiskuntaa. ELDIA-tutkimuksen menetelmissä pyrittiin siirtymään konfliktipohjaisista malleista vuorovaikutusta, rakentumista, dialogia ja yhteistä toimijuutta korostavaan kuvaukseen. Tästä syystä myös lainopillinen analyysi tutki kieliyhteisöjen yhteiskunnallisia osallistumiskanavia.

Länsimaissa yksikielisyys tuntuu olevan globaali ja hallitseva ilmiö – mutta silti eurooppalaiset usein osaavat ja käyttävät kahta tai useampaa kieltä, hyvin vaihtelevan tasoisesti, sekä viestintätarkoituksiin että symbolisista syistä. Tämä näkyy myös lainsäädännössä, missä symbolinen tunnustetuksi tuleminen on tärkeää myös niille kieliyhteisöille (esimerkiksi Suomen karjalankieliset tai Viron vörolaiset ja setukaiset), jotka eivät välttämättä tavoittele perintökielelleen laajempaa julkista käyttöaluetta.

Puhujan toimijuuden korostaminen merkitsee myös, että yksilöt ja ryhmät nähdään toimijoina, jotka jatkuvasti tekevät valintoja. Lainsäädäntö voi rajoittaa tai laajentaa näitä valinnanmahdollisuuksia.

4.9.1 ELDIAN lakien ja laitosten analyysin kysymykset ja tavoitteet

ELDIA:n lainopillisten tutkimusten ydinkysymykset olivat seuraavat:

1. Mikä on lainsäädännön osuus siihen, että eri kieliä käytetään tai ei käytetä tietyissä käyttöyhteyksissä?
2. Miten lainsäädäntö osaltaan edistää tai ehkäisee kielellistä monimuotoisuutta?
3. Mitkä lakeihin ja laitoksiin liittyvät tekijät vaikuttavat kielen käyttöön, kielen säilymiseen ja kielelliseen monimuotoisuuteen?

Lainopillisissa analyysissä käsiteltiin kutakin maata kokonaisuutena, keskittyen erityisesti tutkimuksen kohteena oleviin vähemmistöihin. Analysoitavina olivat siis Itävalta (Zwitter 2012), Viro (Meiorg 2012), Suomi (Grans 2012), Saksa (Stephan 2012), Norja (Granhölm 2012), Slovenia (Roter 2012), Ruotsi (Öst 2012) ja Venäjä (Fogelklou, tulossa).

Syrjinnän vastustamista yleensä on tutkittu jo laajalti, mutta kielilainsäädännön osuus tähän, etenkin koulutuksen alalla, on saanut paljon vähemmän huomiota. Kenties Norjan pohjoisosaamea lukuun ottamatta eri maiden ”pienten” vähemmistökielten asemaa koskeva yksityiskohtainen, akateeminen oikeustieteellinen tutkimus puuttuu lähes kokonaan. Tämä koskee jopa suhteellisen suurilukuisia vähemmistöryhmiä kuten Ruotsin suomalaisia.

Jotkin tutkituista tilanteista olivat erityisen hankalia tutkittavia: esimerkiksi viron kielellä Saksassa ei ole minkäänlaista erityistä oikeudellista asemaa. Tämäkin tapaustutkimus osoittautui kuitenkin hyvin hyödylliseksi, koska se valotti lainsäädännön tiettyjä perusoletuksia. Ensinnäkin vähemmistöpolitiikka on usein alueperustaista, ja monikielisyys nähdään integraation esteenä. Toiseksi: liittovaltioissa on tiettyjä erityispiirteitä. Paikallisella tai osavaltiotasolla tarjoutuu usein mahdollisuuksia konkreettiseen toimintaan ja hyvien käytäntöiden kehittämiseen silloinkin, kun valtakunnallisella tasolla ei ryhdytä toimiin – mutta toisaalta alueelliset erot, kuten esimerkiksi Itävallassa, missä vähemmistöt ovat aivan eri asemassa eri osavaltioissa, saattavat vaarantaa kansalaisten tasavertaisen kohtelun.

Lainopillisten analyysien haasteena on lisäksi ollut termien ”kielilainsäädäntö” tai ”kielilaki” määrittelemineen. Monissa maissa ei ole erityistä kielilakia, joka nimenomaisesti kattaisi kaikki tässä tutkitut kielet, ja pelkästään tällaisiin lakeihin keskittyminen olisi liiaksi rajoittanut tutkimuksen näkökulmaa. Olemme siksi nimenneet neljä lainsäädännön ydinaluetta tarkemmin tutkittaviksi:

1. Perustuslain määräykset (etenkin kielten ja vähemmistöjen suhteen);
2. Kielilainsäädäntö;
3. Koulutusta, etenkin perus- ja toisen asteen koulutusta, koskeva lainsäädäntö;
4. Medialainsäädäntö (lehdistön, radion, tv:n ja uusien medioiden sääntely).

4.9.2 ELDIAN lakien ja laitosten analyysin yleistuloksia

Analyysit vahvistivat, että tilanne on pohjimmiltaan ristiriitainen: poliitikot ja yhteiskunnat yleisesti tunnustavat monikielisyyden arvon, mutta monikielisyyttä – etenkin vähemmän käytettyjen ja pienten kielten osalta – tukevia lakeja ja laitoksia ei ole luotu eikä vakiinnutettu riittävästi.

Kaikissa ELDIAN tutkimissa maissa kielilakeja on säädetty tai kielilainsäädäntöä uudistettu viime vuosina. Tämä johtuu osaksi vähemmistön omasta aktiivisuudesta, osaksi se on reaktiota globalisaatioon ja siihen, että kansainväliset välittäjäkielet, etenkin englanti, on alettu kokea uhkaksi kansallisvaltiokieliille. Nuorimpien maahanmuuttajaryhmien (kuten suomen- ja saksanvirolaisten) saama tuki ja tunnustus on yhä vähäistä. Monet ELDIAN tutkimista kielistä ovat äskettäin saaneet lainsäädännön tunnustuksen tai lisää tukea, mutta missään ei ole luotu johdonmukaista pitkän tähtäimen kielipolitiikkaa tai strategiaa, joka tähtäisi monikielisyyteen – poikkeuksena mahdollisesti Norjan hallituksen saamen kieltä koskeva toimintasuunnitelma vuosiksi 2009-2014.

Kaikissa tapaustutkimuksissa toistuu se havainto, että kielilakien rikkomiseen – etenkin pienempien vähemmistökielten tapauksessa – ei käytännössä pystytä puuttumaan oikeusjärjestelmän keinoin. ELDIAn tutkimiin kieliin liittyviä oikeusprosesseja ja oikeudellisia ennakkotapauksia ei myöskään juuri näytä olevan, ei edes valtioissa, joissa kieltä säätelevällä lainsäädännöllä on pitkät perinteet.

Toinen keskeinen havainto on, että yksilön monikielisyttä tai yhteisön kielellistä monimuotoisuutta ei lainsäädännöllä juuri tueta. Laeilla yleensä tunnustetaan vain jonkin tietyn ryhmän oikeus käyttää jotain tiettyä kieltä jollakin tietyllä alueella. Tällainen lähestymistapa ei välttämättä tue eikä kannusta globalisoituvia yhteisöjä ja entistä liikkuvampia kansalaisia laajempaan yhteisölliseen monikielisyyteen.

4.9.3 Monikielisyden ja kielellisen monimuotoisuuden asema tutkittujen maiden lainsäädännössä

4.9.3.1 Itävalta

Itävallan perustuslaissa sitoudutaan tukemaan ”maan kielellistä ja kulttuurista monimuotoisuutta, joka ilmenee sen perinteisissä kansallisissa vähemmistöissä”. Kielellinen monimuotoisuus on myös määritelty yhdeksi Itävallan koulutusjärjestelmän nimenomaiseksi tavoitteeksi. Koulujen opetussuunnitelmat korostavat positiivista suhtautumista monikielisyyteen ja kielelliseen monimuotoisuuteen. Koululaitoksessa kaksikielisyttä tukevat perustuslain yleiset määräykset sekä Burgenlandin ja Kärntenin osavaltioiden vähemmistökoululait. Lisäksi Itävallan Korkein oikeus on jo 1979 painottanut kaksikielisen koulutuksen merkitystä suoja-toimena vähemmistöjen sulautumista vastaan.

Käytännössä kuitenkin koululaitoksessa kielellisellä monimuotoisuudella ymmärretään vain yleisesti käytettyjä välittäjäkieliä. Kielellisen monimuotoisuuden ja monikielisyyden merkitystä ei vielä ole riittävästi tunnustettu ja tuettu *poliittisessa järjestelmässä*, vaan se jää symboliselle tasolle. Vähemmistökieliä niiden eri käyttöyhteyksissä tukevaa johdonmukaista kielipolitiikkaa ei vielä ole kehitetty, eivätkä yksityisten tahojen käynnistämät projektit ja ohjelmat saa riittävästi valtion tukea. Kielipoliittinen piittaamattomuus estää vähemmistökielten ja monikielisyyden tehokkaan tukemisen ja edistämisen.

Vaikka kaksi- ja monikielisydestä käydään jonkin verran julkista keskustelua ja yhä useammat lapset osallistuvat kaksi- tai monikielisiin koulutusohjelmiin, laajempaa kansalaiskeskustelua kielellisestä monimuotoisuudesta ei ole syntynyt. Käynnissä oleva integraatio-keskustelu käsittelee lähes pelkästään maahanmuuttajien saksan kielen taitoa. Edes niissä osavaltioissa, joissa perinteisesti asuu vanhoja vähemmistöryhmiä, vähemmistökiel(t)en opetusta ei tarjota yleisesti kaikille oppilaille etnisestä taustasta riippumatta.

4.9.3.2 Viro

Virossa, missä kielipolitiikkaa on ohjannut myös neuvostoajalta periytyvä huoli viron kielen aseman ja säilymisen puolesta, kielellinen monimuotoisuus ei ole lainsäädännön tai poliittisen järjestelmän päämäärä. Perustuslaki määrittelee Viron kansallisvaltioksi, jolla on yksi ainoa kansalliskieli. Kielen käytön sääntely eri alueilla viittaa siihen, että päämääränä on valtiollinen yksikielisyys. Vaikka vieraiden kielten taito nähdään välttämättömyytenä, sitä korostetaan ja kannustetaan, sitä pidetään myös uhkana viron kielelle.

Vörolaiset ja setukaiset pitävät itseään (myös) virolaisina ja saattavat määritellä äidinkieliin sekä võron tai seton että viron yleiskielen, mikä on ristiriidassa kansallisen yksikielisyyden politiikan kanssa. Heidän todellista monikielisyyttään ei tunnusteta Viron lainsäädännössä, jonka oletuksena on, että kukin henkilö voi kuulua vain yhteen etniseen ryhmään ja hänellä voi olla vain yksi äidinkieli. Vuoden 2011 kielilaki velvoittaa valtion tukemaan ”viron kielen alueellisia muotoja”, joihin kuuluvat myös võro ja seto, mutta ei tunnusta niitä itsenäisiksi kieliksi.

4.9.3.3 Suomi

Suomessa kielellinen monimuotoisuus on epäsuorasti tunnustettu siten, että perustuslaissa maan kansalliskieliksi on määritelty suomi ja ruotsi sekä erikseen mainittu eri kieliryhmien kollektiivinen, perustuslaillinen oikeus ylläpitää ja kehittää kieliään ja kulttuurejaan. Nimenomaisesti monikielisyyteen pyrkivää poliittista toimintaohjelmaa ei kuitenkaan ole. Nykyisessä hallitusohjelmassa mainitaan ruotsin- ja saamenkielisten oikeudet ja intressit mutta ei muita kieliä eikä kielellistä monimuotoisuutta ylipäätään. Yksilön tasolla monikielisyys on epäsuorasti jo pitkään kuulunut koululaitokseen, missä toisen kotimaisen kielen (suomi/ruotsi) ja ainakin yhden vieraan kielen opiskelu on pakollista.

4.9.3.4 Saksa

Monikielisyys ei kuulu Saksan liittotasavallan lainsäädännön tai poliittisen järjestelmän nimenomaisiin tavoitteisiin, eikä sillä ole erityistä asemaa koululaitoksessa, muutamia yksittäisiä kouluja lukuun ottamatta. Institutionaalisesta näkökulmasta Saksa on lähinnä yksikielinen valtio.

Saksan perinteiset vähemmistöt (romaneja lukuun ottamatta) ovat pieniä ryhmiä, jotka elävät perinteisillä asuinalueillaan eivätkä uhkaa koko valtion kielellistä yhtenäisyyttä. Sitä vastoin suhteellisen lukuisat viime vuosikymmeninä saapuneet maahanmuuttajat ilmeisesti koetaan uhkana Saksan kielelliselle yhtenäisyydelle, eikä kielellisen monimuotoisuuden käsitettä lainsäädännöllisessä tai poliittisessa mielessä selvästikään kovin mielellään laajenneta koskemaan maahanmuuttajia. Sikäli kuin käytännön myönnytyksiä tarvitaan (esimerkiksi julkisia palveluja, kuten terveydenhuoltoa, maahanmuuttajien kielillä), ensisijaiseksi koetaan niiden tarjoaminen suurimpien maahanmuuttajaryhmien kielillä kuten turkiksi, ei niinkään pienten ryhmien kuten virolaisten omilla kielillä.

4.9.3.5 Norja

Norjassa kielellinen monimuotoisuus on lainsäädännössä tuttua jo senkin takia, että norjan kielellä on kaksi virallista muotoa, *bokmål* ja *nynorsk*. Nykyinen kieliasioista käyty keskustelu koskee etenkin englannin kieltä, joka uhkaa syrjäyttää norjan yhä useammilla julkisen elämän alueilla.

Norjan paikannimilaki tuo maan kielellisen monimuotoisuuden näkyviin tie- ja paikannimikilpien välityksellä – jotka ovat nostattaneet paljon keskustelua ja paikoittain myös joutuneet vandalismin kohteiksi. Kieliyhteisöihin tämä on kuitenkin vaikuttanut lisäämällä tietoisuutta laista ja saanut ne toivomaan lisää julkista näkyvyyttä saamen ja kainun kielelle. Myös kouluissa kielellinen monimuotoisuus on tulossa yhä voimakkaammin esille uuden koululain ja siihen liittyvien saamen kielen opetussuunnitelmien kautta. Norjan kouluissa on nykyään opetussuunnitelmat 14 eri kielelle.

4.9.3.6 Slovenia

Sloveniassa kielellistä monimuotoisuutta on perinteisesti lähestytty kahdelta suunnalta: toisaalta ”kotimaista” kielellistä monimuotoisuutta edistetään tukemalla unkarilaista ja italialaista vähemmistöä niiden perinteisillä alueilla, toisaalta tunnustetaan kunkin yksilön oikeus oppia ainakin yhtä laajemmin käytettyä välittäjäkieltä. Asenteet kielellistä monimuotoisuutta kohtaan ovat siis monenkirjavia, ja kielipolitiikka vaikuttaa mutkikkaalta ja sekavalta. Slovenian koululaitos on jo pitkään vahvasti tukenut yksilön monikielisyttä, mutta useampien kielten käyttöä julkisissa yhteyksissä – esimerkiksi oikeuslaitoksessa, viranomaisissa tai viestimissä – ei ole edistetty.

Italialais- ja unkarilaisvähemmistön alueilla, jotka on virallisesti määritelty ”monikansallisiksi”, Slovenian laki takaa vähemmistö- ja sloveenin kielelle tasavertaisen käytön viranomaisissa, virallisissa asiakirjoissa sekä tie- ja paikannimikilvissä. Unkarilaisvähemmistön alueella kaikki lapset käyvät kaksikielistä koulua.

4.9.3.7 Ruotsi

Ruotsissa kielipolitiikka on muuttunut vasta äskettäin. Vaikka perustuslain mukaan etnisten, kielellisten ja uskonnollisten vähemmistöjen mahdollisuuksia kulttuurinsa ja kielensä säilyttämiseen on tuettava, tätä ei nimenomaisesti mainita lainsäädännön tai poliittisen järjestelmän päämääränä. Ruotsin kielellisen monimuotoisuuden suojeleminen on kylläkin mainittu yhtenä uuden (vuonna 2009 hyväksytyn) kielilain tavoitteena. Kielellinen monimuotoisuus tosin määritellään toivottavaksi vain sen kautta, että se edistää yksilöiden henkilökohtaista, taloudellista ja kulttuurista hyvinvointia. Tästä syystä Ruotsi on äskettäin hyväksynyt kielipoliittisen ohjelman ja kielilain, jonka tarkoitus on suojella ruotsin kielen sekä kansallisten vähemmistökielten asemaa kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä, mutta kielellisen monimuotoisuuden kysymyksiin ei systemaattisemmin puututa.

4.9.3.8 Venäjä

Venäjän federaation kielellistä monimuotoisuutta koskevalle lainsäädännölle ominaista on monitulkintaisuus sekä toimeenpano- ja oikaisumekanismien puute. Perusoikeuksien lainsäädännöllinen suoja on olemassa, mutta sitä pidetään tehottomana ja epäluotettavana. Vuonna 1991 säädetyin kansallisuuksien kieliä koskevan lain jälkeen hallinnon päähuolena on ollut valtion yhteyden rakentaminen. Integraation keskeisenä välineenä nähdään venäjän kieli, ja tätä tukee myös liittovaltion kattava kielipoliittinen ohjelma vuosiksi 2011–2015. Tämän suuntauksen mukaisesti myös kielilakia on korjattu siten, että joulukuusta 2002 lähtien kaikkien tasavaltojen virallisten kielten on käytettävä kyrillistä kirjaimistoa. Kansallisten tasavaltojen kielten säilyminen on valtiollisen yhtenäisyyden ohella vasta toissijainen päämäärä, jolla on merkitystä lähinnä vain vahvoille etnisille ryhmille ja kielille. Karjalan tasavallassa, toisin kuin muissa kansallisissa tasavalloissa, paikallinen vähemmistökieli ei ole tasavallan virallinen kieli.

Kielellinen monimuotoisuus sekä yhteisön että yksilön tasolla on periaatteessa taattu Venäjän perustuslaissa. Lisäksi artiklojen 68.3 ja 69 mukaan pienet vähemmistökielet, joihin esimerkiksi vepsä kuuluu, nauttivat erityistä suojaa. Näitä ehtoja täsmentää vuoden 1999 laki Venäjän federaation alkuperäisten vähemmistökansallisuuksien oikeuksien takaamisesta. Venäjän federaation hajanainen kielilainsäädäntö tarjoaa mahdollisuuksia, jotka vain harvoin toteutuvat käytännössä ja joilla ei ole ollut mitään ratkaisevaa vaikutusta ELDIAN tutkimiin kieliin.

4.9.3.9 Alustava loppupäätelmä: Kielellinen monimuotoisuus kansallisissa lainsäädännöissä

ELDIA:n lainopillinen tutkimus osoittaa, että **kielellistä monimuotoisuutta ei ilmeisestikään nähdä itsenäisenä, operationaalisena päämääränä** tutkimuksen kohteena olleissa lainsäädäntö- ja poliittisissa järjestelmissä. Paremminkin kielten monimuotoisuus nähdään välikappaleena, edellytyksenä valtion virallisen kielen voimistamiselle sekä ”toisten”, vähemmistöjen ja maahanmuuttajien, integraatiolle.

4.9.4 Syrjinnän vastustamisen ensisijaisuus

Kaikki tässä tutkitut maat ovat ottaneet käyttöön syrjintää torjuvia lakeja (EU-maissa tätä vaatii myös EU-lainsäädäntö), ja myös kielikysymyksiin liittyvät oikeusprosessit esitetään usein yleisesti syrjinnän torjumiseen liittyvänä kysymyksenä (ks. esim. Grans 2011: 34), etenkin Pohjoismaissa.

Syrjinnän vastustamisen ensisijaisuuteen liittyy, ja sen ehkä osittain myös selittää, edellä mainittu pitkän tähtäimen ohjelmien puute: ei ole kieli- tai vähemmistöpoliittisia toiminta-ohjelmia eikä strategioita, joilla puututtaisiin ELDIA-projektin tutkimissa lakijärjestelmissä puhuttujen kielten yhteiselämän ongelmiin ja tarpeisiin. Ei siksi ole yllättävää, että ELDIA-

tutkimusten vastaajat eivät useinkaan ole tietoisia eri kielten ja niiden puhujien eriarvoisuuden liittyvistä kysymyksistä tai eri kielten lainsäädännöllisestä asemasta (ks. 4.3–4.6).

4.9.5 Alueellisuusperiaatteen ensisijaisuus

Useat tässä tutkitut lakijärjestelmät olettavat, että kukin kieli luonnostaan liittyy tiettyyn seutuun, sen puhujien ”perinteiseen” tai ”historialliseen” asuinalueeseen. Saksassa niiden kansallisten vähemmistöjen, joista raportoidaan Euroopan neuvostolle, on täytettävä seuraavat viisi kriteeriä:

- niiden jäsenet ovat Saksan kansalaisia;
- ne eroavat enemmistöväestöstä siinä suhteessa, että niillä on oma kieli, kulttuuri ja historia – toisin sanoen oma identiteetti;
- ne haluavat säilyttää tämän identiteettinsä;
- ne ovat *perinteisesti eläneet Saksassa*; ja
- ne *elävät perinteisillä asuinalueillaan*.¹⁴

Samanlaisia kysymyksiä nousee esiin Itävallassa, missä unkarin kieli nauttii erityistä suojaa ja tukea vain Burgenlandin osavaltiossa. Sloveniassa – joitain poikkeuksia lukuun ottamatta – erityisiä vähemmistöoikeuksia voidaan nauttia vain ”monietnisillä” alueilla, riippumatta siitä, missä lukumääräsuhteessa paikallinen unkarilainen tai italialainen vähemmistö on sloveeneihin nähden. Nämä järjestelyt voivat olla positiivisia pienten kieliyhteisöjen kannalta; Slovenian kielipolitiikassa on se etu, että ”monietnisillä” alueilla kaksikieliset käytänteet, kuten kaksikielinen koulutus ja kaksikieliset henkilöllisyysasiakirjat, ovat kaikkien asukkaiden saatavilla. Alueellisuusperiaate ei kuitenkaan ota huomioon väestön liikkuvuutta; vielä kohtalokkaampaa on, että se sulkee suojatoimien ulkopuolelle muut kielet ja kieliyhteisöt, jotka saattavat olla lukumääräisesti suurempiakin kuin unkarilaisten ja italialaisten ryhmät. ”Alkuperäisen vähemmistöalueen” käsitettä ei ole selkeästi määritelty, ja toisaalta tukea saadakseen vähemmistön pitäisi olla ”perinteisesti elänyt” Sloveniassa; tätä ovat toistamiseen arvostelleet sekä kansalliset että kansainväliset elimet. Myös Kansallisten vähemmistöjen suojan puitesopimuksen kansainvälinen neuvoo-antava komitea on arvostellut kaikkia allekirjoittajamaita siitä, että vähemmistökielten oikeudet tunnustetaan vain vähemmistöjen perinteisillä asuinalueilla.

Kansallisten vähemmistöjen suojan puitesopimus viittaa ”perinteisiin alueisiin” vain muutamissa harvoissa kohdin, mikä merkitsee, että useimmat kielelliset oikeudet ja niitä vastaavat velvollisuudet eivät ole riippuvaisia kielen ja alueen välisestä yhteydestä. Lukuun ottamatta artiklaa 10(2) (kielten käytöstä viranomaisissa), artiklaa 14(2) (vähemmistökielisen tai vähemmistökielen opetuksen saatavuus) ja artiklaa 11(3) (vähemmistökieliset paikannimet,

¹⁴ Council of Europe, *Second Report submitted by the Federal Republic of Germany under Article 25, paragraph 2, of the Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities*, received on 13 April 2005, ACFC/SR/II(2005)002, p. 8.

kadunnimet ja nimikilvet) sopimuksen määräyksiin ei liity perinteisiä asuinalueita koskevia ehtoja. Äskettäisessä kannanotossaan alueellisuusperiaatteeseen ja koulutusta koskeviin oikeuksiin neuvoa-antava komitea on todennut, että valtioiden ”tulee varmistaa, että alueellisuusperiaatteen noudattaminen ei loukkaa syrjinnän välttämisen periaatetta eri vähemmistöryhmien tai vähemmistön eri alaryhmien kesken”.¹⁵

4.9.6 Yksityisen ja julkisen elämänpiirin epäselvä raja

Tapaustutkimuksista paljastuu, että lainsäädännöllinen tilanne on levoton ja hankala, mitä tulee yksityisen ja julkisen elämänpiirin erontekoon ja tätä koskeviin kielikysymyksiin. Ilmeisintä tämä on Virossa, missä kielilaki säätelee sekä julkista että jossain määrin yksityistäkin kielenkäyttöä (Meiorg 2012). Virallisissa yhteyksissä käytetyn viron kielen on noudatettava hallituksen hyväksymiä yleiskielen normeja. Vaatimus viron kielen käyttämisestä (ainakin vironkielisiä käännöksiä tai tiivistelmiä on oltava tarjolla) koskee yhtiöitä, säätiöitä ja voittoa tuottamattomia yhdistyksiä, joissa valtio on enemmistöosakkaana tai ylläpitäjänä, jopa yksityisiä juridisia henkilöitä ja julkisia tapahtumia. Kielilain määräykset koskettavat myös kansalaisten yksityiselämää, ja niitä valvovalla valtiollisella elimellä (*Keeleinspeksioon*) on toiminnassaan runsaasti tulkinnanvaraa.

Ruotsissa syrjintäasiamies (*Diskriminationsombudsmannen, DO*) sai vuonna 2006 kolme valitusta Upsalan kaupungin sosiaalitoimen työntekijöiltä, joita oli kielletty puhumasta suomea työpaikallaan (Öst 2012, 2.4.1). Juttu ratkaistiin neuvotteluilla ja sovittelulla. Huolestuttavaa on kuitenkin se, miten helposti DO hyväksyi sen ajatuksen, että ”julkinen kieli” Ruotsissa on ruotsi ja että ”julkiseen” alueeseen luetaan kaikki julkiset tilat, kahvihuoneet, käytävät jne. Vielä huolestuttavampaa on, että monet muut työnantajat, esimerkiksi bussiyhtiöt, tuntuvat nykyään noudattavan samaa periaatetta: työpaikalla sallitaan vain yhden kielen käyttö.¹⁶

Kolmas esimerkki kielten sääntelyn laajenemisesta yksityiseen elämänpiiriin löytyy koululaitoksesta. Saksassa vuonna 2006 muuan Berliinin Weddingin kaupunginosassa toimiva koulu sai Saksan Kansallissäätiön (*Deutsche Nationalstiftung*) palkinnon oma-aloitteisesti ja oppilaiden tuella käynnistämästään sääntelystä: koulun pihalla sallittaisiin vain saksan kielen puhuminen, minkä väitettiin vähentävän yhteenottoja oppilaiden kesken ja lisäävän yhteenkuuluvuuden tunnetta (Stephan 2011: 68-69). Samanlaisia ehdotuksia ja säännöksiä on nähty myös Ruotsin kouluissa, vaikka suomen ja saamen kielen puhuminen koulun pihalla sallittiinkin jo 1950-luvulla. Nykyään tällaiset ehdotukset yleensä liittyvät maahanmuuttajien

¹⁵ *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Council of Europe, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC/25DOC(2006)002, p. 23.

¹⁶ Efter språkbråket: backer från regler, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=91&artikel=4388675> (20.2.2012).

ja heidän lastensa kieliin.¹⁷ Myöskään Itävallan kouluissa ei ole harvinaista, että muiden kielten kuin saksan puhuminen on nimenomaisesti kielletty.

On siis nähtävissä huolestuttava kehityssuunta: kielten käyttöä pyritään rajoittamaan yhä laajemmin myös yksityisen elämänpiirin alueella, kuten koulujen pihilla, työpaikkojen kahvihuoneissa, yksityisessä viestinnässä jne. Tällä alueella tullaan lähivuosina luultavasti tarvitsemaan selvennystä ja kriittistä havainnointia. Uhanalaisten kielten säilyminen vaati sääntelyä ja pitkän tähtäimen toimintastrategioita, jotka saattavat olla riidoin yksityisen elämänpiirin suojelun periaatteen kanssa.

4.9.7 Yleisiä päätelmiä ELDIAN lainopillisista tutkimuksista

ELDIA:n tutkimus on osoittanut, että vähemmistökielten asemaa koskevassa akateemisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa on huomattavia puutteita, jopa suhteellisen suurten vähemmistöjen kuten Ruotsin suomalaisten osalta. Kielten säätely lailla ei tunnu olevan Euroopassa ensisijainen kattavan akateemisen tutkimuksen kohde. Olemme myös todenneet, että kieliä ja kielten säilymistä ei yleensä lähestyä proaktiivisesti, ennakkoiden, ja että missään ei kattavalla, yhtenäisellä pitkän tähtäimen politiikalla pyritä sekä yksittäisten kielten säilyttämiseen ja kehittämiseen että monikielisuuden ja kielellisen monimuotoisuuden tukemiseen; nämä kaksi päämäärää ovat erilliset mutta liittyvät toisiinsa. Tästä syystä myös usein ne oikeustapaukset, jotka liittyvät kieliasioihin, esitetään syrjintäkysymyksinä. Ei siksi liene yllättävää, että ELDIA-tutkimusten vastaajat ovat paljolti tietämättömiä tai piittämättömiä kielipohjaisista tasa-arvokysymyksistä tai niistä lainsäädännöllisistä toimista, joita liittyy eri kieliin ja niiden säilymiseen.

Kielten ja niiden puhujien kohtelu vaihtelee alueittain myös saman valtion sisällä. Tällainen vaihtelu voi mahdollistaa uudenlaisten tukitoimien kokeilun ja kehittämisen, mutta toisaalta alue-erot uhkaavat kansalaisten tasa-arvoisen kohtelun periaatetta. Myös alueellisuusperiaate vähemmistöpolitiikassa voi olla hyödyksi pienille ja haavoittuville kielille mutta ongelmallinen liikkuvien ja hajallaan elävien vähemmistöjen kannalta.

ELDIA:n lakien ja laitosten tutkimus kaiken kaikkiaan osoittaa, että kielellinen monimuotoisuus ja monikielisyys sellaisenaan ei näytä olevan hyväksytty ja sovellettu päämäärä missään tutkituista laki- ja poliittisista järjestelmistä. Lainsäädännössä ja politiikassa monikielisyys nähdään välikappaleena, edellytyksenä valtion virallisen kielen aseman vahvistamiselle sekä ”erilaisten” vähemmistöjen ja maahanmuuttajien integraatiolle.

¹⁷ *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*, DO Report No 2008:2, 19. Äidinkielen merkityksestä työpaikalla ks. Inger Lindberg, *Myter om tvåspråkighet*, Språkvård No. 4 - 2002: http://www.sprakradet.se/servlet/GetDoc?meta_id=2228 (20.2.2012)

5 Loppupäätelmiä

ELDIA-tutkimusta on tehty keskellä muutosten aikaa. Jotkin tutkituista kielistä ovat vakavasti uhanalaisia. Kuitenkin monet vähemmistökielten puhujat selkeästi haluavat säilyttää kielensä, kehittää niitä ja löytää uusia tapoja niiden käyttämiseen ja turvaamiseen, silloinkin, kun nämä kielet ovat liian pieniä toimimaan välittäjäkielinä laajemmissa yhteyksissä. Näitä toiveita ja tavoitteita poliittiset päättäjät harvoin ottavat huomioon. Toisaalta ne kieliyhteisöt, joilla on virallisesti tunnustettu asema ja joiden kielen säilymistä tuetaan ja säännellään, tuntuvat suhtautuvan luottavammin tulevaisuuteensa ja näkevän siinä mahdollisuuksia.

Vaikka monikielisyys usein mainitaan yhteisötason päämääränä, käytännössä poliittiset toimenpiteet ja lainsäädännölliset puitteet eivät sitä tue vaan saattavat jopa haitata monikielisyyden toteutumista sekä yksilö- että yhteisötasolla. Tämä käy selvimmän ilmi ELDIA:n tutkimien maahanmuuttaja- ja sukkulaväestöryhmien tapauksessa.

ELDIA-tutkimuksen vahvoista puolista voidaan korostaa seuraavia: Tutkimusmenetelmä loi kasvavaa tietämystä. Kunkin tapauksen kontekstianalyysi tarjosi tilaisuuden tutkia sekä varhaisempaa tutkimusta että lainsäädäntöä, viestimiä ja diskursseja, mikä auttoi tutkimuksen myöhempien vaiheiden suunnittelua. ELDIA-tutkimukseen sisältyi tiedonkeruuta sekä kvantitatiivisin (kyselykaavaketutkimukset) että kvalitatiivisin (haastattelut) menetelmin. Tietoa on kerätty sekä tutkituilta kieliyhteisöiltä että enemmistön verrokkiryhmiltä. Projektin monitieteinen luonne takasi monipuoliset näkökulmat mutta aiheutti myös sekaannuksia ja vaati käytännön työssä enemmän aikaa ja ponnistuksia kuin teoriapohjaltaan suppeammassa tutkimushankkeissa.

ELDIA on pyrkinyt ottamaan mukaan tutkijoita, joilla on vahvat yhteydet kyseessä oleviin yhteisöihin ja alueisiin, ja nämä tutkijat ovat puolestaan kehittäneet keskinäisiä tiedotusverkostoja järjestöjen, laitosten ja päättäjien kanssa. Teorian osalta ELDIA on yrittänyt yhdistää yksilölliset kokemukset ottaen huomioon laajemmat yhteydet, järjestöjen ja laitosten luomat puitteet, korostaen sekä yksilön toimijuutta että laitosten osuutta. Tätä osatekijöiden moninaisuutta edustaa ja kuvaa myös EuLaViBar-malli. Abstrakteja käsitteitä ja malleja, kuten aikaisemmassa tutkimuksessa esitetyt kielen säilymisen kriteerit tai arviointiasteikot, on operationaalistettu ja konkretisoitu.

ELDIA:n heikkoudet liittyvät etenkin kyselykaavakkeeseen, joka oli ylipitkä eikä kaikkein tarkoituksenmukaisin. Suunnitteluvaiheen ongelmien takia kyselykaavakkeeseen tuli useita kysymyksiä, joita ei voitu ottaa huomioon EuLaViBar-laskelmissa, koska niitä oli mahdotonta suhteuttaa asteikkoon. Lisäksi kysymysten kohdistaminen painopistealueille ei onnistunut ilman päällekkäisyyksiä neljän painopistealueen kesken, toisaalta kaikki ulottuvuudet eivät tulleet riittävästi katetuiksi. Kyselykaavakkeen ja vastausten pisteyttämisen ongelmiin on reagoitu *EuLaViBar Toolkit*issä, johon sisältyy kyselykaavakkeen korjattu versio.

5.1 Tulevaisuudennäkymiä

Lähitulevaisuuden kannalta on pohdittava erinäisiä konkreettisia strategioita. Ensinnäkin ELDIAN tulosten pitäisi tavoittaa asianosaiset, sekä kieliyhteisöt että päättäjät. Voidaan järjestää tiedotustilaisuuksia, joihin kokoontuvat tutkijat ja kieliyhteisöjen jäsenet, kielen säilymisen ja kehityksen, kielipolitiikan ja ihmisoikeuksien parissa toimivat laitokset ja yksilöt, sekä alueellisen ja valtiollisen tason päättäjät. ELDIAN tuloksia ollaan parhaillaan julkaisemassa ja esittelemässä myös tutkijayhteisölle, joka tulee reagoimaan niihin akateemisen maailman asianmukaiseen, verkkaiseen tahtiin.

ELDIAN tutkimus on tuottanut valtavan määrän dataa, kvantitatiivista ja kvalitatiivista tietoa, jossa on edelleenkin arvioitavaa ja analysoitavaa. Samalla olemme todenneet, että sekä kielitieteessä että oikeustieteessä, sosiologiassa ja mediatutkimuksessa on edelleenkin merkittäviä aukkoja, mitä tulee vähemmän tunnettujen ja käytettyjen kielten tilanteen tutkimukseen. Esimerkiksi lainsäädäntöä koskevien asenteiden ja käsitysten tutkimusta kaivataan sekä sosiologien, sosiolinguistien että oikeustieteilijöiden taholta. Muun muassa pohjoissaamen osalta Norjan lainsäädännön tarkoituksia ja sisältöjä eivät tutkimuksen vastaajat paljoltikaan tunne, tai niihin ei luoteta. Lakien mutkikkaiksi ja byrokraattisiksi koetut määräykset eivät näytä tavoittaneen tutkimuksen vastaajia – tai, jos he lain sisältöä tuntevatkin, he eivät usko, että sitä sovelletaan asianmukaisesti tai että se riittää suojelemaan pohjoissaamen kieltä. Tällaiset selitysmahdollisuudet samoin kuin monet vastaavat, joita tässä vertailevassa loppuraportissa sekä ELDIAN tapaustutkimuksissa on esitetty, kannustavat meitä jatkamaan tulosten syvällisempää tutkimusta.

5.2 Opetuksia

ELDIAN positiivisina tuloksina on ehdottomasti mainittava, että kielen säilyminen ja elpyminen on täysin mahdollista keskitettyllä ja määrätietoisella toiminnalla. Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskielten, suomenkarjalan ja meänkielen parista löytyy positiivisia esimerkkejä, joskin paljon on vielä tehtävää, jotta näiden kielten säilyminen pitkällä tähtäimellä ja niiden sopeutuminen liikkuvuuteen ja globalisoituvaan maailmaan varmistuisi. ELDIAN painopistealueet ja ulottuvuudet osoittavat, että kestävä kielipolitiikka ei voi rajoittua lyhyen tähtäimen rajallisiin ”ylläpitosaarekkeisiin”, vaan sen on kohdistuttava laajalti sekä yksilöön että yhteiskunnan rakenteisiin.

Yleisenä loppupäätelmänä voidaan todeta, että vähemmistöt yhä nähdään poikkeustapauksena, enemmistöyhteiskunnan ulkopuolisina, silloinkin, kun ne ovat varsin hyvin integroituneet yhteiskuntaan. Usein vähemmistöt ja kieliyhteisöt jäävät näkymättömiksi. Tämä ilmenee etenkin mediatutkimuksista, jotka osoittivat, että sekä enemmistö- että vähemmistöviestimet välttävät vähemmistöille tärkeiden asioiden käsittelemistä.

Vaikka vähemmistöjen koulutuskysymyksiä on tutkittu jo vuosikymmenet, koulutuksen alalla on edelleenkin puutteita: monia tutkimiamme vähemmistökieliä opetetaan kouluissa vain marginaalisesti, ja niiden tärkeintä käyttöaluetta on edelleen yksityisen elämänpiirin

suullinen kanssakäyminen. Jopa vakiintuneiden, viljeltyjen ja standardisoitujen kielten puhujille voi olla heikonlaisesti kielituotteita tarjolla.

Kuten tulosten vertailu osoittaa (ks. kuviota 3 luvussa 4.1), EuLaViBar-tuloksia voidaan käyttää myös eri kieliyhteisöjen tilanteiden vertailuun. EuLaViBar ei kuitenkaan voi ennustaa kielen tulevaisuutta, eikä sen avulla voi osoittaa, että jotain kieltä ei ”kannattaisi” tukea. Barometri auttaa päättäjiä ja asianosaisia löytämään ne tekijät, jotka uhkaavat tai edistävät kielen säilymistä tai ne puutteet, jotka tulisi korjata, jotta kieli ja sen myötä kielellinen monimuotoisuus säilyisivät. Barometrin avulla tukitoimet voidaan suunnata niille alueille, joilla kielen säilyminen on erityisesti uhattuna.

Kuviossa 3 esitetyt tulokset mahdollistavat ainakin muutamia päätelmiä: Ne vähemmistöt, joiden kieli on vakiintunut, standardisoitu ja kielellisesti viljelty, ja jotka saavat tukea ”emämaasta” (kuten virolaiset ja unkarilaiset vähemmistöt), selviytyvät kielen säilymisen vertailussa paremmin. Parhaiten sijoittuvat ne vähemmistöt, jotka nauttivat voimakasta lain suojaa (kuten Norjan pohjoissaamelaiset ja Slovenian unkarilaiset), näiden jälkeen sijoittuvat muut perinteiset vähemmistöt, kun taas kveenien tilanne näyttää heikoimmalta (joskin nämä tulokset perustuvat niukanlaiseen dataan). Kuten edellä mainittiin, kokemukset pitkäaikaisesta syrjinnästä ja sorrosta näyttävät jättävän kielet ja niiden puhujat jonkinlaiseen omaehtoiseen ”vähemmistöytymisen” ja syrjäytymisen tilaan.

ELDIAssa tutkittujen muuttajaryhmien (Suomen ja Saksan virolaiset, osittain Itävallan unkarilaiset) saamat korkeat kielen säilymislukemat heijastavat osaksi alkuperämaassa hankittua kielitaitoa ja koulutusta eivätkä siksi suoranaisesti takaa kielen pitkän tähtäimen säilymistä uudessa asuinmaassa. Kuten jo edellä todettiin, kaikkien tapaustutkimusten yleistulosten vertailussa kolme uhanalaisinta vähemmistökieltä sijoittuvat kolmeen pohjoismaahan (meänkieli Ruotsissa, karjala Suomessa ja kainunkieli Norjassa). Pohjoismaiden tunnustettu kehittyneisyys demokratian ja ihmisoikeuksien alalla ei siis automaattisesti merkitse uhanalaisten vähemmistöjen suojaa tai asianmukaista kielipolitiikkaa, joka turvaisi vähemmistökielet.

5.3 Toimenpidesuosituksia

Kaikki ELDIA-tapaustutkimusten vähemmistökielet ovat uhanalaisia ainakin jossakin määrin. Tämä ilmenee myös EuLaViBar-barometreista, joissa yksikään painopistealueista tai ulottuvuuksista (lukuun ottamatta kahta pohjoissaamen EuLaViBarin ulottuvuutta) ei yltänyt edes tasolle 3 kielen säilymisen asteikolla, ja tämä vastaa myös sitä, mitä aiemman tutkimusten ja kontekstianalysien perusteella näiden kielten tilanteesta tiedettiin. Kaikki tutkitut kielet ovat siis jonkinlaisten tukitoimien tarpeessa.

ELDIAn tapaustutkimukseen sisältyi loppupäätelmien ohella tapauskohtaisia toimenpidesuosituksia: mitä kunkin tutkimuksen tulosten perusteella päättäjien ja mahdollisesti myös asianosaisten tulisi tehdä tukeakseen kyseisen kielen säilymistä ja käyttöä. Seuraavassa

esitetään lyhyt tiivistelmä näistä suosituksista ja pohditaan, mitä niiden sekä tapaustutkimusten muiden keskeisimpien tulosten perusteella voidaan päätellä.

5.3.1 Näkyvyys, julkisuus, voimaantuminen ja identiteetinrakennustyö

Jotkin ELDIAN tutkimista kielistä nauttivat voimakasta yhteiskunnan tukea ja ovat vahvasti mukana julkisessa keskustelussa, mutta monet kärsivät ”yhteiskunnallisesta näkymättömyydestä”: kieliä käytetään pelkästään tai pääasiassa yksityisessä elämänpiirissä ja oman ryhmän sisällä (esimerkiksi ”etnisissä” kulttuuritapahtumissa), kun taas ulkopuoliset, sekä suuri yleisö että päättäjät, viranomaiset, kielen ja palvelualojen ammattilaiset jne. tuskin tiedostavatkaan näiden kielten läsnäoloa ja historiallista merkitystä yhteiskunnassaan, saati että nämä kielet olisivat erityisen tuen tarpeessa. Viranomaiset eivät myöskään usein ole riittävästi perillä oman maansa assimilaatiopolitiikan historiasta ja vaikutuksista.

Joissain tapauksissa enemmistön suhtautumista vähemmistöön leimaa turhautuminen tai alueen poliittisesta historiasta johtuva negatiivinen asenne. Kuten slovenianunkarin tapaus-tutkimuksessa todetaan, unkarilaisuuden ymmärtäminen olennaiseksi osaksi alueen kulttuurista ja historiallista maisemaa auttaisi myös taistelemaan ennakkoluuloja vastaan ja saattaisi johtaa positiivisiin muutoksiin myös virallisesti kaksikielisissä työympäristöissä, esimerkiksi koululaitoksessa.

Yhteiskunnallinen näkymättömyys on erityisen tyypillistä pienille ja hajanaisille vähemmistöille (kuten Saksan virolaiset maahanmuuttajat) mutta myös vähemmistöille, jotka ovat kulttuurisesti lähellä enemmistöväestöä ja mahdollisesti ”integraatiokykyään” korostamalla haluavat erottautua niistä vähemmistöistä, jotka silmäänpistävämmiin poikkeavat valtaväestöstä, etenkin niistä maahanmuuttajaryhmistä, jotka julkisessa keskustelussa usein mainitaan mahdollisten ongelmien aiheuttajina. Tällainen ”strateginen näkymättömyys” nousi esiin itävallanunkarilaisten ja suomenvirolaisten kohdalla; se viittaa siihen, että näiden kielten aseman parantamiseen tarvitaan tietoisuuden nostattamista paitsi valtaväestön myös vähemmistön itsensä parissa.

Äärimmäisin esimerkki yhteisön näkymättömyydestä lienee karjalan kieli Suomessa; se on virallisesti tunnustettu vasta äskettäin ja valtaväestö tuntee sen tilannetta vain heikosti. ELDIA-tapaustutkimus (Sarhimaa, tulossa) suosittelee tarjottavaksi enemmän tietoa karjalan kielestä ja sen läsnäolosta suomalaisessa yhteiskunnassa (esimerkiksi tv- tai radio-ohjelmien tai lehdistön välityksellä) samoin kuin lisää tietoa ja ohjeistusta karjalan kielellä (esimerkiksi viranomaisten tulisi tarjota enemmän tietoa ja palveluja myös karjalaksi). On elintärkeää, että vähemmistökielten puhujia kannustetaan käyttämään kieliään mahdollisimman monilla elämänalueilla ja että heidän verkostoitumisestaan ja profiloitumisestaan tuetaan.

5.3.2 Kielen elvytys, välittyminen ja voimaantuminen

Useimpien ellei kaikkien ELDIA:n vähemmistökielten saama yhteiskunnan tuki on selvästi riittämätön. Usein tuki rajoittuu yleiseen syrjinnän välttämisen periaatteeseen sekä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kunnioittamiseen puheiden tasolla. Kuten sekä ELDIA-tutkimus että monet muut uhanalaisten ja vähemmistökielten tutkimukset ovat osoittaneet, kielen puhujat usein antavat suuren arvon perintökielelleen identiteetin ja kulttuuristen arvojen välittäjänä ja symbolina. He myös herkästi ilmaisevat toivovansa, että kieli säilyisi, ja haluavansa välittää sen lapsilleen. Käytännössä samat kielenpuhujat eivät kuitenkaan aina onnistu täyttämään näitä tavoitteitaan.

Pelkkä kielen käytön salliminen ja kielellisen tai etnisen syrjinnän kieltäminen ei riitä takamaan, että kieltä todella käytettäisiin ja se välittyisi nuoremmille sukupolville. Monissa tapauksissa tarvittaisiin kipeästi erityistä elvytysohjelmaa tukemaan kielen käyttöä, säilymistä ja välittymistä; tätä ehdotetaan esimerkiksi suomenkarjalan ja meänkielen tapaustutkimuksissa. Kuten meänkielen tapaustutkimuksessa todetaan, vakiintuneiden kielenkäyttökuvioiden rikkominen on vaikeaa, ja perheet tarvitsevat usein erityistä kannustusta uskaltaakseen ryhtyä puhumaan kieltä lapsille. Toisaalta, kuten Koreinik (tulossa a, b) seton ja võron tapaustutkimusten yhteydessä huomauttaa: vanhemmat usein uskottelevat itselleen, että ”antavat lasten itse valita, mitä kieltä puhuvat”, tajuamatta, että puhumalla lapsille enemmistökieltä he ovat jo itse tehneet valinnan lasten puolesta ja riistäneet lapsilta näiden perintökielen.

Kielipoliittisten toimenpiteiden ja ohjelmien suunnittelusta vastaavien viranomaisten tulisi joka tasolla varmistaa, että kielenpuhujien tarpeet on asianmukaisesti arvioitu yhdessä sekä yhteisöjen itsensä että asiantuntijoiden kanssa. Jos kielipoliittisia toimenpiteitä pannaan toimeen vain siksi, että ne näyttävät hyvältä paperilla tai vastaavat kansainvälisten toimijoiden (esimerkiksi kansainvälisten järjestöjen tai ulkopuolisten tukijatahojen) odotuksia, se ei välttämättä vastaa kielenpuhujien omia prioriteetteja eikä luultavasti johda kielen kestäväan elpymiseen. Tässä suhteessa kielikoulutuksen ja etenkin esikouluiän ja ensimmäisten kouluvuosien monikielisyyskasvatuksen merkitys on ratkaiseva.

Menestyksenkäs kielenelvytysohjelma ei merkitse vain julkisten varojen sijoittamista vaan myös kansalaisjärjestöjen ja ruohonjuuritason aloitteiden mukaan ottamista sekä niiden henkilöressurssien käyttöä, joita puhujayhteisöistä itsestään löytyy. Puhujien toimijuuden arvostaminen, kielen käyttäjien voimaannuttaminen ja kannustaminen on ratkaisevan tärkeää. Monissa tapaustutkimuksissamme ilmeni, että vaikka lainsäädäntö ja viranomaiset periaatteessa tukisivat kielen käyttöä, kielen puhujat itse eivät olleet riittävästi perillä oikeuksistaan tai lainsäädännön tarjoamista mahdollisuuksista. Kieliyhteisöjen jäsenet tarvitsevat lisää tietoa oikeuksistaan ja kannustusta niiden vaatimiseen.

Äskettäin standardisoitujen kielten tapauksessa kielituotteiden luominen (sekä perinteinen että uusmedia, oppimateriaalit, palvelut jne.) on olennaisen tärkeää. Koska resurssit usein ovat niukat, nämä toimet on suunniteltava huolellisesti ja saatavilla olevaa asiantuntemusta

mahdollisimman tehokkaasti käyttäen. Kuten esim. seton tapaustutkimuksessa todettiin, normatiivisessa (sääntöjä korostavassa) ja puristisessa (kielen ”puhtauteen” pyrkivässä) kielikulttuurissa vähemmistökielen standardisointi voi kohdata ankaraa vastarintaa ja/tai johtaa kolminkertaiseen leimautumiseen: kielen puhuja tuntee itsensä ulkopuoliseksi paitsi vähemmistön jäsenenä myös siksi, että ei koe hallitsevansa enemmistö- eikä vähemmistökielen ”oikeaa” muotoa.

Useissa tapaustutkimuksissamme nousi esiin se käytännön kysymys, että vaikka vähemmistökielipolitiikka usein on perusteiltaan alueellista ja sitä sovelletaan vanhojen vähemmistöjen perinteisillä alueilla, maan sisäisen liikkuvuuden takia merkittävä osa vähemmistöistä (esimerkiksi meänkielisistä, saamelaisista, võron tai seton puhujista) nykyään elää näiden alueiden ulkopuolella. Etenkään pienille ja hajallaan asuville vähemmistöille, kuten Saksan virolaisille, ei ole suunniteltu juuri minkäänlaisia tukitoimia. Pienet vähemmistöryhmät kärsivät myös jatkuvuuden ja pitkän tähtäimen suunnittelun puutteesta: esimerkiksi saksanvirolaisten saama tuki tulee käytännössä yksinomaan lyhyen tähtäimen projektirahoituksena, jota on jatkuvasti suunniteltava ja haettava yhä uudelleen.

5.3.3 Kielitaidot, liikkuvuus ja kestävä monikielisyys

Kuten yhteiskunnan tuki yleensäkin, myös koululaitoksen antama tuki ELDIAN tutkimille kielille on usein riittämätöntä eikä anna puhujille todella toimivaa kielitaitoa. Ongelma ei koske vain vähemmistökielten asemaa kansallisissa tai alueellisissa opetusohjelmissä vaan myös opettajankoulutusta sekä ajanmukaisen ja riittävän oppimateriaalin saatavuutta. Vähemmistökielten opetus pitäisi myös ulottaa esikouluvaiheesta (joka on olennaisen tärkeä tehokkaan kielenomaksumisen kannalta) aina yliopistotasolle saakka; joissakin ELDIAN tutkimista tapauksista (etenkin äskettäin tunnustettujen ja pienten vähemmistökielten kohdalla, kuten meänkieli, suomenkarjala ja kainunkieli) kielikoulutuksen korkein taso puuttuu tykkäänään tai se on yhä riittämätön ja kehittämisen tarpeessa, ja kaikki kielen puhujat, myös aikuiset, tarvitsevat erityistä tukea etenkin kirjallisen kielitaitonsa kehittämiseen.

Joitakin ELDIAN tutkimia kieliä ei opeteta koululaitoksessa ollenkaan, tai niiden opetus on alkanut vasta hiljattain. Toisia opetetaan (vapaavalintaisina) oppiaineina, mutta opetus alkaa liian myöhään. Kuten esim. meänkielen tapaustutkimuksessa todetaan (Arola & al., tulossa), tehokkainta uhanalaisen kielen elvytyspolitiikkaa olisi varhainen (esikouluvaiheen) kielikylypy-opetus – tätä ei kuitenkaan useimmissa ELDIAN tutkimissa tapauksissa ole saatavilla lainkaan. Samoin vaikka vieraan kielen opetusta ja vieraskielisiä opetuksen sisältöjä integroivia opetusohjelmia (*CLIL, content-language integrated learning*) englanniksi tai jollain muulla kielellä on otettu käyttöön joissain ELDIAN tutkimista maista (esimerkiksi Virossa), vähemmistö- tai maahanmuuttajakielet eivät yleensä koskaan ole mukana näissä hankkeissa.

Monilla ELDIAN vähemmistöillä (esimerkiksi suomenvirolaisilla tai Ruotsin meänkielisillä) olisi lain mukaan oikeus saada lapsille koulussa äidinkiellensä opetusta ainakin vapaaehtoisena aineena. Monet näistä lapsista eivät kuitenkaan käytä tätä oikeuttaan – useista eri syistä,

joita tulisi tutkia tarkemmin. Joissain tapauksissa (esimerkiksi Wienin unkarilaisten) perintökielen opetusta järjestetään vain ylimääräisenä vapaa-ajan toimintana, joskus tavallisten koulutuntien ulkopuolella tai toisessa koulussa, mikä vaatii vanhemmilta erityistä sitoutumista ja vaivannäköä. Näitä kysymyksiä tulisi myös päättäjien tutkia tarkemmin. Lisäksi on huomattava, että edes virallisesti kaksikieliset opetusohjelmat – kuten Slovenian ja Itävallan Burgenlandin unkarilaisten tapauksessa – eivät välttämättä onnistu luomaan todella toimivaa kaksikielisyyttä.

Käytännöllisesti katsoen kaikissa ELDIAn tapaustutkimuksissa kyselyn vastaajat *sekä* toivoivat perintökielensä säilyvän *että* pitivät tärkeänä enemmistökielen (sekä muiden kielten, etenkin kansainvälisen välittäjäkielen englannin) osaamista. Tästä seuraa ilmeinen johtopäätös, jota liian harvoin näkee esitettävän: jos tarkoitus on kunnioittaa kansalaisten toiveita ja heidän kielellisiä ihmisoikeuksiaan, on luotava ja toteutettava strategioita, joilla varmistetaan kestävä monikielisyys, toimivat taidot kahdessa tai useammassa kielessä.

Kirjallisuutta

- Abu-Rabia, S. & Sanitsky, E. (2010) Advantages of Bilinguals Over Monolinguals in Learning a Third Language. *Bilingual Research Journal* 33 (2), 173–199.
- Adler, Max K. (1977a) *Collective and Individual Bilingualism: A Sociolinguistic Study*. Hamburg: Buske Verlag.
- Adler, Max K. (1977b). *Pidgins, Creoles and Lingua Francas*. Hamburg: Buske.
- Allardt, Erik (1979). *Implications of the Ethnic Revival in Modern, Industrialized Society. A Comparative Study of the Linguistic Minorities in Western Europe*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Arola, Laura & Elina Kangas & Minna Pelkonen (tulossa). *Meänkieli (Torne Valley Finnish) in Sweden: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Reetta Toivanen, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt, Birger Winsa, and Heidi Öst. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726> .
- Barni, Monica & Guus Extra (eds.) (2008). *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. Contributions to the Sociology of Language. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bennett, Ruth, Pam Matt, Silish Jackson & Harold Campbell (1999). The Place of Writing in preserving an oral language. In: Jon Reyhner, Gina Cantoni, Robert N. St. Clair & Evangeline Parsons Yazzie (eds.), *Revitalizing Indigenous Languages*. Flagstaff, AZ: Northern Arizona University. 84-102.
- Berényi-Kiss, Hajnalka, Johanna Laakso & Angelika Parfuss (tulossa). *Hungarian in Austria: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Rita Csiszár, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt, Sia Spiliopoulou Åkermark, Reetta Toivanen. To appear in the publication series WPELD (Working Papers in European Language Diversity), <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726> .
- Bialystok, Ellen & Feng, Xiaojia (2010). Language proficiency and its implications for monolingual and bilingual children. In A. Durgunoglu & C. Goldenberg (Eds.). *Dual language learners: The development and assessment of oral and written language*. New York: Guilford Press. 121–138.
- Bielenburg, Brian (1999). Indigenous Language Codification: Cultural Effects. In: Jon Reyhner, Gina Cantoni, Robert N. St. Clair & Evangeline Parsons Yazzie (eds.), *Revitalizing Indigenous Languages*. Flagstaff, AZ: Northern Arizona University. 103-112.
- Blommaert, Jan & Ben Rampton (2011). Language and Superdiversity. *Diversities* 13:2, 2–21. Online publication: <http://www.unesco.org/shs/diversities/vol13/issue2/art1>

- Blommaert, Jan & Sirpa Leppänen & Massimiliano Spotti (2012). Endangering Multilingualism. In Jan Blommaert, Sirpa Leppänen, Päivi Pahta & Tiina Räisänen (eds.), *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity, and Normality*. Houndmills: Palgrave Macmillan. 1–24.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Ed. by John B. Thompson. Cambridge: Polity Press.
- Bourhis, Richard, Howard Giles & Doreen Rosenthal (1981). Notes on the construction of a 'Subjective Vitality Questionnaire' for ethnolinguistic groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 2, 145 – 155.
- Brandist, C. (2002). *The Bakhtin Circle: Philosophy, culture, and politics*. London: Pluto Press.
- Busch, Brigitta (2011). Trends and innovative practices in multilingual education in Europe: An overview. *International Review of Education* 57: 541–549.
- Cherubim, Dieter (2006). Das Konzept der "Verkehrssprache" und die frühen geographischen Berichte über Nordeuropa. In: *Deutsch am Rande Europas*. Tartu University Press. 13-31.
- Chertkow, Howard & Victor Whitehead, Natalie Phillips, Christina Wolfson, Julie Atherton, Howard Bergman (2010). Multilingualism (But Not Always Bilingualism) Delays the Onset of Alzheimer Disease: Evidence From a Bilingual Community. *Alzheimer Disease & Associated Disorders* 24(2): 118-125, April/June 2010.
- Clyne, Michael (1991). *Community languages: the Australian experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, Michael (2003). *Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Commission of European Communities 2005: A New Framework Strategy for Multilingualism*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.
- Coste, Daniel, et al. (2009). *Plurilingual and Pluricultural Competence*. Council of Europe, Language Policy Division (Strasbourg).
- Council of Europe (2006), Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 1, Commentary on Education Under the Framework Convention, ACFC/25DOC(2006)002 (Strasbourg, 2 March 2006)
- Council of Europe (2008), Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 2, Commentary on the Effective Participation of Persons belonging to National Minorities in Cultural, Social and Economic Life and in Public Affairs, ACFC/31DOC(2008)001 (Strasbourg, 5 May 2008)
- Council of Europe (2012), Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Thematic Commentary No. 3, The Language Rights of Persons Belonging to National Minorities Under the Framework Convention, ACFC/44DOC(2012)001 rev (Strasbourg, 5 July 2012)

- Coupland, Nikolas & Jawarowski, Adam (ed.) (1997). *Sociolinguistics – A Reader and Coursebook*. London: Macmillan.
- Crawford, James (1995). Endangered Native American Languages: What is to be done, and why? *The Bilingual Research Journal*, Winter 1995, 19: 1, 17-38.
- Crystal, David (2000). *Language Death*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Csiszár, Rita (tulossa). Sociohistorical and linguistic context. – In: Berényi-Kiss, Laakso & Parfuss (tulossa), 2–53.
- Cummins, Jim (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual children caught in crossfire*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Cummins, Jim (2008). BICS and CALP: Empirical and Theoretical Status of the Distinction. In: Street, B. & Hornberger, N. H. (Eds.). *Encyclopedia of Language and Education*, 2nd Edition, Volume 2: Literacy. New York: Springer Science + Business Media LLC. 71–83.
- Darquennes, Jeroen & Stefano Salmasi, Marianne Tikka, Peter J. Weber (2004). *EUROMOSAIC III: Presence of Regional and Minority Language Groups in the New Member States*. Brussels: Research Centre on Multilingualism at the KU Brussel. Online publication: http://ec.europa.eu/languages/euromosaic/pdf/brochure_en.pdf
- Darquennes, Jeroen (2007). Paths to Language Revitalization. In: Darquennes, Jeroen (ed.): *Contact linguistics and language minorities* (Plurilingua XXX). Asgard: St. Augustin. 61–76.
- Davies, Alan (2003). *The Native Speaker: Myth and Reality*. Clevedon: Multilingual Matters.
- de Cillia, Rudolf (2010). Mehrsprachigkeit statt Zweisprachigkeit – Argumente und Konzepte für eine Neuorientierung der Sprachenpolitik an den Schulen. In: Rudolf de Cillia, Mathias Gruber, Michal Krzyzanowski & Florian Menz (eds.), *Discourse – Politics – Identity. Diskurs – Politik – Identität. Festschrift für Ruth Wodak*. Tübingen, Stauffenburg: 245–255.
- De Schutter, Helder (2007). Language Policy and Political Philosophy: On the Emerging Linguistic Justice Debate. *Language Problems and Language Planning* 31.
- De Varennes, Fernand (1999). Equality and Non-Discrimination: Fundamental Principles of Minority Language Rights. *International Journal of Minority and Group Rights* 6: 307-318.
- Dorfmueller-Karpusa, Käthi (1993). *Kinder zwischen zwei Kulturen. Soziolinguistische Aspekte der Bikulturalität*. Wiesbaden: DUV.
- Dufva, Hannele & Minna Suni, Mari Aro, Olli-Pekka Salo. (2011). Languages as objects of learning: language learning as a case of multilingualism. *Apples – Journal of Applied Language Studies* 5:1, 109–124. <http://apples.jyu.fi>
- Dunbar, Robert (2001). Minority Language Rights in International Law. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 50, No. 1 (Jan., 2001), 90-120.
- Dwyer, Arienne M. (2011). Tools and techniques for endangered-language assessment and revitalization. In: *Vitality and Viability of Minority Languages. October 23-24, 2009*. New York:

- Trace Foundation Lecture Series Proceedings. Preprint.
http://www.trace.org/events/events_lecture_proceedings.html, 7-6-2013.
- Edwards, J. (1992). Sociopolitical aspects of language maintenance and loss: Towards a typology of minority language situations. In W. Fase, K. Jaspaert and S. Kroon (eds.), *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam: Benjamins. 37-54.
- Edwards, John (1995). *Multilingualism*. London: Penguin.
- Edwards, John (2010a). *Language diversity in the classroom*. Bristol: Multilingual Matters.
- Edwards, John (2010b). *Minority languages and group identity: Cases and Categories*. IMPACT: Studies in language and society, 27. Amsterdam &c.: John Benjamins.
- Ehala, Martin (2009). An Evaluation Matrix for Ethnolinguistic Vitality. In Susanna Pertot, Tom Priestly & Colin Williams (eds.), *Rights, promotion and integration issues for minority languages in Europe*, 123-137. Houndmills: PalgraveMacmillan. 123-137.
- Ehala, Martin (2010). Ethnolinguistic vitality and intergroup processes. *Multilingua* 29. 203-221.
- Ehala, Martin (2012). Cultural Values Predicting Acculturation Orientations: Operationalizing a Quantitative Measure. *Journal of Language, Identity & Education* 11. 185–199.
- Ehala, Martin & Katrin Niglas (2007). Empirical Evaluation of a Mathematical Model of Ethnolinguistic Vitality: The Case of Võro. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 28 (6). 427-444.
- Ehala, Martin & Anastassia Zabrodskaja (2012). Ethnolinguistic vitality and acculturation orientations of Russian-speakers in Estonia. In: Lara Ryazanova-Clarke (ed.), *The Russian Language Outside the Nation: Speakers and Identities*. *Russian Language and Society* 1. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- ELDIA Manual for Context Analyses* (2010). Unpublished handbook for project-internal use, prepared by Riho Grünthal and Ulriikka Puura (University of Helsinki). © ELDIA Steering Committee.
- ELDIA Manual for Fieldwork* (2010). Unpublished handbook for project-internal use, prepared by Jarmo Lainio (University of Stockholm) and Kadri Koreinik (University of Tartu). © ELDIA Steering Committee.
- ELDIA Manual for Data Analyses* (2011). Unpublished handbook for project-internal use, prepared by Anneli Sarhimaa and Eva Kühhirt (University of Mainz), with support by Sia Spiliopoulou Åkermark (Åland Islands Peace Institute). © ELDIA Steering Committee.
- ELDIA Manual for Legal and Institutional Analysis* (2010). Unpublished handbook for project-internal use, prepared by Sia Spiliopoulou Åkermark (The Åland Islands Peace Institute). © ELDIA Steering Committee.
- ELDIA Manual for writing the "Media Discourse Analysis"* (2010). Unpublished handbook for project-internal use, prepared by Reetta Toivanen and Outi Tánczos (University of Helsinki). © ELDIA Steering Committee.

- Errasti, Maria Sagasta (2003). Acquiring writing skills in a third language: The positive effects of bilingualism. *International Journal of Bilingualism* 7, 1: 27–42.
- Extra, Guus (2007). From Minority Programmes to Multilingual Education. In P. Auer and L. Wei (eds.), *Multilingualism and Multilingual Communication*. Handbooks of Applied Linguistics 5. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 175-206.
- Fenyvesi, Anna (ed.) (2005). *Hungarian language contact outside Hungary – Studies on Hungarian as a minority language*. Impact: Studies in Language and Society 20. Amsterdam: Benjamins.
- Ferguson, Charles A. (1966). National sociolinguistic profile formulas. In: William Bright (ed.), *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton. 309-315.
- Fishman, Joshua A. (1964). Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry. *Linguistics* 9, 32-70.
- Fishman, Joshua A. (1968) (ed.). *Readings in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton de Gruyter.
- Fishman, Joshua A. (1972). *Language in sociocultural change. Essays by Joshua A. Fishman*. Stanford: Stanford University Press.
- Fishman, Joshua A. (1973). *Language and Nationalism*. Rowley, MA: Newbury House.
- Fishman, Joshua A. (1985). *Rise and Fall of the Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity*. Berlin: Mouton.
- Fishman, Joshua A. (1989). *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*. Clevedon, England: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. (1990). What is reversing language shift (RLS) and how can it succeed? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 11 (1 & 2): 5-36.
- Fishman, Joshua A. (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. (1997). *In praise of the beloved language: a comparative view of positive ethnolinguistic consciousness*. Berlin; New York: Mouton.
- Fishman, Joshua A. (2001) (ed.). *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fogelklou, Anders (tulossa). *Legal and institutional framework analysis: Karelian and Veps in Russia*. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726> .
- Gal, Susan (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York-San Francisco-London: Academic Press.
- Gal, Susan (2006). Linguistic anthropology. In: Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Vol. 7. Oxford: Elsevier. 171-185.

- García, Ofelia (2009). Education, multilingualism and translanguaging in the 21st century. In *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the local*, ed. by Ajit Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson, Tove Skutnabb-Kangas. New Delhi: Orient Blackswan (former Orient Longman). 128-145.
- García, Ofelia & Harold Schiffman (2006). Fishmanian Sociolinguistics (1949 to the Present). In: Ofelia García et al., *Language Loyalty, Continuity and Change. Joshua Fishman's Contributions to International Sociolinguistics*. Clevedon/ Buffalo/ Toronto: Multilingual Matters.
- Garrett, P. Coupland, N. & Williams A. (2003). *Investigating Language Attitudes: Social meanings of dialect, ethnicity and performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Gerds, Donna (2000). The linguist in language revitalization programmes. In: Ostler, Nicholas and MacLachlan, David (eds.): *Endangered languages. What role for the specialist?, proceedings of the second FEL conference held at the Pollock Halls, University of Edinburgh, 25-27 September 1998*. 2nd ed. Bath: Foundation for Endangered Languages. 13–22.
- Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. In: H. Giles (ed.), *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London: Academic Press. 307-348.
- Gogolin, Ingrid (1993). *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule*. Münster/ New York, Waxmann.
- Gorter, Durk (2006). Minorities and Language. In: Keith Brown (Editor-in-Chief), *Encyclopedia of Language & Linguistics* (Second Edition). Oxford: Elsevier. 156–159. <http://dx.doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/01295-5>
- Gorter, Durk (2007). European minority languages: endangered or revived? -open access-: San Sebastian. <http://depot.knaw.nl/3856/1/21759.pdf>.
- Granhölm, Petra (2012). *Legal and institutional framework analysis: North Sámi and Kven*. Working Papers in European Language Diversity 11. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:104917> .
- Grans, Lisa (2011). *Legal and institutional framework analysis: Karelian and Estonian in Finland*. Working Papers in European Language Diversity 10. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:246038>
- Grenoble, Lenore A. and Lindsay J. Whaley (1998). Toward a typology of language endangerment. In: Lenore A. Grenoble and Lindsay J. Whaley (eds.): *Endangered languages. Language loss and community response*. Cambridge: Cambridge University Press. 22–54.
- Grenoble, Lenore A. and Lindsay J. Whaley (2006). *Saving languages. An introduction to language revitalization*. Cambridge, UK, New York: Cambridge University Press.
- Grillo, Ralph (1989). *Dominant Languages: Language and Hierarchy in Britain and France*. Cambridge: University Press.

- Grin, François (2005). Linguistic human rights as a source of policy guidelines: A critical assessment. *Journal of Sociolinguistics* 9, 448-460.
- Grin, F. & Vaillancourt, F. (1998). *Language Revitalisation Policy: An Analytical Study. Theoretical Framework, Policy Experience and Implementation to Te Reo Maori*. Treasury Working Paper 98/6. New Zealand.
- Grin, F. & Moring, T. (2002). *Support for Minority Languages in Europe*. EBLUL and ECMI.
- Grin, F., Jensdóttir, R., Ó Riagáin, D. (2003). *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Haarmann, Harald (2005). Roofless dialects / Dachlose Dialekte. – In: Ulrich Ammon, Norbert Dittmann, Klaus J. Mattheier & Peter Trudgill (eds.), *Sociolinguistics: an international handbook of the science of language and society = Soziolinguistik: ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. 2nd ed. Handbooks of linguistics and communication science 3.2. Berlin: Walter de Gruyter. 1545–1552.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms*. Translated by William Rehg. Cambridge: Polity Press.
- Hale, Ken, Colette Craig, Nora England, Laverne Masayesva Jeanne, Michael Krauss, Lucille Watahomigie & Akira Yamamoto (1992). Endangered Languages. *Language* 68: 1. 1-42.
- Hall, Stuart (1992). The questions of cultural identity, in S. Hall, D. Held & T. McGrew (eds.) *Modernity and its Future*. Cambridge: Polity Press. 274-325.
- Halliday, M. A. K. (1977). Ideas about language. *Aims and Perspectives in Linguistics*. Applied Linguistics of Australia (Occasional Papers 1). 32–49. (Reprinted in Halliday, M.A.K. & Jonathan Webster. (2003). *On Language and Linguistics. Collected Works of MAK Halliday, Vol. 3*. Edited by Jonathan Webster. London: Continuum.)
- Heller, Monica (2006). *Linguistic minorities and modernity: a sociolinguistic ethnography*. London/New York: Continuum.
- Herdina, Thomas & Jessner, Ulrike (2002). *A dynamic model of multilingualism: Perspectives of Change in Psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters. 30ff.
- Herzfeld, Michael (1987). *Anthropology Through the Looking-Glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jessner, Ulrike (1997). Towards a dynamic view of multilingualism. In Martin Pütz (ed.), *Language choices: conditions, constraints, and consequences*. Impact: Studies in Language and Society, 1. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 17–30.
- Johnson, S. & T. M. Milani (eds.) (2009). *Language Ideologies and Media Discourse*. London: Continuum.
- Jørgensen, J. Norman (2008). Introduction: Polylingual Linguaging Around and Among Children and Adolescents. *International Journal of Multilingualism* 5, 3: 161–176.

- Kampf, Veronika (2005). Sprachgebrauch und Einstellung zur eigenen Sprache bei den Mordwinen heute (eine empirische Studie). In: Helimski, Eugen & Ulrike Kahrs & Monika Schötschel (eds.), *Mari und Mordwinen im heutigen Russland: Sprache, Kultur, Identität*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 66. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Karan, Mark E. (2011): Understanding and forecasting ethnolinguistic vitality. In: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32 (2), S. 137–150. http://lepo.it.da.ut.ee/~ehalam/pdf/JMMD_2011_2_SI_Ethnolinguistic_vitality.pdf. 28.10.2012.
- Karjalainen, Heini & Ulriikka Puura & Konstantin Zamyatin & Riho Grünthal (tulossa). *Karelian in Russia: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Reetta Toivanen, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Kinkade, M. Dale (1992). The decline of Native languages in Canada. In: Robert H. Robins and Eugenius M. Uhlenbeck (eds.), *Endangered languages*. Oxford: Berg. 157-176.
- Kloss, H. (1966). German-American language maintenance efforts. In: J. Fishman et al. (eds.), *Language loyalty in the United States*. The Hague: Mouton. 206–252.
- Kolláth, Anna & Annamária Gróf (tulossa). *Hungarian in Slovenia: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Sia Spiliopoulou Åkermark, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Kontra, Miklós & Sály, Noémi (eds.) (1998). *Nyelvmentés vagy nyelvárulás: vita a határon túli magyar nyelvhasználatról* [Language rescue or language treason: the debate on Hungarian language use outside Hungary.] Budapest: Osiris.
- Koreinik, Kadri (2011). *Language ideologies in the contemporary Estonian public discourse: With a focus on South Estonian*. Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis 5. Tartu University Press.
- Koreinik, Kadri (tulossa [a]). *Seto in Estonia: ELDIA Case-Specific Report*. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Koreinik, Kadri (tulossa [b]). *Võro in Estonia: ELDIA Case-Specific Report*. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Korhonen, Mikko (1986). *Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Kovács, Magdolna (2008). History of Hungarian Studies: Theory and Practice. In: Laakso, Johanna (ed.), *Ungarischunterricht in Österreich / Teaching Hungarian in Austria*. Finno-Ugrian Studies in Austria, 6. Berlin/Wien: LIT Verlag. 212–227.
- Kraus, Peter A. (2007). Intercultural Recognition and Linguistic Diversity in Europe. In Castiglione, D. and Chris Longman (eds.), *The Language Question in Europe and Diverse Societies*. The Onati International institute for the Sociology of Law. Oxford: Hart Publishing. 61-80.

- Kraus, Peter A. (2008). *Union of Diversity*. Cambridge: University Press.
- Krauss, Michael (2007). Classification and Terminology for Degrees of Language Endangerment. In Brenzinger, M. (ed.): *Language Diversity Endangered*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 1-8.
- Landweer, M. Lynn (s.a.). Endangered Languages. Indicators of Ethnolinguistic Vitality. Notes on Sociolinguistics. Online at <http://www.sil.org/sociolx/ndg-lg-indicators.html>, 10.07.2012.
- Landweer, M. Lynn (2000). Indicators of ethnolinguistic vitality. *Notes on Sociolinguistics* 5.1. 5-22.
- Landweer, M. Lynn (2012). Methods of language endangerment research: a perspective from Melanesia. *International Journal of the Sociology of Language* 214. 153-178.
- Laugharne, Janet (2006). Language use and language attitudes in Wales. In David Lasagabaster & Ángel Huguete (Eds.), *Language use and attitudes towards multilingualism in European bilingual contexts*. Clevedon: Multilingual Matters. 208-233.
- Lehtola, Veli-Pekka (1997). *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Jyväskylä: Kustannus-Punsi.
- Lehtola, Veli-Pekka (2005). Saamelaiset itse tutkimuksensa tekijöiksi. *Kaltio* 2005, 5. <http://www.kaltio.fi/vanhat/index959a.html?766>.
- Leinonen, Therese & Marika Tandefelt (2007). Evidence of language loss in progress? Mother-tongue proficiency among students in Finland and Sweden. *International Journal of the Sociology of Language* 187/188. 185–203.
- Lewis, Herbert S. (2001). Boas, Darwin, Science, and Anthropology. *Current Anthropology* 42, Nr. 3/ June, 381-406.
- Lewis, M. Paul (2006). Towards a categorization of some of the world's endangered languages. SIL International. <http://www.sil.org/silewp/abstract.asp?ref=2006-002>.
- Lewis, M. Paul (2008). Evaluating endangerment: Proposed metadata and implementation. In King, Kendall, Natalie Schilling-Estes, Lyn Fogle, Jia Lou and Barbara Soukup (eds.), *Sustaining linguistic diversity: Endangered and minority languages and language varieties*. Washington, DC: Georgetown University Press. 35–49.
- Lewis, M. Paul and Gary F. Simons. (2010). Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique* 55(2): 103-120. http://www.lingv.ro/resources/scm_images/RRL-02-2010-Lewis.pdf
- Linell, Per (1982). *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: Liberförlag.
- Lukes, Steven (2005). *Power: A Radical View*. 2nd expanded ed. (first published 1974). New York: Palgrave Macmillan.
- Mann, Michael (2005). *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Maráz, Gabriella. (2004). Sprachrettung oder Sprachverrat: Zur Diskussion über die Norm des Ungarischen. *Trans: Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften* 15. Online publication: http://www.inst.at/trans/15Nr/06_1/maraz15.htm.
- Marjomaa, Marko (tulossa). *North Sámi in Norway: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Minna Pelkonen, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt, Reetta Toivanen, Sia Spiliopoulou Åkermark. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- May, Stephen (2001). *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Harlow/London: Longman/Pearson Education.
- May, Stephen (2003). Misconceiving Minority Language Rights: Implications for Liberal Theory. In W. Kymlicka and A. Patten (eds.), *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press. 123-152.
- May, Stephen (2009). Critical multiculturalism and education. In J. Banks (ed.), *Routledge International Companion to Multicultural Education*. New York: Routledge. 33-48.
- May, Stephen (2012). Educational approaches to minorities: context, contest, and opportunities. In A. Yiakoumetti (ed.), *Harnessing Linguistic Variation for Better Education*. Oxford: Peter Lang. 11-44.
- Meiorg, Marianne (2012). *Legal and Institutional Framework Analysis: Seto and Võro Languages*. Working Papers in European Language Diversity 19. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:127464>
- Mowbray, Jacqueline (2012). *Linguistic Justice. International Law and Language Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Neely, Amber A. & Gus Palmer, Jr. (2009). Which Way Is the Kiowa Way? Orthography Choices, Ideologies, and Language Renewal. In: Paul V. Kroskrity and Margaret C. Field (eds.), *Native American Language Ideologies: Beliefs, Practices, and Struggles in Indian Country*. Tucson: The University of Arizona Press.
- Nelde, Peter, Strubell, Miquel & Williams, G (1996). *Euromosaic: The Production and Reproduction of the Minority Language Groups of the European Union*. Brussels; Office for the Official Publications of the European Union.
- Nettle, Daniel & Romaine, Suzanne (2000). *Vanishing Voices : The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Nieminen Mänty, Nadja (2012). *Finnish in Sweden: An overview of a language in context*. Working Papers in European Language Diversity 14. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:106069>.
- Obiero, Ogone John (2010). From Assessing Language Endangerment or Vitality to Creating and Evaluating Language Revitalization Programmes. *Nordic Journal of African Studies* 19 (4), 201–226. Online at <http://www.njas.helsinki.fi/pdf-files/vol19num4/obiero.pdf>, 10.06.2012.

- Offe, Claus (1996). Homogenität im demokratischen Verfassung – Sind politische Gruppenrechte eine adäquate Antwort auf Identitätskonflikte? *Peripherie* 64/1996, 26-45.
- Olthuis, Marja-Liisa & Suvi Kivelä & Tove Skutnabb-Kangas (2013). *Revitalising indigenous languages: How to recreate a lost generation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Öst, Heidi (2012). *Legal and institutional framework analysis: Sweden Finnish and Meänkieli in Sweden*. Working Papers in European Language Diversity 18. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:106077>.
- Palander, Marjatta & Nupponen, Anna-Maria (eds.) (2005). *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Studia Carelica humanistica, 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Palmer, Gary B. (1996). *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Texas: Texas University Press.
- Patten, Alan (2009). The justification of minority language rights. *Journal of Political Philosophy* 17:1, 102–128.
- Praakli, Kristiina (tulossa a). *Estonian in Germany: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Sarah Stephan, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Praakli, Kristiina (tulossa b). *Estonian in Finland: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Reetta Toivanen, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Puura, Ulriikka & Heini Karjalainen & Nina Zayceva & Riho Grünthal (tulossa). *Veps in Russia: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Räisänen, Anna-Kaisa & Niina Kunnas (tulossa). *Kven in Norway: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Minna Pelkonen, Anneli Sarhimaa & Eva Kühhirt, Sia Spiliopoulou Åkermark, Reetta Toivanen. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726>.
- Rampton, Ben (1995). *Crossing: Language and Ethnicity Among Adolescents*. London: Longman.
- Ricciardelli, Lina A. (2011). Bilingualism and Creativity. *Journal of Creative Behaviour* 26, 4: 242–254.
- Riddell, Troy Q. (2004). The Impact of Legal Mobilization and Judicial Decisions: The Case of Official Minority-Language Education Policy in Canada for Francophones Outside Quebec. *Law and Society Review*, Volume 38, Number 3, 583-610.
- Romaine, Suzanne (2000). *Language in Society: An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Open University Press.
- Roter, Petra (2012). *Legal and institutional framework analysis: Hungarian in Slovenia*. Working Papers in European Language Diversity 20. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:170600>.

- Ruiz Veytez, Eduardo J. (2001). The Protection of linguistic minorities: A historical approach. *International Journal on Multicultural Studies* 3, 5-15.
- Salo, Merja (2005). The status of Mordvinian and Mari in the school curriculum. In: Eugen Helimski, Ulrike Kahrs & Monika Schötschel (eds.), *Mari und Mordwinen im heutigen Russland : Sprache, Kultur, Identität*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 66. Wiesbaden: Harrassowitz. 22–66.
- Sapir, Edward (1921). *Language*. New York: Harcourt, Brace & Word.
- Sarhimaa, Anneli (1999). *Syntactic transfer, contact-induced change and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian-Russian language alternation*. Studia Fennica Linguistica 9. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Sarhimaa, Anneli (2000). Neighbours getting together in Karelia. In: Johanna Laakso (ed.). *Facing Finnic: Some challenges to historical and contact linguistics*. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki. 185-209.
- Sarhimaa, Anneli (tulossa). *Karelian in Finland: ELDIA Case-Specific Report*. With contributions by Eva Kühhirt, Sia Spiliopoulou Åkermark, and Reetta Toivanen. Ilmestyy sarjassa *Studies in European Language Diversity*, <http://phaidra.univie.ac.at/o:80726> .
- Saville-Troike, Muriel (2003). *The Ethnography of communication: an introduction*. Oxford: Blackwell.
- Schiffman, H. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.
- Schiffman, Harold (2006). Language policy and linguistic culture. In: Ricento, Thomas (ed.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden/Oxford: Blackwell. 111–125.
- Schjerve, Rosita Rindler & Vetter, Eva (2012). *European Multilingualism: Current Perspectives and Challenges*. Multilingual Matters.
- Simon-Vandenberg, Anne-Marie, Kristin Davidse & Dirk Noël (1997). *Reconnecting Language: Morphology and Syntax in Functional Perspectives*. Current Issues in Linguistic Theory, 154. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Taylor & Francis.
- Spiliopoulou Åkermark, Sia (1997). *Justifications of Minority Protection in International Law*. The Hague: Kluwer Law.
- Spiliopoulou Åkermark, Sia et al. (2006). *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn: The Åland Islands Peace Institute.
- Spiliopoulou Åkermark, Sia (2010). Shifts in the Multiple Justifications of Minority Protection. *European Yearbook of Minority Protection*, Vol. 7, 2007/8, 5-18.
- Spiliopoulou Åkermark, Sia (tulossa), Languages and multilingualism: what role for law? (article on basis of the case specific reports of the legal and institutional context analysis in ELDIA)

- Stephan, Sarah (2011). *Legal and institutional framework analysis: Estonian in Germany*. Working Papers in European Language Diversity 9. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:104710>
- Stewart, William (1962). An outline of linguistic typology for describing multilingualism. In: F. Rice (ed.), *Study of the role of second languages in Asia, Africa, and Latin America*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics. 15-25.
- Stewart, William (1968). A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. In: Joshua Fishman (ed.), *Readings in the sociology of language*. The Hague: Mouton. 531-545.
- Strasser, Hermann & Norbert Brömme (2004). Prestige und Stigma. In: Ammon, Ulrich & Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill (eds.), *Sociolinguistics = Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society = Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Vol. 1. Berlin: Walter de Gruyter. 412-417.
- Strubell, Miquel (1999) From language planning to language policies and language politics. In Weber, Peter J. (ed.), *Language Contact + Language Confli(c)t. Language planning and Minorities*. Bonn: Duemmler, Plurilingua. 237-248.
- Strubell, Miquel (2001). Catalan a Decade later. In Fishman, Joshua (ed.), *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift Revisited: A 21th Century Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters. 260-282.
- Strubell, Miquel (2007). The Political Discourse on Multilingualism. In Dario Castiglione & Chris Longman (eds.), *The Language Question in Europe and Diverse Societies: Political, Legal and Social Perspectives*. Onati International Institute for the Sociology of Law. Oxford: Hart Publishing. 149-183.
- Suksi, Markku (2008). Finland: four different regimes of linguistic minority rights. *Percorsi costituzionali*, No 2/3.2008 *Identità e Costituzione*, 223-239.
- Tandefelt, Marika (1988). *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensia 3, Uppsala.
- Thomason, Sarah Grey & Kaufman, Terrence (1988). *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Todal, Jon (1999). Minorities within a Minority: Language and the School in the Sámi areas of Norway. In S. May (ed.), *Indigenous Community-Based Education*. Clevedon: Multilingual Matters. 124-136.
- Toivanen, Reetta (2001). *Minderheitenrechte als Identitätsressource*. Hamburg: LIT Verlag.
- Toivanen, Reetta (2007). Linguistic Diversity and the Paradox of Rights Discourses. In Dario Castiglione & Chris Longman (eds.), *The Language Question in Europe and Diverse Societies*. The Onati International institute for the Sociology of Law. Oxford: Hart Publishing. 101-121.

- Toivanen, Reetta (2013). *How do minorities and majorities interact in the European media space? A Media Discourse Analysis*. Working Papers in European Language Diversity (in peer-review process, in print 2013).
- Tseng, Miao-fen (2010). Language attrition in grammar and receptive skills in Mandarin Chinese. In: Michael Erwin Everson & Helen H. Shen (eds.), *Research among learners of Chinese as a foreign language*. Hawai'i: National Foreign Language Resource Center. 35–44.
- Tsunoda, Tasaku (2005). *Language endangerment and language revitalization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tuori, Kaarlo (2002). *Critical Legal Positivism*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group (2003): *Language Vitality and Endangerment*. 09.06.2012. <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>, 27.7.2012.
- UNESCO (2009). *Policy guidelines for inclusion in education*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf>.
- UNESCO 2011 = UNESCO's Culture Sector: *UNESCO's Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003*. Background Paper. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/unesco_language_vitality_and_endangerment_methodological_guideline.pdf. 10.06.2012.
- Urrutia, Iñigo & Lasagabaster, Iñaki (2008). Language Rights and Community Law, *European Integration Online Papers (EIoP)*, Vol. 12(2008), No. 4. http://eiop.or.at/eiop/index.php/eiop/article/view/2008_004a
- van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vertovec, Steven (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 30:6, 1024–1054.
- Vikør, Lars S. (2001). *The Nordic Languages: their status and interrelations*. 3rd ed. Oslo: Novus.
- Voegelin, C.F., F.M. Voegelin & N. W. Schutz (1967). The language situation in Arizona as part of the southwest cultural area: In: Dell Hymes and William E. Bittle (eds.), *Studies in southwestern ethnolinguistics: Meaning and history in the languages of the American Southwest*. The Hague: Mouton. 403-451.
- Wandruszka, Mario (1979). *Die Mehrsprachigkeit des Menschen*. München: Piper.
- Wendel, John & Heinrich, Patrick (2012). A framework for language endangerment dynamics: the effects of contact and social change on language ecologies and language diversity. *International Journal for the Sociology of Language* 2012; 218: 145-166.
- Whorf, Benjamin Lee (1938). Some verbal concepts of Hopi. *Language* 14: 4, 275-286.
- Whorf, Benjamin Lee (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings*. Edited by John B. Carrol Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Wodak, Ruth & M. Meyer (eds.) (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. 2nd Edition. London: Sage.
- Wright, Sue (2000). *Community and communications. The Role of Language in Nation State Building and European Integration*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Yağmur, Kutlay (1997). *First language attrition among Turkish speakers in Sydney*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Yağmur, Kutlay (2011): Does Ethnolinguistic Vitality Theory account for the actual vitality of ethnic groups? A critical evaluation. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32 (2). 111–120.
- Yağmur, Kutlay & Martin Ehala (2011). Tradition and innovation in the Ethnolinguistic Vitality theory. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32 (2). 101–110.
- Yağmur, Kutlay & Extra, Guus (2011). Urban multilingualism in Europe: Educational responses to increasing diversity. *Journal of Pragmatics* 43 (2011) 1185–1195.
- Yağmur, Kutlay & Sjaak Kroon (2003). Ethnolinguistic Vitality Perceptions and Language Revitalization in Bashkortostan. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 24(4), 319-336.
- Yağmur, Kutlay & Fons J.R. van de Vijver (2012). Acculturation and language orientations of Turkish immigrants in Australia, France, Germany, and the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(7), 1110-1130.
- Yamamoto, A. (2007). Endangered languages in USA and Canada. In: Brenzinger, M. (ed.), *Language Diversity Endangered*. (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 181.) Berlin: Mouton de Gruyter. 87-122.
- Zamyatin, Pasanen & Saarikivi (2012) = Константин Замятин, Анника Пасанен & Янне Саарикиви: *Как и зачем сохранять языки народов России?* Helsinki. (<http://blogs.helsinki.fi/minor-eurus/publications/> .)
- Zwitter, Deva (2012). *Legal and Institutional Framework Analysis: Hungarian in Austria*. Working Papers in European Language Diversity 13. Mainz &c.: ELDIA. <http://phaidra.univie.ac.at/o:105397>